Tolle belege, 29e jaargang, nr 1 september 2021

Tolle belege

Uitgave van Semper Floreat, de oudleerlingenvereniging van het Erasmiaans Gymnasium, verschijnt een- of tweemaal per jaar

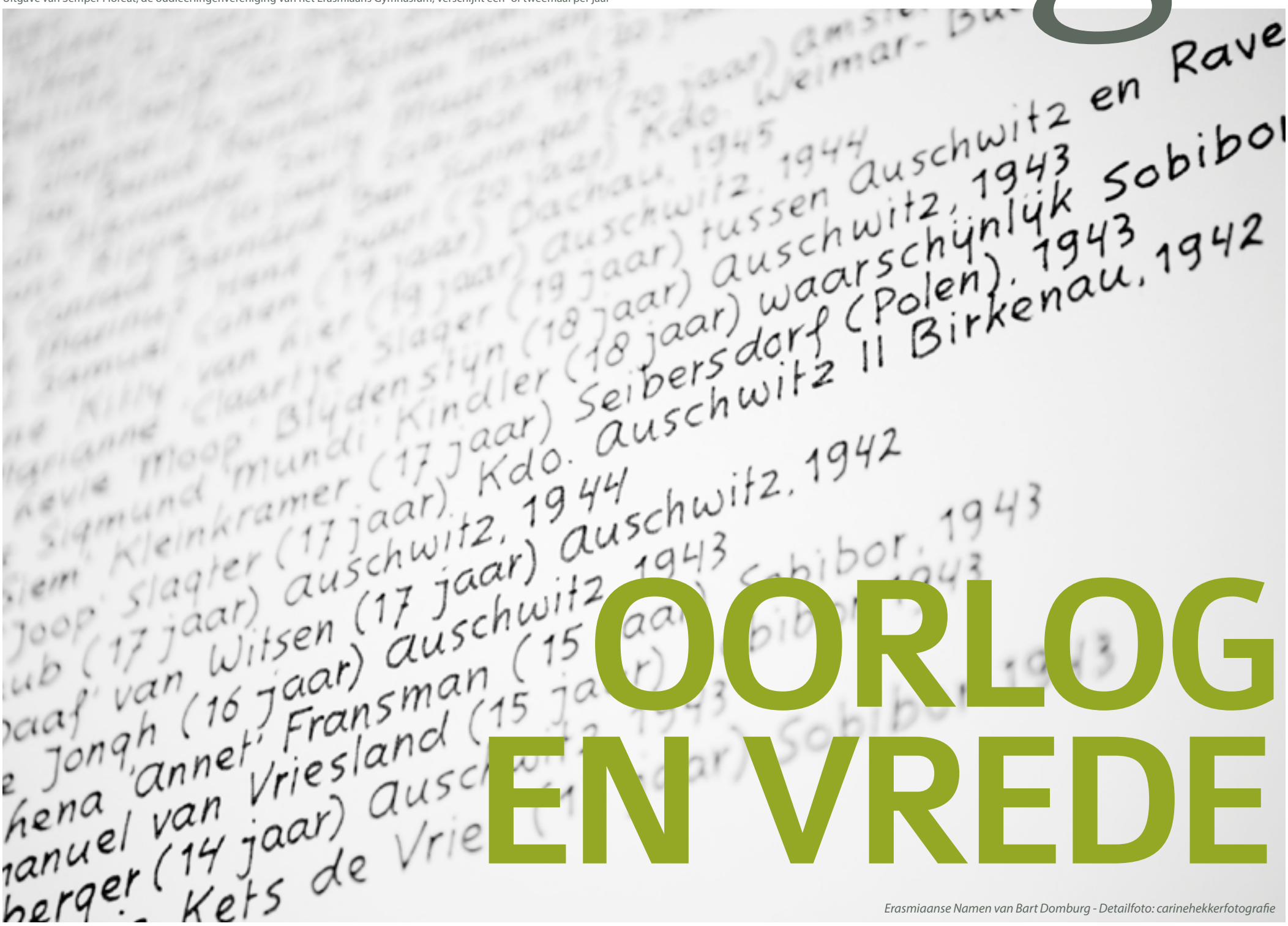

OORLOG EN VREDE

Erasmiaanse Namen van Bart Domburg - Detailfoto: carinehekkerfotografie

IN DIT NUMMER:

Nieuwe rectrix **Bouwien Bovenberg** 4

Jan-Joost de Man en 'Graaf Tolstoj' 6

Epidemioloog **Frits Rosendaal** 9

EN VERDER:

Ineke Leentfaar *neemt afscheid* 3
Roald van der Linde *over politiek* 3
Jan Spoelder *en het Bevoegd Gezag* 5
Erasmiaansen Namen 12
Levensverhalen 16
Charons Vrienden 20
Herinneringen van **Nora Toupet** 22

praefatio

Het was opnieuw een raar jaar, maar we hebben niet stil gezeten. Met het oog op de Reüniein 2023 zijn wij op zoek gegaan naar nieuwe bestuurs- leden en hebben wij gewerkt aan een nieuwe website. De oude was onderdeel van de website van de school, maar velen van jullie vroegen om een eigen, goed toegankelijke website. We denken dat we daarin zijn geslaagd (*www.semper-floreat.nl*). Ga maar eens kijken en lever je bijdrage. Hoe meer gesprekken en herinneringen hoe beter!

De nieuwe bestuursleden zijn Carien Janssen van Raay, Ghislaine Ottevanger en Els Fockens. Van harte welkom! De grote uitdaging is de Reünie. Hoe bereiken we zoveel mogelijk oud-leerlingen, hoe maken we een leuk programma en hoe krijgen we het zo goed mogelijk en tegen aanvaardbare kosten georganiseerd?

Die voorbereidingen starten dit najaar. Een deel doen wij als bestuur, maar we zijn ook erg afhankelijk van jullie inbreng. Het programma bestaat uit docentenlessen en verhalen/lessen van oud-leerlingen. Dus: vertel op de Reünie waar je mee bezig bent. En dat mag van alles zijn. Uit de evaluaties blijkt altijd weer de grote waardering voor juist dit aspect van de Reünie.

De Reünie is ook een mooie gelegenheid om de banden met de school aan te halen. Er komt een nieuwe rector en dat biedt kansen. Niet alle rectores vinden oud-leerlingen belangrijk. En dat is jammer. Veel scholen halen de banden met hun oud-leerlingen juist aan. De vorige rector van het Erasmiaans was duidelijk minder geïnteresseerd.

Anne Schram laat met haar projecten helder zien hoe belangrijk cultuur en geschiedenis zijn voor een school. Scholen zijn geen bureaucratische instellingen waar je toevallig onderwijs kunt kopen. Ze zijn culturele gemeenschappen die je een thuis bezorgen ook na je eindexamen. In ieder geval voelen wij het zo en daarom spannen wij ons ervoor in.

Opvallend in dat kader is dat zo weinig oud-leerlingen lid zijn van Semper Floreat. Het zou dus kunnen dat wij ongelijk hebben en dat veel leerlingen de school inderdaad meer zien als een diplomamachine. Ook valt op dat we regelmatig reacties krijgen van oud-leerlingen die echt een hekel aan het Erasmiaans hebben gekregen. Dat zal overal wel zo zijn, maar is natuurlijk hartstikke jammer.

Wij blijven voorlopig enthousiast aan de slag. Ook aan deze Tolle is weer hard gewerkt. Met daarin een mooi portret van de vertrekkende Ineke Leentfaar door Jankees Ouwerkerk. Voor velen was Ineke toch nog altijd hun 'portal' tot de school. Ook van onze kant: veel dank Ineke, voor alles wat jij voor ons hebt gedaan!

door **KLAAS TASELAAR**

De pen en het zwaard
(O, Donny)

De meesten waren rap klaar.

Een nutteloos present
Een strik erom
En een rijm zo krom
Als een koperen cent

Een enkeling ging subtieler te werk, verkoos het fileermes boven de botte bijl.

Op een sombere novemberdag trok zo'n enkeling een lootje met mijn naam erop. Twee weken later riep Kersten van Nederlands mij naar het schavot om voor te lezen uit andermans werk. Het was een hekeldicht van ontzagwekkende omvang.

(De puber van toen heeft slechts de milde strofen in zijn herinnering opgeslagen)

Zonder dat ik iets verhul
Neem ik je eens flink te grazen
En het zal je niet verbazen:
Jij bent dik verdiend de lul
xxx
Die leuke rode roos
Wat kleurt die goed bij je spijkerpak
En hij flatteert je verder zo
Ach, die lieve tere rô'

Maar vind je het niet een weinig verwijfd
Een beetje flikkerig worden zo?
Maar ach, het is jouw spijkerpak
En jouw lieve rode rô'
xxx
O wee als St. je eens lopen ziet
Met make-up, al in het verschiet
Ik geloof dat dan met jou, lieve Leen,
Een klein ongelukje geschiedt

Dus het is maar dat je het weet
En zorg goed dat je het niet vergeet:
Een vent is een vent
En wel voor de volle honderd procent!
xxx
Last but not least
Kocht ik toch een kado
Ik hoop dat het je 'pleaset'
En samen draagt met je rode rô'

Je zult ermee uitzien
Als Donny Osmond
Al is hij dan véél mooier
En ben jij wat minder rond

Voordat ik aankwam bij mijn bank zat de rode roos geknakt in de borstzak van mijn spijkerpak.

Achter in de klas zat een enkeling met een grote grijns op haar gezicht.

hoofdredactie **LEEN BOM**

Historisch Genootschap Erasmianum
Met een voorzichtig oog op 1328 – 2028

In de jaren '80 en '90 hielden diverse docenten van het Erasmiaans Gymnasium zich bezig met de geschiedschrijving van onze school. Onder hen waren Niek van der Blom, Leen Stout, Leo Molenaar, Astrid Stoop en Leen Bongers. Samen met anderen initieerden en schreven zij diverse boeken over het Erasmiaans.

Het blijkt dat Van der Blom werkte aan een geschiedschrijving van het Erasmiaans. Hij correspondeerde daarover met historici. Ook benaderde hij actief oud-leerlingen met de vraag of zij herinneringen aan hun schooltijd wilden opschrijven.

Niek van der Blom heeft zijn volledige archief overgedragen aan het Stadsarchief. De archivarissen Bert Kanters en Jaap van Oostendorp hebben ervoor gezorgd dat ook ander waardevol materiaal daar is veiliggesteld.

Vrijwel alle Erasmiaanse schoolhistorici zijn inmiddels overleden. Met hen is veel kennis verloren gegaan. Via het project *Erasmiaanse Namen* probeer ik leerlingen te interesseren voor de Erasmiaanse historie, in de hoop dat Van der Blom en Molenaar c.s. in de toekomst opvolgers zullen krijgen. Een aantal leerlingen wil zich nu graag verder verdiepen in (een aspect van) de Erasmiaanse geschiedenis.

Het bracht mij op het idee om een *Historisch Genootschap Erasmianum* op te richten. Een vrijblijvend platform voor kennisdeling en wederzijdse inspiratie, voor geïnteresseerde leerlingen, oud-leerlingen en docenten. Zij zouden een paar keer per jaar bij elkaar kunnen komen, indien mogelijk op school.

Het Erasmiaans blijkt de enige Rotterdamse school waarvan het archief bewaard is gebleven. Er is veel historisch materiaal beschikbaar. Zelf ben ik geïnteresseerd in de leerlingenpopulatie vanaf 1880. Anderen interesseren zich misschien meer voor de schoolcultuur, voor roosters, voor specifieke docenten, voor tradities, anekdotes of sterke verhalen. Voor alles is een plaats. De geschiedenis van het oude schoolgebouw aan de Coolsingel? Inspirerende Erasmiaanse vrouwen die tot nu toe onbelicht of onbekend bleven? Pauzeactiviteiten door de jaren heen? De samenstelling van het bondsbestuur? Of gaat iemand onderzoeken waarom een onbekend aantal oud-leerlingen geen goede herinneringen heeft aan het Erasmiaans?

In 2028 bestaat het Erasmiaans Gymnasium zevenhonderd jaar. Het zou mooi zijn als oud-leerlingen, leerlingen en docenten dit bijzondere lustrum zouden kunnen vieren met een nieuwe publicatie over de geschiedenis van onze school.

ANNE SCHRAM OUWENEEL
anne@sanderling.nl

Silva Erasmiana

Onder een aantal reünisten is het idee geboren om voor oud-leerlingen het Silva Erasmiana te planten. We willen dit bos aanvragen via *EcoMatcher*, een organisatie waarmee mijn bedrijf zeer goede ervaringen heeft. Het gaat om professionele grootschalige bosaanplant in de tropen (daar groeien de bomen het snelst).

Elke boom heeft een eigen QR-code. Daardoor kun je via Google Earth virtueel op bezoek bij je eigen boom. Daar aangekomen kun je chatten met de boer die jouw boom onderhoudt, vind je informatie over de boomsoort, over de hoeveelheid CO_2 die jouw boom gedurende zijn levensduur uit de atmosfeer haalt, over het educatieprogramma voor de boeren en nog veel meer.

Ook kun je je eigen ecologische *footprint* berekenen via de app en kun je zien hoeveel bomen daar tegenover moeten staan. Om dat te compenseren zullen we een heel groot bos moeten planten … Drones gecombineerd met blockchain-technologie zorgen voor de jaarlijkse controle en voor inzicht in de staat van je boom.

Binnenkort kun je met je buurboom een chat opzetten. Hoe leuk is dat voor een reünistenbos?

Aanmelden vóór 30 oktober o.v.v. het aantal bomen (minimum 5) en het factuuradres via Leonoor@ecomatcher.com of scan de QR code in de advertentie op pagina 24 van deze Tolle belege.

Zo zijn wij Erasminani ook op een andere manier verbonden met elkaar.
Semper Floreat Silva Erasmiana!

MAARTEN DEN OTTOLANDER
(Met dank aan Jan Spoelder voor de Latijnse tekst)

Erasmi alumnis salutem!

Nonnulli Erasmi alumni in animo habent silvam, quae Erasmiana vocatur, condere pro Erasmi alumnis omnibus. *EcoMatcher*, negotium bonae famae, eos sustentabit. Haec silva circuitus magnae in regione tropica (ibi enim arbores celerrime surgere solent) summa cum diligentia seretur.

Quaeque arbor suam notam-QR habebit, ut per 'Google Earth' visitari possit. Etiam facultas dabitur cum agricola, qui arbores tuas colit, sermonem facere de genere arboris, de quantitate 'CO_2', quam arbor ex aere ducit, de institutione agricolae ipsius.

Immo vero vestigium tuum ecologicum per 'app' computari poterit necnon constitui quot arbores contra satisfacturi sint. Ad id compensandum silva magnitudine ingenti esse debet. Quotannis aerovehicula, arte 'blockchain' gubernata, statum ac condicionem arborum inspectabunt.

Et brevi tempore etiam cum arbore vicina colloqui poterit. Quid iucundius?

Noli dubitare quin ante III Kal. Nov. nomen tuum des per Leonoor@ecomatcher.com mentionem faciens numerum arborum (non minus quam quinque) ét inscriptionem ad quam ratio expensi mittenda sit, aut investiga notam-QR (vide paginam XXIV). Agite statim hoc nuntio lecto.

Sic nos, Erasmi alumni, alio quoque modo inter nos iuncti erimus.
Semper Floreat Silva Erasmiana!

JSP

Muziek

Het thema van de volgende Tolle belege is: Muziek.
Voor dit nummer zijn we op zoek naar mooie, persoonlijke verhalen van (oud)leerlingen van het Erasmiaans over muziek tijdens hun middelbareschooltijd.

Graag willen we onze lezers uitdagen om zich te ontpoppen tot schrijvers.

Enkele vragen ter inspiratie:
- Wat betekende muziek voor jou tijdens je schoolperiode?
- Maakte je zelf muziek?
- Wat was de rol van de school?
- Welke song en/of videoclip sloeg in als een bom toen jij op het Erasmiaans zat?
- Via welke apparaten luisterde je naar muziek?
- Welke concerten woonde je bij en wat had dat te maken met het Erasmiaans?
- Wat was de invloed van je ouders?

Bijdragen, met of zonder foto, zijn welkom op redactie@semper-floreat.nl

colofon

29e jaargang,
nr. 1 september 2021
Tolle belege is een uitgave van Semper Floreat, de oud-leerlingenvereniging van het Erasmiaans Gymnasium en verschijnt 1 of 2 x per jaar

Oplage:
1.000

Reacties/rectificaties/kopij:
redactie@semper-floreat.nl

Redactie Tolle belege:
Ivan Baas
Leen Bom, *hoofdredacteur*
Jan-Joost de Man
Anouk Riehl
Anne Schram Ouweneel
Klaas Taselaar

Bestuur Semper Floreat:
Leen Bom, *quaestor*
Els Fockens
Carien Janssen van Raay
Ghislaine Ottevanger
Klaas Taselaar, *praeses*
Ontwerp en vormgeving
Marc van Gijn PID Rotterdam
www.pidrotterdam.nl

Correspondentieadres:
Tolle belege
p/a Wytemaweg 25
3015 CN Rotterdam

Bankrekeningnummer:
NL13INGB0002150276
t.n.v. Semper Floreat
De contributie bedraagt € 20 per jaar. Schoolverlaters zijn tot vijf jaar na het eindexamen vrijgesteld van contributiebetaling.

Bij het afscheid van Ineke Leentfaar

Het onvermijdelijke heeft inmiddels plaatsgevonden als de nieuwste Tolle belege in de bus ligt, zoals dat non-digitaal heet: Ineke Leentfaar werkt niet meer als assistent van de schoolleiding op het Erasmiaans.

door **JANKEES OUWERKERK**

Vanaf 1987 was Ineke verbonden aan de school, weliswaar met een "kleine" onderbreking, maar daarover straks meer.

Tijdens haar sollicitatiegesprek werd onmiddellijk duidelijk dat er iemand tegenover Lex Werdekker en mij zat met een grote persoonlijkheid. Op mij maakte ze een verpletterende indruk. Ook dáárover straks meer.

Voordat Ineke rijp was voor het grote werk op het Erasmiaans heeft ze elders veel ervaring opgedaan:

Haar eerste baan was bij de AMRO-bank, of bij de ABN, bij welke van de twee, toen nog niet gefuseerde, dat vermeldt de historie niet. En daar doemt het eerste gemis van Ineke al op: had je gegevens nodig van (O)OP-ers, tegenwoordig veelal 'medewerkers' genoemd, even een vraag daarover aan Ineke en voor je het wist was de doopceel gelicht. Maar om nu Ineke te bevragen over haar eigen werkverleden, nee.

Na haar werk bij de bank heeft ze zeven jaar bij de diergaarde Blijdorp gewerkt, eerst als receptioniste, daarna ook nog in andere functies (sorry Ineke, details weet ik dus niet -zie boven).

Drie jaar voordat Ineke bij het Erasmiaans kwam, heeft ze eerst nog drie jaar warmgedraaid als hoofd administratief medewerkster bij de Dienst Gemeentelijke Sociale Werkvoorziening, mijns inziens een ideale opstap naar het Erasmiaans….

Daarna kwam haar eerste decennium op school, als hoofd administratie. Een groot succes, zonder anderen te kort te willen doen: Ineke was de spil van het administratieve deel van de school. En steun en toeverlaat van de schoolleiding natuurlijk!

Om mij onbekende redenen is Ineke rond 1997 "weggepromoveerd" naar de dOO (dienst Openbaar Onderwijs, de voorloper van de huidige stichting BOOR).

Wat een promotie leek, viel op termijn toch tegen, want Ineke wilde wel weer terug naar het Erasmiaans (wie niet?!). En zo geschiedde in 2004, onder de nieuwe functienaam 'assistent schoolleiding'. Voor de kwaliteiten van Ineke maakte die andere naam niets uit. Ze bleef een baken in soms best wel woelige tijden. Maar niet onopgemerkt: ook Ineke zelf was wel eens een tikkeltje warrig, maar als puntje bij paaltje kwam, was er gewoon weer de Ineke die razendsnel haar zaakjes op orde had.

Ineke Leentfaar

Het is ook niet niets, "dienen" onder vijf rectoren en ten slotte onder de tweehoofdige schoolleiding Bouwien Bovenberg en Chiel Melsert. Het is klaar, gedaan. Je gaat ongetwijfeld niet stil zitten, dat kun je gewoon niet.

Ineke, geniet maximaal van je post-Erasmiaans tijd, je hebt het meer dan verdiend. Grote klasse en veel hulde!

Rest mij nog uit te leggen waarom je op mij onmiddellijk een verpletterende indruk maakte direct na je sollicitatiegesprek, want alle bovenstaande lof over wat je voor school hebt betekend kon ik toen nog niet weten uiteraard.

Nee, het was simpelweg omdat jij bij het instappen van de metro, waar ik jou toevalligerwijs op het perron zag, vol met je schoen op mijn voet ging staan. Het voelde als een naaldhak, maar of dat zo was weet ik niet meer. Wel weet ik nog dat je een beetje besmuikt lachte, maar vooral schrok. Ten onrechte, bleek daarna.

'Is politiek oorlog? Ach, nee'

Op 10 mei 1940 om 13.00 uur zou de Tweede Kamer debatteren over een wet tegen landverraad. Het wetsvoorstel was de dag ervoor al besproken, maar het was nog geen gebruik om 's avonds en 's nachts te vergaderen. Kamerleden kwamen per trein uit het hele land en de meesten gingen 's avonds naar huis.

door **ROALD VAN DER LINDE**
Eindexamen 1987
Lid Tweede Kamer 2012-2021

Roald van der Linde

Het liep natuurlijk anders. In de nacht van 9 op 10 mei vielen de Duitsers Nederland binnen, treinen reden er niet meer en slechts 38 van de 100 Kamerleden meldden zich die middag in de Kamer. Dat was te weinig om de vergadering te openen, maar Kamervoorzitter Joop van Schaik (RKSP) zette de regels opzij en hield een beknopt maar vlammend betoog: "Wij, vertegenwoordigers van het volk, protesteren uit het diepst van ons hart en met de meeste felheid tegen de gruweldaad aan ons land en zijne inwoners bedreven."

Nadat Van Schaik de vergadering 'tot nadere bijeenroeping' sloot, ging iedereen zijns weegs. En die bijeenroeping bleef uit tot september 1945. Tijdens de oorlogsjaren zaten bijna veertig Kamerleden gevangen, tien overleden er, en een aantal nam ontslag. Toen in mei 1941 de gebruikelijke termijn van vier jaar afliep, probeerde de bezetter de Kamerleden tot ontslag te dwingen. De meesten weigerden dit. Uiteindelijk waren 75 van de oorspronkelijke 100 leden present bij de heropening van de vergadering in 1945.

Terug naar 10 mei 1940. De boosheid van de Kamervoorzitter kunnen we goed invoelen, maar waar was het kabinet op deze cruciale dag? Minister-president De Geer vond het 'niet nodig' naar het parlement te komen, liet hij weten. Allicht dat hij de handen vol had aan een land in oorlog, en anders wel met de evacuatie van de koningin, met wie hij een moeizame relatie had. Maar hoe kun je als kabinet in een oorlog verzeild raken zonder de volksvertegenwoordiging ook maar een moment daarbij te betrekken?

Plaatsvervangende schaamte

Afgelopen jaar was Nederland in een geheel andere crisis. Op het hoogtepunt van de corona-uitbraak waren er momenten dat het kabinet, zacht gezegd, meer te doen had dan het voeren van twaalf uur durende debatten. Met plaatsvervangende schaamte heb ik gekeken hoe weinig de Kamer, mijn Kamer, bijdroeg aan het oplossen van de problemen en hoe zeer een gezondheidscrisis werd gepolitiseerd. En toch stonden die ministers er. Inhoudelijk debatterend met serieuze Kamerleden die wilden weten wat het crisisbeleid betekende voor de samenleving, maar ook met populistische Kamerleden die hun deuntje per week lieten variëren, en zelfs met enkele gecertificeerde wappies.

En dat is zoals het hoort. Zolang je met elkaar in dialoog bent, ben je niet in gevecht. Onze Tweede Kamer is, enkele schreeuwlelijken daargelaten, de beschaving zelve. Debatten worden ordelijk afgewikkeld, Kamerleden laten elkaar uitpraten, de sfeer is gemoedelijk. Is het onderwerp echt ideologisch, dan wordt het debat scherper: Nederland kijkt mee, er is iets te kiezen. Er mag dan ook veel. Kamerleden genieten strafrechtelijke immuniteit voor alles wat ze zeggen tijdens een formeel debat. Maar de grenzen worden maar zelden opgezocht. In een goed debat worden argumenten gewikt en gewogen. Je overtuigt zelden je tegenstander, maar soms wel de kritische luisteraar.

Alleen daarom al zou iedere scholier, en zeker iedere gymnasiast, retorica in zijn pakket moeten krijgen. Je moet leren argumenten te rangschikken, oorzaak en gevolg te benoemen, drogredeneringen te herkennen. De ethos, pathos en logos van Aristoteles hebben na 2.400 jaar nog niets aan kracht ingeboet. Sterker nog: met de ontwikkeling van gedragseconomie, een psychologische tak van de economie, is de drieslag actueler dan ooit.

Ik vind oprecht dat journalisten, zeker televisiejournalisten, er op dit punt met de pet naar gooien. De grote debatten krijgen meer dan genoeg media-aandacht, maar het is zelden het doorwrochte betoog of de rake inhoudelijke opmerking die het journaal haalt. Ik heb meegemaakt dat een bekend Kamerlid op de rechterflank slechts een paar minuten deelnam aan een urenlang debat, en die paar minuten gebruikte voor zijn oneliner. Uiteraard haalde juist die oneliner het journaal. Goed gedaan, slim geopereerd, maar waar is de journalist als tegenkracht in het politieke systeem?

Nu zou je verwachten dat ik mijn eerste stappen in de retorica inderdaad op het Erasmiaans heb gezet. Helaas. Ik kan mij van die zes fantastische jaren op het Erasmiaans niet één debat, zelfs niet één spreekbeurt herinneren. De schade heb ik tijdens mijn studie enigszins ingehaald, maar toen ik in 2012 onverwachts in de Tweede Kamer kwam, voelde ik me een volstrekte beginner.

Mijn dochters hebben die debatlessen wél gehad op het Erasmiaans, gelukkig maar, en er wordt zwaar ingezet op goede argumentatie. Misschien zelfs wel zwaarder dan in de Tweede Kamer, waar de ethos en pathos de logos soms voorbijstreven.

Ontstemd

Ik heb het niet kunnen controleren in een schriftelijke bron, maar vorig jaar hoorde ik dat de ambtenaren van Justitie nogal ontstemd waren op die tiende mei in 1940. Zij hadden graag het debat voortgezet om de behandeling van het wetsvoorstel af te ronden, zodat het nog naar de Eerste Kamer kon. Het mocht niet zo zijn. De vier NSB-vertegenwoordigers in de Tweede Kamer, voor wie het wetsvoorstel mede was bedoeld, maakten in het bezette Nederlanders een opmerkelijke carrière. Het Binnenhof werd het toneel van de Duitse bezetter, in het bijzonder de SD. In één van de gebouwen herinnert een *Luftschutzraum* nog aan Arthur Seyss-Inquart, die daar kantoor hield.

ONZE NIEUWE RECTOR: BOUWIEN BOVENBERG

De nieuwe rector van het Erasmiaans is bekend. Met ingang van het nieuwe schooljaar zal Bouwien Bovenberg aantreden in deze functie. Bouwien werkt al 18 jaar op het Erasmiaans, waarvan de laatste jaren in de functie van conrector onderbouw.

Bouwien Bovenberg volgt Jacques van Hoof op, die in september 2020 afscheid nam van de school. In de afgelopen maanden is een zorgvuldig wervingsproces doorlopen. Tijdens deze periode vervulde Bouwien als waarnemer al veel van de rectorstaken. Dat heeft zij op zeer zorgvuldige en betrokken wijze gedaan. Ook in verschillende gesprekken heeft zij getoond dat zij de juiste persoon is om de functie van rector op het Erasmiaans te gaan vervullen. Zij kent de school van binnen en buiten, heeft een scherp oog voor wat het team en de leerlingen nodig hebben en zij is sterk in het verbinden van verschillende mensen en groepen.
We zijn heel blij met het aantreden van deze ervaren en betrokken rector.

https://www.erasmiaans.nl/

Erasmiaans Gymnasium heeft weer een rectrix

"Deze school zit echt in mijn hart"

Bouwien Bovenberg is na Margriet Berkhout (2000-2008) de tweede vrouwelijke bestuursvoorzitter ("Ik ben een classica dus ik zeg: rectrix") van het Erasmiaans Gymnasium. Na enige aarzeling besloot ze het appèl dat op haar werd gedaan te honoreren. Want: "Ik vind het belangrijk dat het de school goed gaat. Het Erasmiaans zit echt in mijn hart".

door LEEN BOM

Mevrouw drs. M.B.C. Bovenberg-Zillikens

Bouwien volgde middelbaar onderwijs in Arnhem en studeerde Klassieke Talen en Italiaans in Leiden. In 1989 verhuisde zij met haar gezin (man en drie kinderen) naar Rotterdam. Voordat zij op het Erasmiaans terechtkwam, was zij als docente Latijn en Grieks verbonden aan het Emmaus College en het Libanon Lyceum.

Over het wervingsproces: "We hebben lang gezocht naar de juiste kandidaat voor het rectoraat op het Erasmiaans Gymnasium en we hebben die uiteindelijk niet gevonden. Er zijn op dit moment veel zelfstandige gymnasia op zoek naar een rector. Misschien visten we tegelijkertijd in dezelfde vijver.

Op een gegeven moment heeft de voorzitter van het College van Bestuur aan Chiel Melsert (conrector bovenbouw) en mij gevraagd hoe wij dachten over het rectoraat. Ik vond dat Chiel het moest doen. Chiel speelt een zeer belangrijke rol op het Erasmiaans. Hij is een groot talent, hij kent de school als geen ander maar voor hem kwam dit te vroeg. Toen kwam de vraag of ik het wilde doen. Steeds meer ouders en collega's zeiden: 'Waarom niet, je doet het in feite al'. Dan komt de twijfel. Kun je het? Ben jij degene naar wie het Erasmiaans op zoek is?

We hebben het Erasmiaans dit schooljaar met z'n allen geleid; met Chiel, met de grote staf, de docenten en het ondersteunend personeel, en dat blijven we ook graag zo doen. Je weet dat er moeilijke momenten komen, waarop jij degene bent die het besluit neemt. Dat zal af en toe lastig zijn".

Corona

"Het afgelopen jaar was bijzonder omdat er geen rector was maar vooral ook vanwege corona. We konden open blijven tot net voor de kerstvakantie. Toen moest de scholen dicht. We gingen onze lessen weer online geven. Alleen de kwetsbare leerlingen en de zesdeklassers kregen les op school. De school was even van hen en dat was eigenlijk ontzettend leuk. Met hen voerde je gesprekken die je anders niet zou hebben gehad. Dat deed me denken aan de kennismakingsgesprekken met die leerlingen, die je zo mooi had zien opgroeien. Pas in maart gingen we weer open.

Het hybride lesgeven ging de ene docent makkelijker af dan de andere. Zelf heb ik vorig jaar voor het eerst in veertig jaar geen lesgegeven. We misten een rector en wilden het zo goed mogelijk opvangen, maar komend schooljaar sta ik weer zes uur voor de klas.

Je hebt nog een hele groep te vormen. De huidige tweede- en derdeklassers moeten we zelfs nog Erasmiaan maken. Zij hebben nog niets meegemaakt van al die mooie dingen die het Erasmiaans heeft, zoals (kerst) toneelvoorstellingen, Battle of the Bands en het Open Podium.

Met de collega's heb je geprobeerd het allemaal zo goed mogelijk te doen maar door het verplicht houden van afstand ben je elkaar toch een beetje kwijtgeraakt. We moeten het 'wij-gevoel' weer krijgen, we moeten veerkrachtig zijn. Er valt nog het nodige te doen om weer die school te zijn waar we zo trots op zijn".

Belevingswereld

"Ons onderwijs sluit aan bij de belevingswereld van de meeste kinderen. We geven klassikaal les, we differentiëren, maar dat kan nog beter. Er is een groep leerlingen die ons echt niet nodig heeft. Dat vind ik jammer, in de zin dat je die groep niet voldoende prikkelt. Deze leerlingen zouden moeten kunnen zeggen: 'Die dagen ben ik er, die dagen niet. Ik neem de verantwoordelijkheid en intussen ben ik hiermee bezig. Willen jullie daarover meedenken?' Dat doen wij graag. Dat kan een onderzoekje zijn aan de universiteit, maar ook het volgen van een opleiding aan het conservatorium. Anderen vinden het prima zoals het gaat. Die draaien sociaal goed en doen er heel veel bij".

Sterkte/zwakte

"Op deze school proberen we tradities in stand te houden. Als jij straks een Erasmiaan tegenkomt hebben jullie heel snel een gesprek dat echt ergens over gaat.

De kracht van het Erasmiaans is dat je mag zijn wie je bent en dat iedereen elkaar kent. Als ik met iemand door de school loop, komen leerlingen daarna vragen: 'Mevrouw, wie was dat, want die zit niet bij ons op school'. Je kunt altijd een beroep doen op de leerlingen, zij kunnen ook altijd een beroep doen op jou, je zult elkaar nooit laten vallen. Die leerlingen – het zijn er ruim 1.100 – komen overal vandaan.

Het gymnasium is echt een mooie opleiding. Met de juiste motivatie kom je ontzettend ver. Een zeer intelligente leerling die er niet voor wil werken, of die ervoor moet leren werken, heeft het vaak moeilijker dan een bijter.

Wat wij nog veel beter kunnen, is feedback geven en ontvangen. Dat geldt zowel voor de leerlingen als voor de collega's. Dat is moeilijker dan het lijkt. We komen uit de cultuur waarin alles draait om hoge cijfers halen en produceren, terwijl ik denk dat je kinderen op een heel andere manier kunt opvoeden, al vanaf de lagere school. Kies voor het persoonlijke gesprek: Hier sta je, waar wil je naar toe?".

Luisteren

De jaren Van Hoof (2015-2000) omschrijft de rectrix als jaren van consolidatie. "De school is er goed voor blijven staan. Ik kon goed met Jacques overweg. De leerlingen gaven aan dat ze de rector eigenlijk niet kenden.

Een goede rector weet wat de school, de leerlingen en de collega's nodig hebben, luistert en probeert meer dan alleen het schip op koers te houden. Dat schip moet verder. Daar willen we met z'n allen aan werken. We hebben nog wat te doen.

De sfeer in de personeelskamer is goed en was goed. Weerstand heb je altijd. Daarom is het belangrijk om te luisteren. Als je voor de troepen uitloopt, kom je er niet. Beslissingen die ik neem zullen niet onverwacht komen.

Ik zal anderen niet naar de mond praten, ik wil wel dat iedereen het naar zijn zin heeft. Als ik iets tot stand kan brengen zal ik dat altijd doen.

Wat de collega's gemeen hebben is de passie voor het vak, de belangstelling voor elkaar en de liefde voor hun school. Er is een grote diversiteit maar ik zou niet één collega kunnen noemen die er buiten valt. De collega's die weggaan, gaan vanwege pensioen of verhuizing, zelden uit onvrede".

Motivatie

"De Erasmiaan is breed geïnteresseerd, nieuwsgierig en gemotiveerd, maar dat laatste helaas niet altijd. Misschien moet je de meeste aandacht besteden aan leerlingen van wie je ziet dat ze hun motivatie zijn kwijtgeraakt. Ze denken dat ze het wel weten wanneer ze het een keer hebben doorgelezen. Maar het is ontzettend belangrijk om te stampen en te herhalen. Op dat gebied is nog heel wat te winnen. Ik durf te zeggen dat ik die leerlingen eruit haal, net zoals de meeste kinderen bij wie het thuis niet goed zit. Ook dat komt geregeld voor. Achter veel voordeuren speelt wel iets. Wanneer je in gesprek bent met kinderen, komt er veel los. Degenen die willen langskomen zoeken hun momenten, die weten dat het om 5 uur rustig is in de school. Je hebt met allerlei soorten leerlingen te maken. Sommigen doen het in alle opzichten fantastisch maar er zijn er ook die een aapje op hun schouder hebben. Of je dyslectisch bent of ADHD hebt, je moet het ermee doen.

In de ogen van hun ouders zijn de kinderen de prinsjes en prinsesjes. Je moet eerst met die ouders in gesprek om duidelijk te maken dat hun houding het kind nu lijkt te helpen maar hen straks tegenwerkt. Dat zijn lang niet altijd makkelijke gesprekken. Ik vind het niet erg als ouders lastig zijn, als je maar in het goede gesprek komt. Je hebt elkaar nodig".

Toekomst

Hoe ziet Bouwien Bovenberg de (nabije) toekomst van het Erasmiaans? "De stip op de horizon? We werken nu nog met het schoolplan 2019-2023. Het jaarplan voor komend jaar is geschreven en daarmee gaan we aan de slag. Verder zou ik willen dat we iedereen zien, iedereen brengen naar de juiste plek. Dat geldt voor de leerlingen en voor de collega's. We willen de leerlingen veel meer gebruik laten maken van elkaars talenten. De leerlingen die het willen en kunnen, zouden we graag opleiden tot peer tutoren. Er zijn nu leerlingen die lesgeven op lagere scholen, maar ik zou ook graag zien dat oud-leerlingen uit bijvoorbeeld Delft hier komen lesgeven. Het zou voor alle partijen goed zijn om de samenwerking met universiteiten te versterken.

Ook zou het mooi zijn als alle Erasmianen iets voor de stad doen. Het Erasmiaans Gymnasium moet een school zijn die een bijdrage levert aan de maatschappij".

Latijn of Grieks?

"De Grieken zijn de originele denkers. Ik vind hun taal, hun cultuur en hun geschriften prachtig. De Romeinen zijn de boeren. Die hebben heel veel gepikt van de Grieken en hebben daar mooi op voortgeborduurd.

Ik vind beide talen erg mooi. Ik kan genieten van Tacitus, die in heel weinig woorden zoiets prachtigs kan uitdrukken, van Seneca met zijn brieven, die je aan het denken zetten en zeker ook van Vergilius en de metamorfosen van Ovidius.

Aan de andere kant denk ik aan de tragedies bij de Grieken en Homerus, Plato, Herodotus, geweldig"!

Rectorsbenoemingen in de jaren '70 en '80

In de jaren '70 en '80 stond het Erasmiaans Gymnasium geregeld op voet van oorlog met het toenmalige Bevoegd Gezag (BG) in de persoon van de Rotterdamse Wethouder van Onderwijs, toen altijd van PvdA-huize. Het was de periode dat de verbeelding aan de macht moest komen, de politieke gloriejaren van de socialisten die niets op hadden met het elitaire gymnasiaal onderwijs. Spreiding van kennis, macht en inkomen, dát was hun leuze. De nieuwe tijden moesten ook gestalte krijgen in rectoren van het Erasmiaans die ten volle aan deze ideologie wilden meewerken. Althans, dat hoopten die wethouders.

door **JAN SPOELDER**
praeceptor 1975-1987

De rectores Van der Velde, Baan en Endenburg met in hun midden Tine de Zeeuw, 25 jaar scriba, in februari 1981.

Lex Werdekker, rector van 1983 tot 2000 (foto 2016).

De verhoudingen tussen het Erasmiaans en het BG waren al sinds eind jaren '60 vertroebeld. Sinds de invoering van de Mammoetwet in 1968 was er ook in Rotterdam ter linkerzijde het politieke streven het categoraal gymnasium te doen opgaan in een scholengemeenschap. Hevige protesten wisten dit te voorkomen, zeker toen in 1973 de Erasmus Universiteit werd opgericht en een universiteitsstad zonder een zelfstandig, openbaar gymnasium ondenkbaar was. Inmiddels was drs. Van der Velde in 1969 rector geworden, als opvolger van dr. Endenburg (een *rector gymnasii* hoefde volgens de wet niet meer een gepromoveerd classicus te zijn), weliswaar een sociaaldemocraat, maar een vurig pleitbezorger van het traditionele gymnasium. En traditioneel was het Erasmiaans in die tijd zeker. Toen ik in 1975 mijn entree op de school maakte, leek het alsof ik op een school uit de jaren '50 was beland: relatief weinig leerlingen (450), traditionele lesmethoden en overwegend oudere docenten: veelal uitstekende leraren, maar er waren er ook die in permanente staat van wanorde probeerden les te geven. Je sprak elkaar bij de achternaam aan en anciënniteit bepaalde in hoge mate je positie in de pikorde van de school. Als jonkie kreeg ik het toneel en de begeleiding van de RGB toebedeeld. De school toonde zich ongenaakbaar en liet zich weinig gelegen liggen aan een veranderende buitenwereld.

In deze periode maakte ik twee keer de procedure van een rectorbenoeming mee, waarbij telkens de Wethouder van Onderwijs het onderspit zou delven. In 1977 nam rector Van der Velde enigszins vervroegd afscheid. Wethouder Mastik stond een politieke geestverwant als opvolger voor, een voorstander om het Erasmiaans in een scholengemeenschap te doen opgaan. Groot tumult, een roerige ouderavond en stukken in de landelijke pers (bijvoorbeeld in de NRC van 6 april 1977). Achter de politieke schermen werd uiteindelijk geregeld dat de toch al oudere plaatsvervangend rector Baan als een soort tussenpaus zou worden benoemd. Oud-leerling Minus Polak, liberaal, lid van Commissie van Advies van het Erasmiaans (het vroegere Curatorium) en geen blinde in de Rotterdamse gemeentepolitiek, speelde hierbij een belangrijke, bemiddelende rol. Ik herinner me nog zijn advies aan de wethouder: *'Blijf van het Erasmiaans af, anders brand je hoe dan ook je politieke vingers.'*

Mastik's opvolger Hans Simons meende zich de wijze woorden van Minus niet ter harte te hoeven nemen, toen in 1982 de opvolging van Baan op de politieke agenda kwam te staan. Baan was ziek geworden. Ik maakte als tijdelijk conrector deel uit van de schoolleiding met Huib Kersten en Leen Bongers als plaatsvervangend rector. Bij de benoemingsprocedure werd weliswaar de schooladviesraad (voorloper van de Medezeggenschapsraad) betrokken, maar die inspraak bleek een wassen neus.

In de selectieprocedure bleven drie kandidaten over, over wie de school een oordeel mocht geven: de heer Boogert (classicus, conrector SG Hugo Grotius te Delft), mevrouw Pouw (neerlandica, plaatsvervangend secretaris HBO-raad) en de heer Werdekker (classicus, conrector CSV 't Loo te Voorburg). Boogert en Werdekker waren voor de school acceptabel, maar mevrouw Pouw volstrekt niet, onder meer omdat ze geen enkele ervaring had met het VWO en met onderwijs aan 12-16 jarigen, toch het grootste deel van de schoolbevolking. Aldus werd op 27 januari 1983 aan het BG bericht. En hiermee ontstond een patstelling, omdat de meningen van het BG en de school bepaald niet parallel liepen. Simons gaf verreweg de voorkeur aan mevrouw Pouw, zo kon hij goede sier maken door het benoemen van een vrouw als rector, destijds een nieuw *issue*. Wederom grote beroering, maar schriftelijke petities vanwege de school mochten niet baten. Als schoolleiding werden we zelfs door de wethouder ten stadhuize ontboden en in een kamer apart gezet om nog eens diep na te denken over ons standpunt. Maar wij lieten ons niet op deze wijze intimideren en bleven volharden in onze mening. Desondanks zette Simons zijn zin door en liet aan de gemeenteraad een voordracht uitgaan met mevrouw Pouw als nummer 1.

Op 24 maart 1983 zou de raad beslissen, maar daags tevoren trok mevrouw Pouw zich als kandidaat terug. Zij voelde zich door de school onder druk gezet. Simons, buitengewoon misnoegd, verweet de schoolleiding een democratisch proces te hebben verstoord. Wij weersproken dat ten stelligste. Een nieuwe voordracht volgde met Boogert als nummer 1 en Werdekker als nummer 2. Op 7 april besliste de gemeenteraad: 14 stemmen voor Boogert en 22 stemmen voor Werdekker. Toen Werdekker thuiskwam van een korte paasvakantie vond hij tot zijn grote verrassing een envelop met het benoemingsbesluit op de deurmat. Hij had er helemaal niet meer op gerekend. Boogert zou later rector worden van het Rotterdamsch Lyceum.

Werdekker viel op school een warm onthaal ten deel, Simons likte zijn wonden. Met zijn benoeming gingen de luiken van de school naar de buitenwereld ruim open, de verhouding met het BG keerde zich geleidelijk ten goede en onder zijn rectoraat zou de school een bloeiperiode tegemoet gaan.

In 2000 nam Werdekker afscheid van de school. De nieuwe rector werd nu wel een vrouw: Margiet Berkhout, afkomstig van de EUR. Haar rectoraat zou de nodige rimpelingen kennen die ook weer uitgebreid in de landelijke pers werden uitgemeten. *But that's another story.*

Het is allemaal alweer lang geleden. Maar wat leert ons dit alles? Luister altijd naar de stem van de school en besef dat bij het Erasmiaans een rector hoort die naast bestuurlijke vaardigheden affiniteit met en liefde voor het gymnasiaal onderwijs heeft. *Quod erat demonstrandum.*

Een vingerguillotine, graaf Tolstoj en een klap in het duister

O Muze. Geen slecht begin, zeg nu zelf. Er was eens een jongen van zestien genaamd Frits, die zijn oog had laten vallen op een meisje van veertien, Charlotte. Dat wist iedereen. Maar ze hapte niet toe. Op een feestje, zo rond 1972, nam het lieftallige meisje plotseling plaats op de schoot van de goedmoedige Helmut, uit dezelfde hechte vriendenkring, en sloeg haar arm om zijn hals. Het is niet meer goed gekomen tussen de twee jongemannen Frits en Helmut. Een vete had een aanvang genomen, die tot ver in de eenentwintigste eeuw voortduurde.

door **JAN-JOOST DE MAN**

U denkt dat ik dit uit mijn duim zuig, net als de voornamen* uit de eerste alinea? Een jaar of vijf geleden liep ik tijdens een receptie in Amsterdam de destijds zo uitdagende 'Charlotte' tegen het lijf. Een verrassend weerzien na al die tijd, ik was stomverbaasd haar uitgerekend dáár weer te ontmoeten. Inmiddels had zij, even rijzig en charmant als zij in mijn geheugen was opgeslagen, een goede vervolgopleiding genoten en doorliep zij een professionele carrière om u tegen te zeggen. Haar naam staat in het colofon van een landelijke krant.

Charlotte droeg, uiteraard, de geschiedenis van een mensenleven met zich mee. Maar zoals zo vaak bij ontmoetingen met oud-schoolgenoten schoten wij na een moment automatisch in de gymnasiale verhoudingen van eertijds. Meer gezamenlijke geschiedenis hebben we immers niet. Het scheelde weinig of ik had geïnformeerd of zij de avond tevoren voldoende Griekse woordjes had gestampt.

Wie het onderwerp aansneed weet ik niet meer -- ik geloof niet eens dat ik het was -- maar Charlotte kon zich de gebeurtenissen tijdens dat feestje vijfenveertig jaar eerder haarscherp voor de geest halen. Zij voegde er een mij onbekend detail aan toe, dat de boel radicaal op z'n kop zette.

Het gesprek ter receptie was kort, maar had toch voor driekwart het beruchte partijtje uit 1972 als onderwerp gehad, de *casus belli* van een mensenleven.

Relikwieën

Je zou verwachten dat een halve eeuw na de diploma-uitreiking je middelbareschooltijd intussen is ingehaald door gebeurtenissen uit daaropvolgende decennia van meer belang, zodanig dat de heroïsche daden en hevige emoties, de blamages en gelukzaligheden van toen het hebben opgegeven om te komen spoken. Studie, relaties, kinderen, professie, nieuwe vrienden, reizen naar exotische oorden, ziekte, aftakeling, dood... Achter een kaasdoek van recentere herinneringen zullen de weinig beduidende voorvallen uit het adolescentenleven toch inmiddels wel verworden zijn tot onherkenbaar geërodeerde relikwieën?

Integendeel. Mnemosyne is een vrouwelijke achtervolger van de hardnekkige soort. Een stalker, zou je haar nu noemen, die er genoegen in schept op de meest ongelegen momenten op te duiken en je te wijzen op soms komische maar veeleer pijnlijke voorvallen uit je tienertijd. En hoe ouder je wordt, hoe frisser de Moeder der Muzen je tegemoet lijkt te treden. Een blauwtje op een schoolfeest, een *faux pas* in een groot gezelschap of een onverwachte overhoring -- vóór de klas! -- terwijl je de avond tevoren slechts tv had gekeken... dergelijke futiliteiten uit het leven van een vijfenzestigjarige voert Mnemosyne onverhoeds ten tonele, bij voorkeur tijdens een lange autorit, onder het beluisteren van een pianorecital, pal voor het slapengaan... En zij komen nimmer als geroepen en dijen in een mum van tijd uit tot evenementen van enorme proporties.

Arrogante bullebak

Een van de oudere jongens -- het moet 1968 geweest zijn -- was de onder brugklassers gevreesde Willem. Hij was een bebrilde dokterszoon uit het betere Rotterdamse milieu, immer gehuld in het uniform waaraan de bewoner uit die contreien zo gemakkelijk te herkennen was: bordeauxrode pullover, wit overhemd, grijze wollen pantalon en brogues, inclusief het ongekamde wie-doet-me-wat kapsel dat nog steeds opgeld doet in die kringen. Hij heeft uiteindelijk een glansrijke carrière gemaakt in de rechtspraak dus hij is, van een afstandje bezien, goed terecht gekomen. Een halve eeuw geleden echter was hij een arrogante bullebak, om wie ik als eersteklasser met een wijde boog heen liep.

Het was indertijd gebruikelijk om 's ochtends vroeg bij de enige voor leerlingen te betreden ingang, de achteringang van de hal, je schooltas te parkeren op of naast een groeiende hoop andere tassen, terwijl je wachtte op de eerste schoolbel. Ook was het een gewaardeerd onderdeel van het groepsgevoel der gymnasiasten om met viltstift op je lederen aktentas het wapen van de Maasstad te tekenen en daaromheen de trotse naam van de school, in het Latijn, mét het magische jaartal 1328. Althans, dat meende ik als broekenman van twaalf jaar. Ik had dat vaker gezien en klakkeloos gekopieerd.

Willem had deze prepuberale pronkzucht haarscherp in de gaten. Pal voordat ik een keer mijn tas wilde oppakken tijdens het luiden van de bel, schoot Willem uit een kluwen gelijkgestemde jongens los, schopte tegen het houterig nagetekende stadswapen op mijn tas en schamperde luid bóven de rinkelende schoolbel uit, tegen niemand in het bijzonder: *"Dit vind ik toch zó dom..."* en wandelde doodgemoedereerd het schoolgebouw in.

De opluchting die zich van mij meester maakte toen ik luttele seconden láter bij mijn tas arriveerde dan Willems glimmend gepoetste brogue, ligt nog vers in het geheugen. Ik bibberde van ontsteltenis vanwege het ternauwernood ontlopen gevaar. De erop volgende angst dat door de trap mijn Tupperware-beker met karnemelk was opengesprongen en de inhoud van de tas onherstelbaar was vernield, werd pas ontzenuwd toen ik eenmaal veilig in de klas poolshoogte nam in de tas. Verademing.

Op de foto uit 1969 staan ergens Friso en Frits, alsmede het meisje met de gehavende dij, de hongerige patatschranser ('met of zonder!?') en de vervaarlijke slagman. Én de auteur'.

Het duurde bijna twintig jaar alvorens ik voor het eerst een soortgelijke sensatie (bel, opluchting) onderging, in een drukkerij nota bene. Na een lang en zéér arbeidsintensief proces waren dan eindelijk de etsplaten van de eerste kranteneditie op de rollen van de offsetrotatiepers geklemd. In de drukkerij ging een luide bel af, internationaal waarschuwingsteken voor het in beweging komen van de krantenpers. Opluchting is het woord niet -- vanaf die eerste keer genereerde die rinkelende bel in de jaren daarna telkens datzelfde gevoel... alsof ik op een haar na onheil was misgelopen, langs een afgrond was gescheerd. Mijn eigen Pavlov-reflex? Hoe het ook zij, zonder de directe hoon van Willem én zonder de onverdraaglijke gêne vanwege een zuur ruikende en nadruppelende Latijnse grammatica, wilde ik tóch subiet een andere schooltas.

Van die dingen dus.

Verzwikte voet

Te beweren dat een doorsnee schooldag gelijkstond aan een veldslag, die onherroepelijk leidde tot het equivalent van af en aan rijdende ambulances vol doden en gewonden, en aansluitend gekerm uit lazaretten, is compleet van de zotte; ik ben de eerste die het toegeeft. Tenzij men die verzwikte voet in de meisjesgymzaal of de bloedende vleeswond, opgelopen door een uitschietende guts in het tekenlokaal, aan militaire verwondingen gelijk wil stellen.

Dat er voor gymnasiale tieners dagelijks gevaarlijke fronten opdoemden, zodra zij hun fiets hadden gestald en richting schoolingang banjerden, daarvoor is weinig fantasie nodig. Lange gangen als duistere loopgraven dienden zij te betreden, bevolkt door helden en lafaards, slimmeriken en domoren, zelfbenoemde officieren en manschappen. Daders en slachtoffers, vrienden en vijanden, meer soorten protagonisten waren er niet. Daarom voelde de *Kriegsmarine* zich tijdens de Bezetting zo thuis in onze school.

O ja, en ik zou nog de onzichtbaren vergeten. Dat waren de schoolgenoten die als achtergrondfiguren een onbeduidende rol speelden in de dagelijkse schermutselingen, als waren zij de personeelsadministratie, óók in legergroen maar mijlenver van het front. Personen die je niet miste wanneer zij na de schooldag al op weg naar huis waren of ontbraken op een feest. Figuranten in de klas, althans zo voelde dat.

Binnen de schoolmuren lagen vijanden op de loer, sluipschutters die uit alle standen met scherp schoten. Soms was het een hogerejaars, uit geprivilegieerde kringen ook nog eens, die je vanuit een groepje guerrilla's onverhoeds te grazen nam. Niet zelden bleef dat bij een schampschot; goedmoedig geduw en vooral veel verbaal geweld in onvervalst bekakt Rotterdams. Een hoogst enkele keer werd er een vuistslag uitgedeeld, zo een met een harde klets van vlees op vlees. Maar een dreun in het gezicht heelt sneller dan een denigrerende schimpscheut of vernedering *en plein public*.

Het kon ook een leraar zijn en dat was andere koek.

Verschijning

Van alle docenten was ik alleen bevreesd voor natuurkundeleraar Leen Bongers. Hij was een mysterieuze man, die vanwege zijn met veel kunst- en vliegwerk ingehouden agressie en woede -- maar niet *altijd* ingehouden -- een bepaald angstaanjagende reputatie had opgebouwd. Daarbij kwam dat ik een slechte leerling was in zijn klas en de ene onvoldoende aan de andere reeg. Ik vermoed bij hem ook een heimelijke hekel aan mij in mijn verschijning van pseudo-hippie. Die weerzin tegen een verder ongevaarlijke leerling -- in de zin van: niet-subversief -- moet bij hem de drijfveer zijn geweest toen hij in de vierde klas tijdens een proef in een verduisterd lokaal vanuit het niets mij een fikse draai om m'n oren gaf, terwijl ik geïnteresseerd naar een onbegrijpelijk tafereel op zijn demonstratietafel keek.

Niemand merkte het -- ik benadruk, het geschiedde in het pikkedonker --, behalve hij en ik. Was het een vijandelijke handeling om mij uit te tent te lokken en hem te lijf te gaan, waarna hij represailles kon nemen om mij van school te verwijderen? Je haalde je de gekste dingen in het hoofd indertijd.

In zijn strakke, bijna wezenloze gelaat, waarachter je een baaierd van kolkende emoties vermoedde, had de man wel wat van Basil Fawlty weg, maar dan zonder de inherente humor. Lachen deed je niet met 'Roodbaard' -- en gelukkig was deze docent, wiens onderricht toch heus topwetenschappers als Robbert Dijkgraaf en Frits Rosendaal mede heeft vormgegeven, bij mijn weten de enige met losse handjes in het corps… later kwamen medeleerlingen met soortgelijke verhalen op de proppen over ontmoetingen met 's mans fysieke agressie.

Er was geen enkele aanleiding tot de klap, behalve dan het feit dat het lokaal donker was en de docent zich onbespied wist.

Wat zou zo'n handtastelijkheid door een leraar tegenwoordig voor gevolgen hebben… mediation, schadevergoeding, gedwongen cursus *anger management*, rapportages door een extern vertrouwenspersoon, schorsing en vul maar aan. Om maar te zwijgen van een afrekening buiten schooltijd om in de vorm van een afranseling door een bevriende jeugdbende. Een bezoek aan de leraar thuis met medeneming van een vuurwerkbom. Vijftig jaar geleden hoorde een draai om de oren door een autoriteit erbij.

De overige leraren beperkten zich tot denigrerende aanvallen van de verbale soort en lieten voorts hun handen in hun zakken: óók indringend, en in zekere mate net zo beklijvend. Hoe voel je je als dertienjarige wanneer W. Backhuys snauwt: *'Jij mislukt product van echtelijk geknoei…'* In een volle klas. Hij was toch biologieleraar, dus hij kon het weten.

Geschiedenisleraar E. Janssen Perio beet mijn (inmiddels) goede vriend Arie toe tijdens een les in 5-alfa: *'Zal ik eens zeggen wat jij bent? Jij bent een PP'tje. Een primitief pummeltje.'* Ik zou ter plekke gestorven zijn van schaamte, maar Arie lachte er smalend om, nu nog trouwens. Desondanks zijn dit voorbeelden van verbale agressie van het zuiverste water, zeer gangbaar toentertijd en in feite pedagogisch onverantwoord.

Een deel van de deelnemers aan de Paastocht van 1972 (fotograaf onbekend). Op de foto ontbreken degenen die aan de achterkant van de duin naar beneden waren gerold van het lachen toen iemand weer eens 'met of zonder?!' had geroepen.

Wandelen

Leen Bongers was een onvermoeibaar volksdanser en wandelaar. Vooral in die laatste capaciteit verdient hij enig krediet, gelet op het enthousiasmeren en begeleiden van jonge Erasmianen op meerdaagse wandeltochten. In zijn vrije tijd! Ook tijdens een van de Paastochten -- begin jaren zeventig -- ergens in een bosrijk deel van Nederland, heb ik hem gedurende het gezamenlijk ontbijt een kletterende klap in het gezicht van een klasgenoot zien geven. Die was inderdaad aan het klieren, waarom niet zou je zeggen, dat hoort er nu eenmaal bij, maar Bongers nam de moeite om van zijn stoel op te staan, om de rechthoekige tafel met zestig kinderen heen te lopen en aan de andere kant zijn strafmaat ten uitvoer te brengen. Voldoende tijd tijdens die manoeuvre om zich te bedenken. Toch? Maar wie weet wat de natuurkundige oorspronkelijk in gedachten had.

Overigens lijkt me dit de plek, nu toch het woord Paastocht is gevallen, om een van die onvergetelijke edities aan te halen -- ik meen die van 1971 of 1972. Bij aankomst per touringcar bij het 'vakantieverblijf' in een bos vervoegde een onzer zich terstond bij de strategisch opgestelde snackkraam op het terrein, hongerig als hij altijd was. De rest van het gezelschap ging naar binnen. Tien minuten later kwam de jongen, met in zijn hand een zak patat, hikkend van de lach binnenstormen, in eerste instantie niet bij machte om uit te leggen wat hem voor grappigs was overkomen. Later kon hij hortend en stotend uitbrengen dat hij de snackkraamexploitant had verzocht om *'één patat met'*, welke bestelling de provinciaal had genoopt de vraag 'met of zonder?' te stellen.

Bulderen van de lach.

In het licht van de tijd, toen aan de hand van de VPRO-tv-makers het melig heid troef was, kost het weinig moeite zich voor te stellen dat de rest van de Paastocht en lange tijd daarna *'met of zonder?!'* een geuzenkreet was, die te pas en te onpas voor collectieve, nauwelijks te stuiten lachbuien zorgde. Ook nu nog brengt de gedachte aan het ooit hilarische 'met of zonder' het rudiment van een grinnik bij me boven; het blijft een bron van vermaak, zij het wel wat sleets heden ten dage. Het voorval heeft niets te maken met de portee van dit verhaal, maar verdient vastlegging als onsterfelijke grap, die we dan toch maar aan Leen Bongers en zijn wandelmanie te danken hebben.

Wreedheden

Het gymnasium kon een school der wreedheden zijn. Niemand ontkwam eraan… men is beul of slachtoffer. Soms beide, in de constante *fog of war*; ook dát kwam voor. Zo verscheen in de brugklas van 1968 een jongen die een opmerkelijke kledingstijl hanteerde. Zijn overhemden vertoonden langs de knoopjes imitatiekant, met een concentratie ervan nét onder de kin, een zogeheten *jabot*. Die 'verwijfde' mode was zeker niet uniek, want vele popgroepen uit die tijd hanteerden die, maar op het toenmalige Erasmiaans, nog met één been in de jaren vijftig, was dit absoluut *not done*. Zijn bolle toet en halflange blonde haar én zijn geliefde jabot maakten de jongen tot een kopie van Little Lord Fauntleroy en dat viel tussen de pullovers en blazers niet goed.

Wie begonnen is met hem jennend 'Sjabootje' te noemen weet ik niet meer precies, maar binnen de kortste keren werd het een repeterend scheldwoord en na de kerstvakantie zagen we de kleine Lord niet meer terug. Een beschamende episode, want ik zal het 'Sjabootje' ook wel eens gebezigd hebben, zo stel ik me voor.

In dit verband, wat te denken van *practical joker* Friso. Deze klasgenoot van mij in de onderbouw stamde uit een gegoede Kralingse familie met een dubbele achternaam. Hij haalde zijn grollen wel eens uit de feestartikelenwinkel. Dat is zeer goed mogelijk, zolang je maar geld op zak hebt. Het zij vermeld dat Friso zonder die apparaten ook best een humorist was -- eigenlijk verdomd leuk zelfs. Hij kon bijvoorbeeld tegen zijn natuur in plat-Rotterdams praten als de beste, waarmee hij mij geregeld tot schaterlachen bewoog. Zijn manier van 'bedankt' uitspreken als 'bááá-dangts' bijvoorbeeld, alsof hij in een snackbar aan de Katendrechtse Lagedijk een nasibal in ontvangst nam, vond ik toen erg geslaagd. Maar dat was kennelijk onvoldoende. Hij stond er bij tijd en wijle op om een poets in te zetten die door een ander was verzonnen.

Friso had een ontwapenend gelaat en alleen dat al hielp hem bij het effect van zijn snaaksheden op het publiek. De hang naar hulpmiddelen voor het oproepen van lachsalvo's zegt wellicht iets diepgravends over zijn karakter, maar die duiding moet hier maar achterwege blijven. Enfin, op een dag kwam hij op school in het bezit van een *vingerguillotine*.

Friso had ergens een klein model guillotine op de kop getikt, een executie-apparaat dat we kennen uit de achttiende eeuw, waaronder Lodewijk XVI en vele anderen hun tragische einde vonden. Onder deze miniatuur-replica legde men een object -- een potlood, een wortel, een toffee -- waarna 'de beul' met een ferme zwiep het vallend mes ontsloot dat het ding in tweeën hakte. Het komische was dat Friso ongemerkt een schuifje op de guillotine kon beroeren terwijl hij zijn gehoor goedlachs afleidde, en er dan zijn *eigen vinger* onder legde. Met geweld leek dan het vlijmscherpe mes te vallen… vanzelfsprekend zonder verdere amputatieve gevolgen. Verbijstering alom tussen de lessen door. Hoe flikte Friso 'm dat toch? En wie durfde ná hem?

In zijn dagboek schreef de Franse monarch op 14 juli 1789 de fameuze woorden: "Niets bijzonders gebeurd." Zoiets had Herman ook kunnen overkomen, als hij geluk had gehad die dag. Het was een stille, uiterst vriendelijke klasgenoot die meer bij het voetvolk dan bij de strategen behoorde en zich daar comfortabel bij leek te voelen. Hij staarde vaak dromerig naar taferelen die alleen hij leek te zien.

Herman had aandachtig in de kring rond het apparaat uit de winkel van Frans Moret toegekeken en vroeg zich waarschijnlijk met afgrijzen af wat er zou gebeuren als iets faliekant fout ging met de goochelaarstruc. Kwikzilveren Friso had dat feilloos door. 'Wil je het ook eens proberen, Herman? Kom maar hier met je vinger.'

Herman bedankte feestelijk. 'Ah toe joh, doe niet zo flauw,' drong Friso aan. Herman voelde de bui hangen en trachtte zich onopvallend uit de voeten te maken, gokkend op Friso's drukke en snel afgeleide geest. Dan had hij buiten diens volharding gerekend, zodra hij een buitenkansje had geroken op een sterke grap ten koste van een ander. Herman zette het op een lopen en Friso ging rap in de achtervolging, onder luide kreten als 'kom hier met je vinger!' en 'er gebeurt je niets!'

Ik volgde het tweetal, half lachend, half bezorgd om de afloop. Het wonderlijke nu was dat Herman begonnen te rennen, bléél rennen, de school uit, de Wytemaweg over, hij was niet te houden, het Rosarium in, het Museumpark door, hij draafde maar door… Want Friso bleef óók rennen, achter de vluchteling aan, en ik dáár weer achteraan, uit mijn aangeboren instinct om te bemiddelen en te sussen, maar ook uit nieuwsgierigheid, alsof ik een breiende *sans-culotte* in looppas was.

Pas bij de Westersingel raakten Friso en ik 'Louis Seize' uit het oog, van wie wij niet konden vermoeden dat hij in doodsnood zo snel ter been was. Hijgend hielden wij halt bij Boymans van Beuningen. Van Herman geen spoor. We keken wat beteuterd naar de vingerguillotine, die zijn komische karakter abrupt gedurende één achtervolging verloren had. Teleurgesteld en ietwat gegeneerd dropen wij af, de lange weg terug naar school. We hebben hem nooit meer gezien.

De guillotine bedoel ik. Herman wel natuurlijk, die zat na de Grote Pauze gewoon in ons midden.

Herman werd later -- hij is reeds gepensioneerd

* *Alle hierboven genoemde betrokkenen, behalve de genoemde leraren én de onbesuisde hockeyer, leven nog. Uit oogpunt van kiesheid zijn fictieve namen gebruikt. Echte namen zijn ter redactie bekend.*

-- docent op een middelbare school, zo'n zeldzame leraar die op handen gedragen wordt door telkens nieuwe generaties kinderen. Ik suggereer niet dat er verband is tussen deze levensloop en de achtervolging op leven en dood met Friso en mij, maar in het leven van een Erasmiaan is niets te dol.

Rosarium

Toneel van het meest openlijke krijgsbedrijf was zonder twijfel het sportterrein. Daar werden verbeten gevechten uitgevochten, die, zodra het om voetbal ging, uiteindelijk vrijwel alle werden gewonnen door het team waarin gymnastiekleraar P.P. Moerman als keeper deelnam, zoals in deze kolommen eerder beschreven is. Maar dit niet voordat bezwete jongens elkaar een uur lang naar het leven hadden gestaan op het knollenveld bezijden het Rosarium. Vliegende tackles en wilde aanslagen op enkels, kuiten en knieën waren niet van de lucht en het is een wonder dat niet wekelijks ambulances de tweehonderd meter vanuit het toenmalige Dijkzigtziekenhuis aflegden om incapabel geraakte scholieren af te voeren naar verpleegafdelingen.

Een van de meer begerenswaardige meisjes kreeg op een gure dag, tijdens een gemengd potje hockey, vanaf de stick van een beul van een jongen zo'n snoeiharde bal op haar welgevormde linkerdij, dat op deze locus traumatis nog tijdens de match een scherpe afdruk van de bal ontstond. Die was maanden daarna nog te zien, telkens in een andere kleur, tijdens die zeldzame lessen in de buitenlucht waarbij jongens en meisjes tezamen sport beoefenden. Het was misschien een wanhopige manier van amoureuze aandacht trekken geweest door deze jongen, een geoefend hockeyer, die met iets subtielere aanpak allicht meer succes had kunnen hebben.

Ook andere buitensporten met mogelijk dodelijke afloop vonden gretig aftrek onder de jongelui. Was het Erasmiaans de enige school in Zuid-Holland waar speerwerpen werd onderwezen? Niemand is bij mijn weten ooit op klassieke wijze doorboord, maar soms hield je je hart vast als onhandige types in het strijdperk traden. Temeer daar geen enkele 'speer' een kaarsrechte vorm had en de kromme exemplaren vanuit de handen van onervaren rekruten alle kanten op konden vliegen.

Het was voor Moerman zaak om voor en na de les de speren nauwkeurig te tellen, in de hoop op een gelijk aantal uit te komen. Het was immers niet ondenkbaar dat zo'n afzwaaier een naar de jonge sporters glurende perverseling in de bosjes had getroffen.

Zelden was een intellectueel begaafde gymnasiast een net zo getalenteerde sporter. Een telg uit een gerenommeerd geslacht schiet in gedachten. Onder zijn voorvaderen bevonden zich maar liefst drie burgemeesters van Kralingen wier achternaam voortleeft op straatnaambordjes in Rotterdam-Oost. Hij was een kei in bètavakken. Bij softbal echter wierp hij *altijd* na een rake klap zijn slaghout zo wild weg, terwijl hij al sprintte naar het eerste honk, dat het in feite onverantwoord was om hem überhaupt aan slag te laten komen. Hoe Moerman ook smeekte om voorzichtigheid te betrachten, het kilo's wegende houtwerk vloog dan als een ronddraaiende boemerang door het luchtruim, op zoek naar het hoofd van een scholier. Met deze uiterst slimme kerel aan slag was in geen velden of wegen publiek te zien en zag de achtervanger grauw van angst.

Lerarenkamer

Woedde er ook oorlog in de lerarenkamer of was het alle dagen feest in die pedagogische broederschap? Alleen via via drong er iets tot ons door -- en veel later, óók nog eens, want dat godenrijk stond voor ons stervelingen gelijk aan de tent van de generale staf: hermetisch gesloten voor het voetvolk dat niets te maken had met de gesloten omgangsvormen en onbegrijpelijke riten aldaar. Over zwaar geschut en losse flodders, combines en vetes tussen slimmeriken en sufferds kwamen wij nauwelijks iets te weten.

Een opmerkelijk geval sijpelde jaren later naar buiten en behelsde fysisch geograaf Huib Poortman. Deze jonge leraar was overtuigd liberaal en trouw VVD-lid. Hij sprak op partijbijeenkomsten en zo -- wij woonden eens zo'n praatje voor geloofsgenoten in de Rivièrahal bij, wij wilden ook wel eens lachen. Maar in de door sociaaldemocraten overheerste lerarenkamer werd hij onbarmhartig geëreiterd. In feite had hij geen leven daar, aldus betrouwbare bronnen. Zo ging dat kennelijk, buiten ons gezichtsveld.

Het was een lieve en in zekere zin bevlogen man, wiens grofste verwensing in de klas het vaak gebezigde en grammaticaal incorrecte *'oud hoer!'* was. Ik heb Poortman één keer boos gezien. Frits had in de parallelklas tijdens een diavoorstelling rond Nederlandse bouwkunst bij het zien van het Congresgebouw te Den Haag de quasi-onnozele mededeling gedaan dat 'het Concertgebouw toch heus in Amsterdam stond', waarna ik volgens afspraak in het volgende uur bij de dia van het Concertgebouw met hetzelfde aplomb stelde 'dat het Congresgebouw zich bij mijn weten in Den Haag bevond'. Wij vonden het een staaltje voortreffelijke humor. Poortman geenszins.

De verstokte pijproker had toen allang genoeg van het Erasmiaans en niet lang daarna trok hij zijn stutten. Poortman streek uiteindelijk in het Haganum neer waar hij het als gewaardeerd leraar een kwart eeuw volhield, tot aan zijn pensionering. Ook gaf hij via 'Lijst 14' een links getint -- dus toch! -- samenwerkingsverband van maatschappelijke organisaties vorm dat tevergeefs een gooi deed naar een zetel tijdens de parlementsverkiezingen van 2006.

Liefde

Uiteindelijk kwam in de bovenbouw van het Erasmiaans graaf Tolstoj pas echt om de hoek kijken, toen oorlog en vrede in de momenten van begeerte en proto-relaties elkaar zo snel aflosten dat zij na verloop van tijd nauwelijks te onderscheiden waren.

Volgens S. Vestdijk is de kalverliefde de enige 'ware' liefdesvorm – want onbezoedeld door andere drijfveren dan slechts bij elkaar zijn, te versmelten, één te zijn, zonder oog voor de rest van de wereld. De schrijver sloeg de spijker op z'n kop.

Elke cel en elke vezel in het lichaam hunkert naar het liefdesobject, obsessief, zoals een verslaafde leeft voor de lepel, het spul, de spuit. Later volgen als vanzelf volwassen liefdes, maar daarin steken concessies de kop op, afwegingen van maatschappelijke aard, bedenkingen omtrent toekomstbestendigheid, mogelijke voortplanting en hypotheken. Dat weet de tiener gelukkig niet.

De kalverliefde is daar nog vrij van, púúr: het enige wat ertoe doet is het object. In haar meest bezeten vorm mondt zij uit in zelfopoffering, wanneer in authentieke *Tristan und Isolde*-modus men simpelweg verdwijnt in de ander. Het kalverenpaar zondert zich van nature af, wat op den duur tot een houdgreep kan leiden. De analogie van verovering en bezetting ligt op de loer. Er *komt* een einde aan zo'n kneveling en meestal sneller dan je denkt. Want wie zijn liefdesobject beschouwt als een krijgsgevangene kan rekenen op een ontsnapping. Dat men dit pas op latere leeftijd tot in de kern begrijpt behoort tot de hartverscheurende tragiek van het volwassen worden.

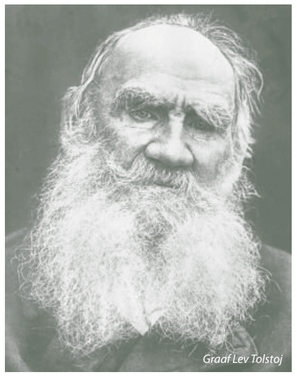

Graaf Lev Tolstoj

Bier- en limonadeflessen

O Muze, vertel dan nog maar eens van die jongen van een jaar of zestien, met de reputatie van vasthoudende Don Juan, die zijn oog had laten vallen op een blondharig en onschuldig ogend meisje van veertien. Dat meisje Charlotte moest van deze Frits weinig hebben. Op een schoolfeest, zo rond 1972, thuis bij een klasgenoot uit een welgestelde familie, kwam een en ander aan de oppervlakte, door iedereen te aanschouwen. Het was zo'n situatie aan het eind van een feestje die ik me goed herinner: de sigaretten en chips bijna op, beduimelde glazen overal en nergens, lege bier- en limonadeflessen op de vloer, jongens en meisjes die om elkaar draaiden in afwachting van een volgende toenadering; verveling hing in de lucht, de grammofoonnaald doelloos in de laatste groef van een elpee... Er moest iets gebeuren, om het samenzijn nieuw leven in te blazen.

En volstrekt onverwacht vlijde Charlotte, ten overstaan van iedereen, zich neer op de schoot van Helmut, die onderuitgezakt in een fauteuil zat. Of het nog niet genoeg was sloeg zij haar arm om hem heen, en wierp de bedremmelde Frits een blik toe, waarin misprijzen en uitdaging de boventoon voerden. Scarlett O'Hara zou het haar niet hebben kunnen verbeteren. Het geheel duurde in mijn herinnering minder dan een halve minuut, maar zwerft een halve eeuw later nóg door de gewelven van het geheugen. Een scène, zo scherp afgebeeld als ware het een geprojecteerde dia in een voorts aardedonkere ruimte.

Dit vérstrekkende incident met Helmut was niet door hem uitgelokt, ter verleiding, maar was Charlottes signaal van afwijzing richting Frits geweest, zo vertelde zij bijna een halve eeuw later, tijdens die receptie in Amsterdam. En dat was nieuwe informatie voor mij, die een en ander in een ander daglicht plaatste. Was het tot dien niet 'algemeen bekend' dat de intimiteit juist op instigatie van Helmut had plaatsgehad om Frits de loef af te steken?

Veel oorlogen hebben onbegrip en misverstand als aanleiding. Maar al die jaren later, althans de laatste keer dat ik keek, was de animositeit van alleraardigste Frits jegens de even aimabele Helmut onverminderd. Beiden in meer of mindere mate uitgegroeid tot succesvolle juristen, beiden een harmonieus, kinderrijk gezin opgebouwd. Beiden grijs inmiddels. En toch. Er was op dat ogenblik in 1972, toen de tijd leek stil te staan, een wond aangebracht die niet kon helen. Net als bij Amfortas begon hij bij het minste of geringste (het noemen van de naam van de 'goedsul' was al voldoende) onstelpbaar te bloeden.

Nog niet eens zo gek lang geleden werd tussen de zestigers een soort van wapenstilstand getekend, zo vernam ik. Het was uitgepraat, althans het was aan de orde gebracht, op tafel gelegd. Niet meer dan dat, laat staan dat men elkaar in de armen sloot en breed lachend verhalen uitwisselde, onder een goed glas, zoals het jongens betaamt. Maar het is tenminste niet langer oorlog en daarmee lijkt eenieder vrede te hebben.

Het Erasmiaanste kantoor!

Scheer Sanders
advocaten

www.scheer.nl

Prof. dr. Frits Richard Rosendaal (1959) is hoogleraar en afdelingshoofd Klinische Epidemiologie in het LUMC. Hij doet onderzoek naar oorzaken van hart- en vaatziekten.
In 2002 ontving hij de Spinozaprijs, de hoogste wetenschappelijke prijs in Nederland. Hij is gekozen lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen en van de Duitse Akademie Leopoldina.
In 2011 ontving hij een eredoctoraat van de Universiteit van Parijs Descartes.
Hij is lid van de Centrale Commissie Mensgebonden Onderzoek (CCMO), lid van de Council van de Committee on Publication Ethics (COPE), lid van de Integriteitswerkgroep van de LERU universteiten, en medevoorzitter van de Commissie Wetenschappelijke Integriteit van de Universiteit Leiden en het LUMC. Hij is tevens actief aan de Universita degli Studi di Milano in Milaan, Italië, en de Norges Arktiske Universitet in Tromsø, Noorwegen.

Epidemioloog Frits Rosendaal

De generaal die toch een keer de oorlog meemaakt

Covid-19 heeft het leven van Frits Rosendaal (eindexamenjaar 1978) op zijn kop gezet: "Ik doe nu dingen die ik twee jaar geleden helemaal niet deed. Ik had wel weer eens een sabbatical gewild, een jaar lang naar het buitenland, waar dan een exotische ziekte heerst, een andere cultuur, andere mensen. En dat heb ik gewoon thuis gekregen. Voor mij persoonlijk was de afgelopen periode buitengewoon interessant, terwijl je je realiseerde dat de pandemie veel ellende met zich bracht. Zoiets als de generaal die toch een keer de oorlog meemaakt".

door **LEEN BOM**

"Mijn leven hangt van toeval aan elkaar. Ik had eigenlijk Nederlands willen studeren. Want wat vond ik leuk op school? Sommetjes maken en verhaaltjes schrijven. En dat is precies wat ik nu doe".

Alfa of bèta?

"Veel goede alfa's zijn ook bèta. Ik denk dat er een gen is waardoor je gevoel hebt voor exacte vakken. Sommigen hebben dat, anderen niet, en dat is gewoon een soort extraatje".

"In de pure bèta-labstructuur voel ik me niet helemaal thuis. Daar zijn mensen alleen met één eiwit of één molecuul bezig, tot op het obsessieve af. Ik heb een breed vak en zit niet aan een bepaalde ziekte vast. In mijn vak ben je ook een generalist. Dat is eerder alfa-achtig".

"Mijn carrière is qua onderwerp veranderd. Toen ik geneeskunde ging studeren, twijfelde ik tussen psychiatrie en interne geneeskunde. Uiteindelijk promoveerde ik op bloedingsziekten. Daarna heb ik twintig jaar lang trombose onderzocht, dus bloedstolsels. Dat was heel succesvol. Daar kwam de Spinozaprijs uit. Toen ben ik meer algemeen aan obesitas gerelateerde ziekten gaan bekijken: we volgen een cohort van 7.000 mensen uit de regio. Met al die onderwerpen ben ik nog steeds bezig".

Spinoza of Erasmus?

"Dat ik de Spinozaprijs won, was heel fijn. Voor de eer, de erkenning en het geld. Toen heb ik van verschillende mensen boeken van Spinoza gekregen, maar die zijn voor mij ondoorgrondelijk. Ik ben geen filosoof. Ik ben wel een lezer, maar Spinoza was echt heel moeilijk te lezen. Erasmus is toegankelijker en grappiger. Die heeft stukjes geschreven die heel vrolijk zijn.

Bij een van de laatste reünies van school heb ik een lesje Erasmus van Spoelder gevolgd, in het Latijn, over hoe je kinderen moet leren netjes aan tafel te eten".

"De laatste tijd ben ik ook geïnteresseerd in onderzoek naar wetenschappelijke integriteit, oftewel wetenschappelijke fraude. Ik ben voorzitter van een commissie in Leiden die meldingen daarover onderzoekt. Dat is boeiend. Plagiaat gebeurt overal. Elke beroepsgroep heeft een paar procent criminelen en idioten. En dit zijn de wetenschappelijke criminelen. Als je een academische integriteitbeoordelaar bent, moet je daar ook wetenschappelijk onderzoek naar doen, vind ik. In die zin doe ik de hele tijd sabbaticals door mijn aandachtsgebied te verschuiven".

"Ik zou nog wel eens gewoon een paar weken lang iets nieuws willen leren. Me helemaal storten op een of ander moeilijk computerprogramma. Daar kom ik niet aan toe".

Elitaire opleiding

Frits behaalde zijn diploma aan het Erasmiaans in '78. Hij is nog immer groot voorstander van het categoraal gymnasium en ziet parallellen tussen toen en nu: "Toen ik eindexamen deed, zaten we midden in het proces van de benoeming van een nieuwe rector. Ze wilden iemand tot rector benoemen die tegen het gymnasium was, en die zelf geen gymnasium had gedaan –bizar. Richard Mouw en ik redigeerden Tolle Lege. We hebben nog campagne gevoerd, gemene stukjes geschreven. Het is nog goed gekomen, Baan is rector geworden en het

gymnasium heeft gebloeid als nooit tevoren. Toen wij op school zaten waren er 400 leerlingen, nu zijn het er 1.100".

Cicero of Plato?

"Ik vond Latijn veel leuker dan Grieks. Latijn is een strakkere taal, met een strikt systeem van grammatica. Dat is mooi. Grieks was voor mij te rommelig. Het ziet er ook niet uit. Die letters, die tekens en al die dingetjes erboven.

Aan Plato ben ik nooit toegekomen. Als bèta heb ik Grieks laten vallen. Ik ben niet verder gekomen dan Xenophon, beetje Homerus misschien, en zijn taal was weer heel anders. Dat was ook irritant.

Zowel het filosofische van Seneca als de redevoeringen van Cicero vond ik heel mooi. En Caesar, daar hebben we te weinig van gelezen. Zijn teksten waren erg grappig. En de krijgskunst van Caesar was fenomenaal, realiseerde ik me pas veel later".

"Ik ben erg bezorgd over de gekkigheid die nu aan het ontstaan is. Ze beginnen verdorie weer over *'die rare elitaire opleiding'.* Gaan we in alles terug naar de jaren '70? Het middenschool-idee? Dat werkt niet. Je moet vmbo'ers niet met gymnasiasten in één klas zetten. Daar worden ze allebei heel ongelukkig van. Je moet gymnasiumleraren ook niet voor een vmbo-klas zetten, dat kunnen ze echt niet aan".

"De enorme toevloed naar gymnasia is wel overdreven. Het is een soort statussymbool geworden. Je moet het gymnasium bewaren voor de echte nerds. Ik zie het probleem van de tegenstanders niet. Het land zal toch door een elite geregeerd moeten worden. Zolang de maatschappij sociale mobiliteit bevordert, is het prima. In de wetenschap is dat zo, afkomst doet er niet toe. Misschien heb ik daardoor een te optimistische visie. Dat het land wordt geregeerd door een elite, dat is nogal wiedes, maar lidmaatschap van die elite moet niet erfelijk zijn. Dat is een gevaar want ook uit de beste families komen regelmatig non-valeurs en wanneer die de leiding krijgen is dat een slechte zaak".

Terughoudend

Voor het grote publiek is Frits in coronatijd definitief doorgebroken als BN'er. Hij reageert zuinigjes op zijn recent verworven status:

"Ik ga nooit naar programma's op televisie waar ook iemand anders zit. Tegen praatprogramma's, zoals *Op1* en *Jinek*, zeg ik altijd nee. Ik wil niet in zo'n programma naast Willem Engel zitten, dat is alleen maar entertainment. Het is trouwens ook niet zo dat elk geluid gehoord hoeft te worden".

"In het begin zag ik het vooral als mijn taak als wetenschapper om dingen uit te leggen: wat is een virus, hoe werkt het, wat is R? Ik vertelde dat je in het begin van een epidemie, wanneer grote maatregelen genomen moeten worden, alle ballen op hetzelfde doel moet schieten en niet meteen moet gaan discussiëren of delibereren".

"De kranten vragen me elke dag wel, radio is een keer per week en tv weiger ik meestal. Ik doe eigenlijk alleen *EenVandaag* of *Nieuwsuur* en dat was ongeveer eens per maand maar ik zeg vier keer zo vaak nee".

"Zodra ik het gevoel heb dat het gaat over iets wat ik eigenlijk niet weet, doe ik het niet. Niets zeggen in zo'n programma is moeilijk en voor je het weet ga je over zaken praten waar je niet zo veel van weet. Zelf vind ik dat ik redelijk terughoudend ben. Ik wil ook niet de hele tijd op tv zijn. Bovendien, zes minuten *Nieuwsuur* kost je een hele avond. Ik heb wel andere dingen te doen".

Publicaties en pubquizzen

"Wetenschap is een deel van je identiteit. Er is altijd werk. Ik heb meer dan 1.000 publicaties in internationale tijdschriften, dat zijn er een stuk of 50 per jaar waar mijn naam op staat. Maar op elk artikel staan ongeveer 10 namen. De artikelen waarvan ik de pen voer van de eerste tot de laatste letter, zijn er misschien 3 per jaar. In de andere gevallen ben ik ofwel supervisor, begeleider of revisor. Mijn inbreng in die 50 artikelen is dus wisselend".

"Vroeger werkte ik de hele tijd. Nu kom ik aan 60 uur of zo. En in de weekenden doe ik minder. Soms ga ik een spelletje doen of Netflix kijken. Ik ben een groot fan van Netflix. In coronatijd was dat een uitkomst. Ik volg allerlei series tegelijk. Met mijn vriendin kijk ik nare, Scandinavische crimi's, waar je nooit blij van wordt. Dat verfrist. Ik kijk met twee van mijn vier kinderen en ook alleen. Af en toe raak ik in de war".

Daarnaast mag Frits in zijn vrije tijd graag schaken ("Magnus Carlsen heeft het van iets dufs tot iets ontzettend grappigs gemaakt"), opera's bezoeken ("De laatste voorstelling voor de lockdown was *Macbet h* in Gent. Dat was echt heel mooi. Het moet met enige pathos zijn. Heel veel mensen die heel hard door elkaar heen zingen, daar houd ik van") en muziek luisteren.

Klassiek of pop?

"Op mijn 18e heb ik gezegd: goede muziek is of jazz of geil. Dat is nog steeds zo. Het moet een of ander diep gevoel aanspreken van ritmiek of melodie of het moet opwindend zijn à la Prince. Maar ook klassieke muziek kan diepe gevoelens raken. Beethoven is ook jazz.

Uit elk decennium is er wel muziek die me aanspreekt: Johnny Cash, Deep Purple, Pink Floyd, Dire Straits, Guns N' Roses. De enige muziek die ik echt haat, is rap. Dat vind ik iets vreselijks".

Ook is hij een verwoed pubquizzer. Hij speelt zowel met collega's op het werk als in een groepje met zijn oudste zoon en oud-Erasmianen Mariëlle Gispen en Dennis Boddé.

"We doen dat al jaren. Ik vind dat heel leuk, al realiseer ik me wel dat een pubquiz een excuus is om te drinken. Daarbij vind ik conversatie wel belangrijk. Gezellig ergens zitten, drankje doen, langdurig kletsen, al dan niet met quiz, dat waardeer ik wel".

Heineken of Corona?

"Wijn! In mijn nieuwe huis heb ik een wijnkelder en ik pacht een stukje van een wijngaard in Frankrijk. Elk jaar krijg ik van dat stukje wijngaard zestig flessen met mijn eigen etiket. Dat kost een tientje per fles of zo. En die flessen moeten liggen, dus die vullen al de helft van de kelder. En verder koop ik af en toe wat. Met Vivino houd ik bij wat in mijn kelder ligt. Ik ben geen fanaat.

Bier drink ik bij de Chinees, bij voetbal en als het heel warm is. En als ik bier drink, is het Hertog Jan".

Rotterdam en Leiden

"Ik heb lange tijd gewoond in Wassenaar, woon nu in Leiden, maar voel me nog erg Rotterdams. Jaren heb ik gedacht dat zich op een gegeven moment een functie in Rotterdam zou voordoen en dat ik dan terug zou gaan. Ik wist ook al waar ik zou gaan wonen: aan de Maasboulevard, iets heel hoogs, maar toch heb ik dat nooit gedaan".

"Leiden is zó leuk. Het is hier echt prachtig maar het is een slaperige, academische en grotendeels witte stad. Leiden heeft niet de levendigheid en diversiteit, qua kleur, van Rotterdam. Ik ben altijd blij wanneer ik in Rotterdam ben. Daar voel ik me erg op mijn gemak".

"Vier jaar terug ben ik terugverhuisd van Wassenaar naar Leiden. Van huis naar mijn werkkamer is het nu zes minuten lopen. Dus voor mij is thuis bijna hetzelfde als het ziekenhuis. Mijn afdeling is in coronatijd wisselend open geweest. Zelf ben ik er ongeveer de helft van de tijd. In de eerste golf was ik er de hele tijd, was ik erg betrokken bij capaciteitsberekeningen –redden we het wel?– en informatie –welke kant gaat het uit?".

"Zeker in de eerste golf was het in het ziekenhuis eigenlijk heel erg leuk. Het was zo'n beetje als dienst hebben met Kerst. Je werkt met minder mensen maar er is een grote kameraadschap. Er waren geen managers, boekhouders, juristen en zo te zien, dus dat werk deden we gewoon zelf".

"De jongeren heb ik als eersten weer op de afdeling gelaten. Die worden toch zelden ernstig ziek als ze Covid-19 krijgen, en die hebben een goede werkplek het meeste nodig. Die hebben thuis krakkemikkige wifi en zitten op een achterkamertje".

"Ik ben hier in Leiden diep gelukkig. Ik kan doen wat ik wil in de wetenschap en mijn werk, wordt gerespecteerd Ik heb een hele leuke onderzoeksgroep van zo'n 50 mensen. Als je vijf jaar terugkijkt, dan zijn dat voor de helft anderen. Het rouleert snel. Er zit een enorme beweeglijkheid in. Het is niet alsof je manager bent van een kantoor dat de hele tijd hetzelfde is. Het is erg dynamisch. En door Covid-19 ben ik allerlei andere mensen tegengekomen, heb ik nieuwe vrienden gemaakt van wie ik sommigen nog nooit live gezien heb".

"Ik werk veel samen met het UMC Maastricht. Voorheen ging ik een keer per maand met de trein naar Den Bosch, want dat ligt in het midden, anderhalf uur heen, anderhalf uur terug. In de trein doe je wat werk, je leest de krant en kijkt af en toe naar buiten. Nu verloopt het contact via zoom. Dat is honderd keer efficiënter maar je moet uitkijken voor vierkante ogen. Alles gaat maar achter elkaar door. Je moet dus eigenlijk reistijd inplannen bij zoom-meetings".

Experts

"Ik ben geen viroloog. En virologen zijn geen epidemioloog. Virologen weten alles van het virus, infectiologen behandelen mensen en epidemiologen begrijpen hoe het in de bevolking werkt. Je zou ook kunnen zeggen: als het oorlog is kunnen virologen de kalashnikov uit elkaar halen en in elkaar zetten, kunnen infectiologen wonden behandelen en zijn epidemiologen de generaals die de strategie bepalen".

Vleermuis of laboratorium?

"Ik denk niet dat het virus uit het laboratorium komt, maar het zou heel erg zijn als een land dat laat gebeuren en nog veel erger als een land dat vervolgens stil houdt. Maar als het virus uit een laboratorium komt, kan ik me levendig voorstellen dat China vervolgens niet heel zindelijk met de feiten omgaat. Een fout in een lab is een fout. Dat kan verwijtbaar en strafbaar zijn maar het stil houden zou een misdaad tegen de menselijkheid zijn. Er zijn 3,5 miljoen doden gevallen, dat is wat anders dan MH17".

"Ik erger ik me aan mensen die de hele tijd op tv komen, die proberen het publieke debat te beheersen. Ik denk niet dat je elke avond in *Op1* moet gaan zitten, dat is niet goed. Enige zelfbeperking in het verstaan tot de media is nodig. Het contact met de media doe je niet voor je zelf. Het kan best leuk zijn, maar dat is niet het hoofddoel".

Marion Koopmans of Doutzen Kroes?

"Marion Koopmans is hoogleraar virologie. Ik ontmoet haar af en toe bij vergaderingen. Doutzen Kroes heb ik nog nooit ontmoet. Ze verkeren in een iets ander veld. Marion Koopmans is verstandig en Doutzen Kroes niet, maar die is ook niet beroemd omdat ze verstandig is".

"Er zijn deskundigen die de media gebruikten om iets te beïnvloeden, waar je heel voorzichtig mee moet zijn. Het werd soms een vreemde vermenging van functies. Dat zijn kleine bemerkingen bij de rol van experts, die verschillend is ingevuld".

"Ik denk zeker niet dat je dokters iets kunt verwijten maar er waren ook collega's van mij die rare dingen hebben beweerd. Zoals gezegd: elke beroepsgroep heeft een paar procent criminelen en idioten en dat geldt ook voor de medische beroepsgroep".

Zweverigheid

"Zweverigheid zie je ook bij Covid-19. De hoogopgeleide grachtengordeltypes die hun eigen waarheid hebben en antroposofisch lopen te verkondigen dat het virus weggaat als we maar lief zijn… Zweverigheid, kwakzalverij, meditatie, daar heb ik een hekel aan. Een deel van die hoogopgeleide mensen loopt ook voorop bij het niet vaccineren van hun kinderen. Dat zijn echt niet allemaal streng religieuzen, integendeel".

"Ik erger me enorm aan die zogenaamde wappies. Het gaat om een combinatie van mensen die gek zijn, die denken dat elke waarheid een gelijkwaardige mening is en dat de waarheid die het beste uitkomt de beste is –dat is helaas zelden het geval– en mensen die daar gebruik van maken. Gekheid is overal maar internet versterkt het. Het lijdt weinig twijfel dat Wybren van Haga en Thierry Baudet die gekheid hebben gebruikt voor politieke doelen. Want het kan toch niet zo zijn dat Baudet echt denkt dat Covid-19 maar een griepje is en dat hij echt denkt dat dinosaurussen niet hebben bestaan. Het is moreel hooglijk verwerpelijk".

"Wappies zeggen dat hun geluid niet gehoord wordt. Dat zeggen ze dan tegen een journalist. Dat is raar, dat lijkt mij een contradictio in terminis. Ik snap de spagaat van de journalistiek. Als een partij de grootste van Nederland is, wat Forum voor Democratie op een gegeven moment was, dan kun je daar moeilijk géén aandacht aan geven. Aan de andere kant: ik lees de Volkskrant en NRC, daarin wordt niet heel veel aandacht besteed aan wappies. En als ze er al in voorkomen, worden ze hard aangepakt".

Links of rechts?

"Ik denk dat ik een beetje links van het midden zit. Cultureel houd ik van tradities, als het niet al te idioot is. En ik houd ook van beleefde omgangsvormen. Dat is cultureel conservatief.

Politiek heb ik meestal D66 of PvdA gestemd, maar ook een tijdje SP. Dat hield abrupt op toen de SP in 2005 campagne voerde tegen de Europese grondwet.

Dit jaar ben ik lid geworden van Volt, en ook wel een beetje actief, omdat ik heel erg voor Europa ben, heel erg geloof in de kracht van Europa als het niet allemaal versnipperd is. Dat betekent niet dat het een eenheidsstaat moet worden en zeker niet dat Europa bestuurd moet worden zoals het nu is want dat is een monstrum, maar ik geloof wel in de kracht van de Europese cultuur, van de Europese eigenheid. Als ik met een Italiaan in Amerika sta, dan verbazen we ons over hetzelfde. We hebben een gemeenschappelijk achtergrond.

Bij Volt zijn ze ook nog een beetje aardig, ze maken geen ruzie. Het zijn beschaafde, aardige jongens en meisjes. Ik weet niet of dat links of rechts is".

Vaccineren

"Wat de geregistreerde vaccins betreft –Janssen, AstraZeneca, Moderna en Pfizer– die zijn allemaal goed. Als je die maar aan genoeg mensen geeft, tenzij er rampen gebeuren met mutaties, dan verdwijnt de epidemie wel. En die bijwerkingen, die zijn zo extreem zeldzaam".

"Zelf heb ik Astra gehad. Ik heb hoog van de toren geblazen dat het (tijdelijk) stoppen met Astra een slecht idee was, dat het meer slachtoffers zou brengen dan dat het iets zou opleveren. Bovendien geeft het een fundamenteel verkeerde kijk op wat we aan het doen zijn, namelijk het behandelen van een epidemie, een ziekte van de bevolking. Je moet niet alleen naar individuele voors en tegens kijken, want dan krijg je dezelfde discussie als bij het vaccineren van kinderen. Het gaat er niet alleen hoeveel voordeel die kinderen er zelf aan hebben, het gaat er ook om of de bevolking er voordeel aan heeft. En dat wordt altijd misbegrepen".

"Ik ben redelijk optimistisch. Het vaccineren is hard gegaan. Wat nog een probleem kan zijn, zijn de groepen waarin het aantal gevaccineerden onvoldoende is. De groepsimmuniteit van 70, 75 procent gaat uit van de assumptie van een homogene verdeling van gevaccineerden over het land en dat is niet zo. Aan de ene kant heb je de Biblebelt, dat is klassiek, en je hebt de achterstandswijken, mensen die soms slecht of geen Nederlands spreken. Er wordt niet genoeg gedaan om die te bereiken. Het is echt heel belangrijk maar het lukt niet. Neem de Schilderswijk of de Afrikaanderbuurt. Als daar niemand is gevaccineerd, krijg je echt wel een keer een uitbraak. Dan kun je zeggen: 'Oké, pech', maar die besmettingen kunnen zich ook nog een keer verspreiden".

"Het tweede probleem betreft de varianten. Daar ben ik niet zo heel bang voor. Het lijkt erop dat alle vaccins ook wel werken op die varianten en anders passen we ze een beetje aan. Ongetwijfeld gaan we elk jaar opnieuw 60-plussers of 50-plussers vaccineren".

"Het derde probleem zijn de jongeren. Die moeten echt worden gevaccineerd, anders krijg je een te groot reservoir van jongeren waar dat virus rond gaat. Jongeren, van wie maar een klein deel erg ziek wordt maar die vooral thuiskomen bij hun ouders en op bezoek gaan bij opa en oma. Dan krijg je weer hetzelfde scenario".

Stresstest

"Corona", besluit Frits, "is een stresstest op alle niveaus:

- Voor individuen: kun je het aan of word je gek?
- Voor relaties, zowel partnerrelaties als vriendschapsrelaties die erdoor onder druk komen te staan.
- Voor organisaties als ziekenhuizen, bedrijven en horeca: hoe houd je de boel bij elkaar? Sommigen zijn extreem creatief, anderen gaan bij de pakken neerzitten.
- Voor samenlevingen en regeringen: bij regeringsleiders heb je ook zeer grote verschillen gezien: de Bolsonaro's en de Trumps aan de ene kant en die van West-Europa aan de andere kant".

Appels of peren?

"Het is mijn vak dingen met elkaar te vergelijken die ongelijk zijn en dat kan heel goed. Dat is ook waarnaar je op zoek bent. Het is de variatie die inzichten geeft.

Qua fruit: ik geloof niet dat ik ooit een peer heb gegeten, behalve een stoofpeer".

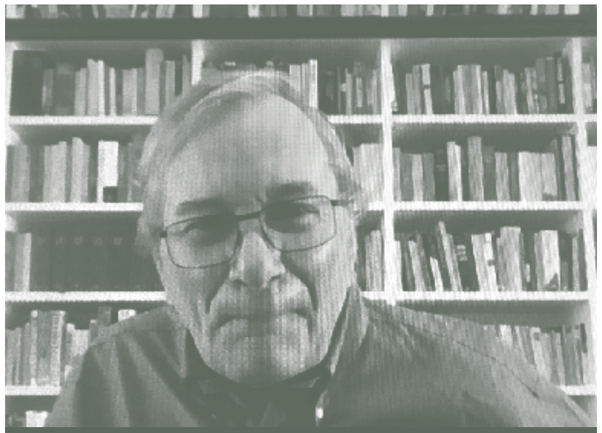

Op verzoek van Tolle belege beschouwt Frits Rosendaal de nationale aanpak van Covid-19.

'Beleidsfouten en systeemfouten'

"Vóór corona ging ik elke twee, drie weken naar Milaan. Dat doe ik al tien jaar. Ik heb er veel collega's en vrienden in het ziekenhuis. In februari vorig jaar zeiden die dat het daar heel erg mis ging. 'Wij kunnen het niet meer aan. Waarom doen jullie eigenlijk niks? Italië is niet een andere wereld'. Ik heb toen nog een appje gestuurd naar mijn Italiaanse vrienden: 'Morgen begint hier carnaval, dat lijkt me leuk voor een virus'."

"In het begin vond ik dat we te laat iets deden. Op een gegeven moment ben ik over mijn zorg gaan twitteren omdat de Volkskrant mijn brief daarover niet opnam. Toen kwamen opeens alle media langs".

"Op 4 maart 2020 was de eerste persconferentie. Die ging over handen wassen en geen handen geven. Daarna ging het goed. Die eerste golf is snel bedwongen".

"In het vervolg ging het op drie punten fout:

1. Op 1 juni 2020 was Covid-19 bijna weg, waren we dicht bij het stadium dat mitigatie heet. Eén is *flatten the curve*, dat je het net aankunt. Twee is mitigatie, dat je probeert het virus zo laag mogelijk te krijgen. En drie is eradicatie, dat je naar nul gaat. Dat zal nooit lukken in een land als het onze. Op 1 juni had mitigatie gekund want het virus was bijna weg. Toen heeft de regering gedaan of er niks aan de hand was: ga maar lekker op vakantie, geen persconferenties meer en de Tweede Kamer gaat op slot. Maar het virus was niet weg. Slechts 5 procent van de Nederlanders had het gehad. Dus 95 procent was nog steeds maagdelijk. Nogal wiedes dat het virus terugkwam. Dat was een grote fout.
2. De tweede fout was begin augustus. Toen begon het aantal besmettingen te stijgen. En zag je ineens dat alle studentensteden –Groningen, Delft, Leiden– waar voorheen helemaal geen patiënten waren –de ziekenhuizen lagen toen wel vol maar die patiënten kwamen uit Brabant– donkerrood kleurden. De R ging naar 1.35 en er is niks gedaan. Men zei: 'Ach, het valt allemaal binnen de bandbreedte', maar ik denk dat men weinig snapte van exponentiële curves. Met die R verdubbelde het elke tien dagen. Het heeft even geduurd voordat de ziekenhuizen vol lagen. Eerst moeten jongeren elkaar besmetten en ziek worden. Daarna moeten ze ouderen besmetten en die komen pas in het ziekenhuis. Het heeft een paar cycli geduurd voordat we dat in de opnames zagen maar het was volstrekt voorspelbaar. Daar is veel te laat op gereageerd.
3. De derde fout was het gehannes met vaccineren. Dat stoppen en weer beginnen. De Gezondheidsraad om advies vragen, waar geen deskundigen in zitten, dat vond ik echt heel slecht. Je kunt de minister niet euvel duiden dat een vaccin niet wordt geleverd, maar wel dat hij niet hard doorpakt. In de zomer van 2020 had hij bron- en contactonderzoek en testen moeten opzetten. Dat is niet gebeurd.
   En al dat enorme gehannes over of iemand met syndroom van Down vóór de diabeet van 36 mag… Als je snel doorgaat met vaccineren maakt dat niets uit".

"Bovendien zijn er twee systeemfouten:

1. De overheid schetst nooit scenario's. Ze zeggen: misschien komen er versoepelingen, misschien niet, misschien gaan de terrassen open, misschien niet. Ze leggen niet uit dat er altijd drie scenario's zijn: *worst*, *best* en daartussenin en hoe die zich de komende jaren ongeveer gaan ontwikkelen. Dat had veel beter uitgelegd kunnen worden, met een wat bredere blik.
2. Ons beleid is erg gestuurd door de belangen van de grote werkgevers. De ceo's van die bedrijven komen twintig keer per jaar bij Rutte binnen –wij niet zo vaak– dus ik denk dat erg veel gericht is op het gelukkig houden van het ondernemerschap. Daarom zijn we in de zomer weer iets te vroeg open gegaan".

Zoektocht naar de oorlogsslachtoffers van het Erasmiaans Gymnasium

inds 1946 staat het Erasmiaans Gymnasium jaarlijks stil bij de leerlingen en oud-leerlingen die de Tweede Wereldoorlog niet overleefden. Oorlogsrector Pattist, schoolhistoricus Niek van der Blom en ikzelf, we hebben elk in onze eigen tijd ons best gedaan om alle Erasmiaanse oorlogsslachtoffers te achterhalen. Dit jaar rondde ik mijn deel van het onderzoek af. In 2020 en 2021 vond ik opnieuw dertig 'onbekende' Erasmiaanse oorlogsslachtoffers.

door **ANNE SCHRAM OUWENEEL**

In het schoolarchief van het Erasmiaans Gymnasium vond ik ooit een lijst namen op briefpapier met de vraag: 'Wie weet iets naders over de volgende oud-leerlingen te vertellen?' Achter de namen stond getypt of in potlood 'behouden' of 'omgekomen'. Vermoedelijk was dit de eerste aanzet tot wat later de 'Lijst der Gevallenen' zou gaan heten. Helaas verzuimde ik destijds een fotokopie te maken van dit waardevolle stukje papier. Graag zou ik het nog eens in handen willen hebben – welke namen stonden er wel en niet op? – maar het lijkt onvindbaar.

Enkele decennia na de oorlog probeerde schoolhistoricus Niek van der Blom opnieuw alle Erasmiaanse oorlogsslachtoffers te achterhalen. Hij communiceerde uitgebreid met het Rode Kruis en met oud-leerlingen die tijdens de oorlog op school zaten. Ook deed hij onderzoek in het schoolarchief. Hij had echter geen internet tot zijn beschikking, evenmin als naslagwerken met namen van oorlogsslachtoffers. In 1978 publiceerde Van der Blom de Lijst der Gevallenen in zijn *Grepen uit de geschiedenis van het Erasmiaans Gymnasium, 1328–1978*. Ook daarna bleef hij onderzoek doen: in het Rotterdams Jaarboekje van 1991 kwam hij met drie aanvullingen en een correctie. Op de lijst stonden toen 62 namen.

Veertig extra namen in 2003

Rondom de eeuwwisseling bleek dat Denny Appel de oorlog had overleefd. Meer dan vijftig jaar was hij jaarlijks op school herdacht als oorlogsslachtoffer, maar hij bleek onder de naam Rudy Appel in de Verenigde Staten te wonen. Als dertienjarige Joods-Duitse vluchteling was hij in 1940 terechtgekomen op het Erasmiaans. Dit had zeer veel voor hem betekend:

"I have been asked repeatedly what it felt like to be alone, without my family, as a child, in a foreign country. I think there was an overwhelming feeling of powerlessness. Powerlessness is an awful feeling. I do not mean by that to have power over another person. I mean a feeling of not having control of one's own life, on the contrary, one is dependent on others.

(…)

Then came the Erasmiaans Gymnasium into my life. All of a sudden I was again somebody! I became part of a group of students, teachers were helpful to me, classmates respected me. I was treated like an equal. The gymnasium gave back power to my life. Thank you, thank you, Erasmiaans Gymnasium!"

Rudy Appel,
'A journey to escape from the List of Fallen'
In: Het Erasmiaans Gymnasium in de Tweede Wereldoorlog; Herinneringen van oud-leerlingen (2003)

Rond dezelfde tijd was ik tot de ontdekking gekomen dat er veel meer Erasmiaanse oorlogsslachtoffers waren dan gedacht. Omdat de Lijst der Gevallenen in 2003 opnieuw gepubliceerd zou worden, had ik de gegevens van de bekende Erasmiaanse oorlogsslachtoffers gecheckt met het Bevolkingsregister en met twee boeken die net uit waren: In memoriam (1995) en Kaddisj (2000), met respectievelijk de namen van alle omgekomen Nederlandse Joden en de namen van alle omgekomen Joodse Rotterdammers. In deze boeken zag ik een paar namen die me bekend voorkwamen uit het schoolarchief. Waren het andere mensen met dezelfde naam? Of waren het onbekende Erasmiaanse oorlogsslachtoffers? Ik fietste een paar keer op en neer tussen school en Donner, checkte de geboortedata, en jawel, het ging om Erasmianen. Ze bleken in de oorlog te zijn omgekomen. Toch stonden ze niet op onze lijst.

Omdat onze lijst aantoonbaar onvolledig was, begon ik in maart 2003 aan een systematisch onderzoek van de historische leerlingenadministratie. Op school lagen destijds twee stamboeken: het stamboek over de periode 1911–1934 en dat over de periode 1934–1951. In de stamboeken staan de namen, geboortedata, namen van de ouders en woonadressen van alle leerlingen, gesorteerd op jaar van aankomst. Inmiddels beschikte de Oorlogsgravenstichting over een online slachtofferregister. Hierin typte ik een voor een de namen in uit de stamboeken van het Erasmiaans. Als een naam voorkwam in het slachtofferregister van de Oorlogsgravenstichting, controleerde ik of de geboortedata overeenkwamen. Bij kleine afwijkingen checkte ik de historische leerlinggegevens uit het schoolarchief ook met het Bevolkingsregister. Het onderzoek leverde veertig 'nieuwe' slachtoffers op. De namen werden gepubliceerd in Het Erasmiaans Gymnasium in de Tweede Wereldoorlog; Herinneringen van oud-leerlingen (2003).

Toch was mijn werk niet afgerond. In 2003 had ik alleen de oud-leerlingen gecheckt die vanaf 1911 op school instroomden. Oudere stamboeken had ik niet gevonden. Het lag echter voor de hand dat tijdens de oorlog ook oudere Erasmianen waren omgebracht of omgekomen. Eén oud-leerling uit die tijd stond van oudsher al op de lijst: Joseph Winkel, een van de oprichters van de Rotterdamse Gymnasiasten Bond. Was hij de enige geweest? Ter gelegenheid van 75 jaar herdenking in 2021 besloot ik in 2020 opnieuw het schoolarchief in te duiken.

Dertig nieuwe namen in 2020 en 2021

Tot mijn vreugde ontdekte ik in het Stadsarchief twee andere stamboeken, over de periode 1719-1879 en over de periode 1879–1911. Dit maakte het werk makkelijker dan verwacht. Alle namen vanaf 1850 voerde ik in op de website van de Oorlogsgravenstichting, deels geholpen door leerlingen van het Erasmiaans. Dit leverde 29 'onbekende' Erasmiaanse oorlogsslachtoffers op. Hoe verdrietig dit ook is, ik was blij dat de school iets kon rechtzetten. Het bleek dat de school tot 2020 wel Mathilde Pool herdacht, maar niet haar tante Anna Pool. Beiden zaten op het Erasmiaans. De school herdacht wel oud-leerling Dora van Veen, maar niet haar vader Jack van Veen, ook al zaten ze beiden op het Erasmiaans. Wel Joseph Winkel, maar niet diens broer Sylvain Winkel. Allen waren Erasmiaan.

Eén naam kon ik van de lijst verwijderen: Jeanne Polak. In 2003 had ik haar toegevoegd aan de lijst omdat de Oorlogsgravenstichting haar vermeldde als 'vermist'. In 2020 haalde ik haar er weer vanaf omdat de Oorlogsgravenstichting haar vermeldde als overlevende. Jeanne Polak, destijds gehuwd met Abraham Konijn, bemachtigde op 14 juni 1940 een visum voor Portugal – zij deed de aanvraag vanuit Bordeaux. Enkele maanden later wist ze via Portugal en Trinidad te ontkomen naar Brazilië. Enkele van haar nazaten wonen in British Columbia.

Achter elke naam zit een verhaal. De komende jaren zullen leerlingen van het Erasmiaans proberen om elke naam een gezicht te geven. Dit jaar onderzochten leerlingen al drie van de 'nieuwe' namen: de bescheiden zooloog Edward Richard Jacobson, de charmante, overspelige arts Cornelis Gerardus Wemmerslager van Sparwoude en de begaafde, intellectuele uroloog Jacob Henri 'Jack' van Veen. Hun levensschetsen en foto's staan inmiddels op de website van het Erasmiaans. Daar is ook de lijst te vinden met alle Erasmiaanse oorlogsslachtoffers: *www.erasmiaans.nl/de-school/erasmiaanse-namen/*.

Wanneer ben je Erasmiaan?

Tijdens het onderzoek vond ik ook Erasmiaanse oorlogsslachtoffers die maar kort op school hadden gezeten. Sommigen verlieten de school al aan het eind van de eerste klas. Eentje vertrok zelfs al in december. Moeten we hen ook herdenken? Waar ligt de grens? Wie mag zich Erasmiaan noemen? Iedereen die zijn eindexamen haalde? Iedereen die ten minste één jaar op school zat? Iedereen die ooit op school zat? Ik dacht terug aan mijn klasgenoten in de eerste klas. Alle namen en gezichten weet ik nog, ook die van hen die na het eerste jaar vertrokken. Waren zij geen Erasmiaan geweest in dat eerste jaar? Hadden zij misschien uit volle borst meegezongen met het Erasmi alumnorum uit het bondslied, zonder zich Erasmiaan te mogen noemen? Heeft het Erasmiaanschap te maken met merits? Of met bepaalde normen en waarden? Of – andere denkrichting – ben je Erasmiaan als je je Erasmiaan voelt?

Zelf denk ik: je bent Erasmiaan als je ooit deel uitmaakte van een klas op het Erasmiaans Gymnasium. Dat ene jaar hoorde je erbij. Wat er daarna ook gebeurde.

Een speciale casus was Salomon Louis Kets de Vries. In het Stadsarchief vond ik een aangrijpende notitie van oorlogsrector Pattist: een blaadje met de namen van de Joodse leerlingen die na de zomer van 1941 niet meer mochten terugkeren op het Erasmiaans. Op deze lijst stonden twee namen die ik niet eerder was tegengekomen: Salomon Louis Kets de Vries en Ivan Robert Kellerman, beiden geboren in 1929. Het blijkt dat zij op 1 september 1941 in de eerste klas hadden moeten beginnen. Een paar dagen voor het eind van de vakantie ontvingen hun ouders echter een brief van de gemeente met de mededeling dat hun zoon niet naar het Erasmiaans mocht. Salomon Louis Kets de Vries en Ivan Robert Kellerman zijn dus nooit op het Erasmiaans begonnen. Hun namen kwamen daardoor niet in het Stamboek der Leerlingen te staan, dat vermoedelijk pas aan het begin van het schooljaar werd bijgewerkt.

Ivan Robert Kellerman overleefde de oorlog. Salomon Louis Kets de Vries werd op dertienjarige leeftijd vermoord in Sobibor. Is hij een Erasmiaans oorlogsslachtoffer? Dat vond ik te ver gaan. Salomon Louis Kets de Vries – zijn roepnaam kon ik niet achterhalen – had nooit les gehad op het Erasmiaans. Hij had nooit met klasgenootjes in een Erasmiaans schoollokaal gezeten. Ergens moesten we een grens trekken, vond ik. Maar de Erasmiaanse leerlingen aan wie ik dit voorlegde, waren het met mij oneens. Salomon Louis Kets de Vries had een toelatingsexamen afgelegd voor het Erasmiaans en was daarvoor geslaagd. De officiële inauguratie had al voor de zomervakantie plaatsgevonden. Samuel Louis Kets de Vries was dus toegelaten op het Erasmiaans Gymnasium en was officieel geïnaugureerd. Dat maakte hem Erasmiaan, zo oordeelde men.

Ik kon er weinig tegen inbrengen. In overleg met conrector Chiel Melsert voegde ik Salomon Louis Kets de Vries toe aan de lijst met Erasmiaanse Namen. Vanaf nu is hij het jongste oorlogsslachtoffer van de school.

Is de lijst nu af?

Zijn nu alle Erasmiaanse oorlogsslachtoffers achterhaald? Waarschijnlijk niet. Mogelijk zijn er oud-leerlingen omgekomen bij het bombardement van 14 mei 1940. Van dit bombardement bestaat nog geen slachtofferlijst – Stadsarchief Rotterdam werkt hieraan. Ook de slachtofferlijsten van andere bombardementen zijn nog niet naast de Erasmiaanse leerlingenadministratie gelegd; het is handig om dit pas te doen als alle Nederlandse bombardementsslachtoffers op alfabet beschikbaar en/of of digitaal doorzoekbaar zijn. De Oorlogsgravenstichting is voor deze categorie niet bruikbaar: onze oorlogsslachtoffers Jan Hendrik Gerrit Brunt, Bob de Glopper, Aafko Willinge Suringar en Gerard Conrad Bernard Suringar staan niet in het officiële slachtofferregister. Zij kwamen om bij geallieerde bombardementen en beschietingen.

Een tweede groep die nog niet onderzocht is, bestaat uit Joodse Erasmianen die reeds voor de oorlog zijn geëmigreerd en in het buitenland werden opgepakt. Mogelijk hadden zij niet of niet langer de Nederlandse nationaliteit, vielen zij daarom niet langer onder de Nederlandse slachtoffers en/of zijn zij uit het zicht geraakt van het Nederlandse Rode Kruis. Dit is niet denkbeeldig: ons oorlogsslachtoffer Markus Sigmund ('Mundi') Kindler staat niet in het slachtofferregister van de Oorlogsgravenstichting.

Er zijn nog enkele andere losse eindjes. Twee oud-leerlingen van het Erasmiaans stierven op jonge leeftijd tijdens de oorlog zonder dat ik hun doodsoorzaak heb kunnen achterhalen. Het zijn Arij Nijs van den Haspel, op 11 juli 1944 op 21-jarige leeftijd overleden in Alblasserdam, en Daniël Pieter van Houte, op 6 augustus 1946 op 24-jarige leeftijd "overleden bevonden" in Utrecht. Dit is vaak een aanduiding voor iemand die tijdens de oorlog vermist is geraakt. Een andere vraag die ik nog heb gaat over oud-leerling Joachim van Dantzig, geboren op 16 november 1908 in Rotterdam. In 2003 voegde ik hem toe, vermoedelijk omdat zijn naam vermeld stond in de slachtofferlijst van de Oorlogsgravenstichting. Inmiddels staat hij daar niet meer in. Mogelijk werd hij verward met een ouder oorlogsslachtoffer met dezelfde naam. Misschien zoek ik dat nog eens uit.

Emotionele momenten

Tijdens mijn onderzoek waren er regelmatig emotionele momenten. Zoals de ontdekking, al in 2003, dat de Erasmianen Lien de Haas en Egon Stein samen een dochter hadden, Lea. Ook Lea is vermoord in Sobibor. Zij was vijf maanden oud. Of het verhaal van Sally Maarssen, die samen met zijn drie broers probeerde te ontsnappen via Frankrijk. Ze werden verraden en opgepakt. In Auschwitz dwongen bewakers Sally om in een brief naar huis te schrijven dat ze het goed hadden in het kamp. Sally deed dat en noemde de namen van de bekenden die hij in het kamp was tegengekomen. Allemaal namen van mensen die al lang voor de oorlog gestorven waren. Het thuisfront begreep het bericht. Of de ontmoeting in 2020 met Betty Vos-Vieijra, de dochter van Erasmiaan Dora van Veen. Betty liet foto's van haar moeder zien. Ze zaten in het fotoalbum dat haar moeder voor haar had gemaakt. De eerste pagina's waren liefdevol gevuld met baby- en peuterfoto's. Alle andere pagina's waren leeg.

Ook het invoeren van namen in het slachtofferregister blijft aangrijpend. Het is meer dan het intypen van letters. Het is het besef dat één letter het verschil kan maken. Bij de achternaam De Boer hoefde ik me geen zorgen te maken. Bij de achternaam De Beer wel. Met de naam 'Johannis Meyer' zat je goed, met de naam 'Jacob Meyer' kon je vervolgd worden. De Pieters en de Cornelissen hadden grote kans de oorlog te overleven. De Levies en de Louissen niet. Alsof er een wezenlijk verschil zou bestaan tussen een Max en een Martinus. Erasmus schreef in Querela pacis (1517): "Wat kan er slechter zijn dan volken die elkaar bestrijden alleen omdat ze andere namen hebben? Er zijn zoveel zaken die hen tot elkaar zouden moeten brengen. Waarom zijn ze als mensen niet welwillend tegenover hun medemensen?"

Carl Heinz Cohen

Ook op de laatste dag van mijn onderzoek was er een emotioneel moment. Ongeveer twintig jaar geleden begon mijn onderzoek in feite met één naam: Carl Heinz Cohen, volgens de leerlingenadministratie "omgekomen in concentratiekamp in Duitschland". Hij was echter in geen enkel slachtofferregister te vinden en stond ook niet op de Lijst der Gevallenen. Het bleef mij dwarszitten. Meer dan vijftien jaar lang checkte ik met enige regelmaat zijn naam in nieuwe online archieven, zoals joodsmonument.nl, joodserfgoedrotterdam.nl en Max van Dam. Ik typte vele malen opnieuw zijn naam in op de website van de Oorlogsgravenstichting. Ik raadpleegde passagierslijsten naar de Verenigde Staten, Zuid-Amerika en zelfs Australië. Alles tevergeefs. Ook Carel, Karel en Karl leverden niets op. Ik schreef José Martin aan, medewerkster van de collectie Naam&Gezicht van Herinneringscentrum Kamp Westerbork. Zij zocht voor mij in Belgische, Franse en Amerikaanse archieven, maar ook zij kon zijn naam niet vinden. In 2018 kreeg ik nieuwe hoop toen het Rode Kruis-archief werd toegevoegd aan het Nationaal Archief. Men kon mij echter niet helpen, omdat Carl Heinz Cohen geboren was na 1 januari 1919 en dus mogelijk nog in leven was. Om erachter te komen of Carl Heinz Cohen was overleden in de oorlog, moest ik een bewijs van zijn overlijden overleggen. Nergens, nergens, nergens vond ik Carl Heinz Cohen. Het leek alsof hij van de aardbodem was verdwenen.

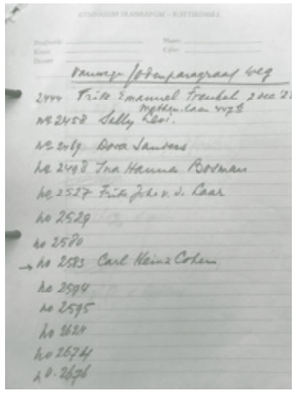

In 2020 ontdekte ik via het Stadsarchief Rotterdam, het Arolsen Archives en het Centrum voor Familiegeschiedenis dat Carl Heinz Cohen de oorlog had overleefd. Elk nieuw aanknopingspunt in deze zoektocht was een emotioneel moment. Ik noem alleen dit: aan het eind van mijn onderzoek naar de Erasmiaanse Namen, in april 2021, op de allerlaatste dag die ik doorbracht in het Stadsarchief, vond ik een aantekening in het archief van Niek van der Blom. Een blaadje met namen, met voor de naam Carl Heinz Cohen een pijl. Ook Van der Blom wist dat er iets was met die naam. En ik vond het. De cirkel is rond.

Terra eis levis sit

In 2003 hielp (oud-)leerling Somaya Moll met het invoeren van de namen over 1911-1945.

In 2021 hielpen de leerlingen Anna Punt, Rosalie Boddé en Vera Gautier met het invoeren van de namen over de periode 1860-1879.

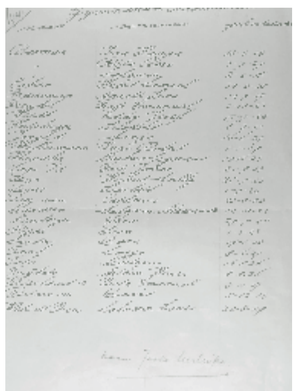

Op een blaadje noteerde oorlogsrector Pattist de namen van de Joodse leerlingen die na de zomer van 1941 niet meer mochten terugkeren op het Erasmiaans. De meesten van hen zouden hun studie vervolgen aan het Joods Lyceum, speciaal voor hen opgericht door de gemeente Rotterdam. Van deze 25 leerlingen zijn er 14 vermoord.

Van 'Lijst der Gevallenen' naar 'Erasmiaanse Namen'

In 2001 gaf schoolhistoricus Niek van der Blom aan dat hij er spijt van had dat hij de slachtofferlijst destijds de Lijst der Gevallenen had genoemd. De meeste Erasmianen op de lijst zijn niet 'gevallen', maar vermoord. Achteraf had Van der Blom liever gekozen voor 'Lijst van Vermoorden en Gevallenen'. In 2003 is dit besproken, maar besloten werd om de bestaande naam te handhaven.

In 2021 kan dat niet meer. Het woord 'gevallenen' heeft een associatie met verzet en krijgsmacht, met heldhaftigheid, met 'vallen voor het vaderland'. Een associatie met opoffering voor een hoger doel. Misschien zelfs een associatie met vrijwilligheid: mensen die en zelf voor kozen om zich te verzetten tegen de bezetter en daarbij 'vielen'. Deze naam mogen wij niet gebruiken voor Joodse Erasmianen die tegen hun wil zijn gedeporteerd en vermoord.

De nieuwe naam 'Erasmiaanse Namen', met ondertitel 'Zij die niet terugkeerden', stapt af van het onpersoonlijke 'lijst' en geeft aan dat het gaat om mensen, om Erasmianen. Mensen die meer waren dan het feit dat zij 'vielen' of vermoord werden. Namen zijn belangrijk in de Joodse traditie. "Zolang je iemands naam noemt, wordt hij niet vergeten," luidt een bekende Joodse uitdrukking. De nieuwe naam 'Erasmiaanse Namen' is geïnspireerd op de titel van het werk 'De Namen' van Bart Domburg. Voor Herinneringscentrum Kamp Westerbork schreef Bart Domburg de namen op van alle 102.000 omgekomen Nederlandse Joden, Sinti en Roma. Voor het Erasmiaans Gymnasium schreef hij de namen op van alle 130 Erasmiaanse oorlogsslachtoffers.

Nieuwgevonden Erasmiaanse Namen (in 2020 en 2021)

1. **Isidor van Raalte** *(78 jaar)*, Westerbork, 1943
2. **Edward Richard Jacobson** *(74 jaar)*, Semarang, kamp Halmaheira, 1944
3. **Lodewijk Hendrik Schenkenberg van Mierop** *(72 jaar)*, Semarang, kamp Karangpanas, 1944
4. **Marinus Julius van Raalte** *(70 jaar)*, Bergen-Belsen, 1944
5. **Cornelis Gerardus Wemmerslager van Sparwoude** *(70 jaar)*, Semarang, kamp Bangkong, 1945
6. **Mattheus Johannes Besselaar** *(69 jaar)*, Batavia, kamp Sint Vincentius, 1945
7. **Arnold Hijman** *(67 jaar)*, Bergen-Belsen, 1944
8. **Cornelis Johannes Sauveur** *(66 jaar)*, Semarang, kamp Lampersari-Sompok, 1944
9. **Jacob Henri** *(Jack)* van Veen (66 jaar), Kdo. Auschwitz III-Monowitz, 1942
10. **Sylvain Winkel** *(66 jaar)*, Sobibor, 1943
11. **Anna Soesman-Pool** *(65 jaar)*, vermoedelijk Auschwitz, 1943
12. **Gerard Jalkes Spoor** *(64 jaar)*, Ambarawa, kamp 7, 1945
13. **Alfred Jacques Marx** *(62 jaar)*, Auschwitz, 1943
14. **Martin Wolf Cats** *(61 jaar)*, Sobibor, 1943

15. **Juliëtte Simons-Oppenheimer** *(59 jaar)*, Auschwitz, 1942

Juliette Simons-Oppenheimer, geboren in 1883, was de directrice van de Rotterdamse Huishoudschool. Zij probeerde met haar zoon te vluchten naar Frankrijk, maar werd opgepakt en gedeporteerd. Juliëtte werd vermoord in Auschwitz.

16. **Joseph Bernhard Polak-Rosenbergh** *(59 jaar)*, Auschwitz, 1942

Joseph Bernhard Polak-Rosenbergh, geboren in 1883, was een pionier op het gebied van de cardiologie. Hij was getrouwd met de bekende vrouwenactiviste Charlotte Lisette Polak-Rosenbergh. Zij namen elkaars achternaam aan. Tijdens de oorlog probeerden zij via Parijs onbezet gebied te bereiken. Zij werden echter gearresteerd, gedeporteerd en vermoord in Auschwitz.

17. **Alexander Glaser** *(58 jaar)*, Auschwitz, 1943
18. **Adriaan Cornelis Ruijchaver** *(56 jaar)*, Si Rengorengo, 1944
19. **Paul Couvret** *(54 jaar)*, Bandoeng, Soekamiskin-gevangenis, 1944
20. **Adriaan Mari van Dugteren** *(52 jaar)*, Semarang, kamp Bangkong, 1945
21. **Cornelus Christiaan Gantvoort** *(52 jaar)*, Bandoeng, 1942
22. **Nathan Italie** *(52 jaar)*, Sobibor, 1943
23. **Martha Froukje Mees** *(52 jaar)*, Ravensbrück, 1945
24. **Pierrette Cornelie Bolle** *(51 jaar)*, Semarang, kamp Lampersari-Sompok, 1945
25. **Hendrik Loos** *(51 jaar)*, Medan, 1942
26. **Mozes van Bueren** *(onbekend)*, vermist
27. **Theodor Louis Alphons Alers** *(46 jaar)*, Radjamandala, 7 maart 1942
28. **Dorothea Aletta Oranje-Bakker** *(46 jaar)*, Ambarawa, kamp 6, 1945
29. **Harry Hijman Tels** *(45 jaar)*, Mauthausen, 1942
30. **Salomon Louis Kets de Vries** *(13 jaar)* Sobibor, 1943

Tentoonstelling Erasmiaanse Namen

Zij die niet terugkeerden

Vitrine ingericht met (reproducties van) brieven- en dagboekfragmenten van Paul Tukker en Gert de Zeeuw. Beide Erasmianen kwamen op jonge leeftijd om in of bij concentratiekamp Neuengamme.

Het werk Erasmiaanse Namen van Bart Domburg

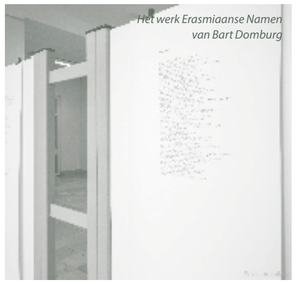

Het werk Erasmiaanse Namen van Bart Domburg

In het schooljaar 2021–2021 deden zeven leerlingen van het Erasmiaans Gymnasium onderzoek naar twaalf Erasmiaanse oorlogsslachtoffers. De resultaten waren te zien op de tentoonstelling Erasmiaanse Namen, die in mei 2021 op school plaatsvond. Met het onderzoeksproject en de tentoonstelling wil het Erasmiaans Gymnasium ervoor zorgen dat de school haar oorlogsslachtoffers kan blijven herdenken, ook nu er steeds minder ooggetuigen in leven zijn.

door **ANNE SCHRAM OUWENEEL**

Zonder uitzondering wisten de leerlingen ongelooflijk veel informatie boven water te halen. Zij vonden foto's, documenten, familieleden, interessante anekdotes en publicaties van of over de oorlogsslachtoffers. Vier van de zeven leerlingen hadden contact met verwanten of bekenden van de mensen die zij onderzochten. Dit was zeer indrukwekkend, zowel voor de leerlingen als voor de nabestaanden of verwanten, die dankbaar waren voor de aandacht voor hun oom, oudoom, broer, moeder of opa.

Enkele weken voor de tentoonstelling vond ik (oud-leerling en coördinator van het project) nog familieleden van Paul Tukker en Gert de Zeeuw. Hun nabestaanden bleken te beschikken over brieven die deze Erasmiaanse verzetsstrijders verstuurden vanuit het Oranjehotel en diverse Nederlandse concentratiekampen. Er kwam zelfs een dagboek boven water, geschreven door Paul Tukker in de meidagen van 1940. Een selectie uit dit zeer waardevolle materiaal is tentoongesteld op school.

Kunstwerk van Bart Domburg

Misschien wel het indrukwekkendste deel van de tentoonstelling was het werk 'Erasmiaanse Namen' van Bart Domburg. Domburg schreef de namen van alle 130 Erasmiaanse oorlogsslachtoffers op grote vellen papier. Hiermee borduurde hij voort op zijn eerdere werk 'De Namen' (2018), waarvoor hij de namen opschreef van alle 102.000 omgekomen Nederlandse Joden, Sinti en Roma.

Voor de Erasmiaanse Namen was aan de achterkant van de tentoonstelling een intieme ruimte gecreëerd. Daar stonden ze stil onder elkaar, van oud naar jong. Isidor van Raalte (78 jaar). Edward Jacobson (74 jaar). Mathilde Pool (36 jaar). Bertha Vles (36 jaar). Tot aan het verdrietige, onbegrijpelijke einde. Annet Fransman (15 jaar). Victor van Vriesland (14 jaar). Theo Neuberger (14 jaar). Salomon Louis Kets de Vries (13 jaar).

Eveneens indrukwekkend waren de summiere gegevens over de sterfplaatsen. Auschwitz. Sobibor. Vught. Maar ook: Semarang. Bandoeng. En in een enkel geval: vermist.

Een van de 'vermiste' leerlingen was Sonja Taub. Ties Hoogeveen schreef zijn profielwerkstuk over haar.

Ties : – Bij een van de leerlingen staat 'vermist'.
Begeleider : – Ja. Sonja Taub.
Ties : – Haar wil ik wel onderzoeken.
Begeleider : – Hoe is je Frans?
Ties : – Niet zo goed.
Begeleider : – Er is een spoor in Frankrijk. Maar dat kan ook gaan om een andere Sonja Taub. Het kan dus zijn dat je niets vindt. Dat is een risico.

Ties nam het risico en onderzocht Sonja Taub. Hij ontdekte niet alleen een klassenfoto waarop zij stond, maar vond ook waar en onder welke omstandigheden zij werd opgepakt. Sonja Taub heeft de oorlog niet overleefd. Zij is samen met haar ouders omgebracht in Auschwitz. Sonja was toen 17 jaar. Inmiddels is het verhaal van Sonja Taub gepubliceerd op de website van Joods Monument. Oud-leerling Mirjam Remie publiceerde er een artikel over in NRC: 'Leerlingen brengen 'lege' namen Erasmiaans Gymnasium tot leven'.

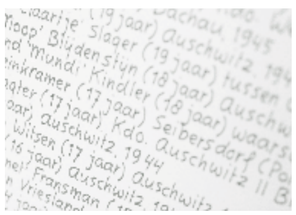

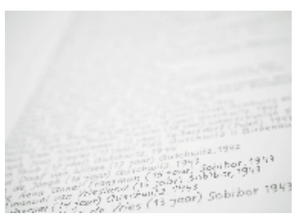

Erasmiaanse Namen van Bart Domburg. Detailfoto.

Aan de voorzijde en aan de zijkanten van de opstelling hingen lange tekstbanieren met biografische gegevens van de onderzochte oorlogsslachtoffers.

Met deze expositie nodigt de school de huidige generatie leerlingen uit om zowel letterlijk als figuurlijk langer stil te staan bij de personen die schuilgaan achter de namen. De tentoonstelling zal elk jaar rondom de Dodenherdenking opnieuw worden opgebouwd en zal elk jaar worden aangevuld met nieuwe informatie uit het educatieve project.

Teksten tentoonstelling ook online

Veel oud-leerlingen en andere betrokkenen hadden de tentoonstelling graag willen bezoeken. Helaas was dat in verband met de coronamaatregelen niet mogelijk. De tentoonstelling was alleen toegankelijk voor de leerlingen van het Erasmiaans. Wel was er een intieme bijeenkomst voor verwanten en bekenden van de onderzochte Erasmiaanse oorlogsslachtoffers.

De teksten van de tentoonstelling staan nu online. Het Erasmiaans Gymnasium heeft op zijn website een speciale pagina ingericht voor het project Erasmiaanse Namen. Hier zijn de levensverhalen te lezen van alle Erasmiaanse oorlogsslachtoffers die dit jaar zijn onderzocht. Ook de lijst met Erasmiaanse Namen is hier te zien.

De school komt graag in contact met mensen die hen gekend hebben of met nabestaanden.

www.erasmiaans.nl/de-school/erasmiaanse-namen/

Alle foto's bij dit artikel zijn gemaakt door carine hekker fotografie. Carine is oud-leerling van het Erasmiaans.

De tentoonstelling en het educatieve project Erasmiaanse Namen zijn ontwikkeld met steun van het vfonds, het Elise Mathilde Fonds, het Erasmusfonds en Stichting Sanderling.

Oudste jonge Erasmiaan krijgt Erasmuspenning

Op vrijdag 21 mei vond de officiële opening plaats van de tentoonstelling Erasmiaanse Namen. Een speciale genodigde was oud-leerling Arthur Trijbits. Zijn naam kwam steeds terug in de tentoonstellingsteksten. Hij zat in dezelfde klas als Sonja Taub (1927-1944), had les van Egon Stein (1911-1943), ontmoette diens verloofde Lien de Haas (1917-1943), kende Jack 'De Dokter' van Veen (1976-1942) en zat ondergedoken met Dora Vieijra-van Veen (1915-1944) en haar zoon Jacky, tot op de dag dat Dora en Jacky werden opgepakt. Leerlingen van de school deden dit jaar onderzoek naar al deze Erasmiaanse oorlogsslachtoffers. Zij mochten de heer Trijbits benaderen met vragen.

door **ANNE SCHRAM OUWENEEL**

Al eerder had Arthur Trijbits zijn herinneringen aan zijn schooltijd opgeschreven, in het boek *'Het Erasmiaans Gymnasium in de Tweede Wereldoorlog'* (2003). De heer Trijbits zat op het Erasmiaans van 1938 tot aan de zomer van 1941. In de zomervakantie van 1941, een week voordat het nieuwe schooljaar zou beginnen, ontvingen zijn ouders een brief van het gemeentebestuur. Hierin stond dat Joodse leerlingen niet meer mochten terugkeren naar hun eigen school. Hoewel Arthur en zijn ouders seculiere, geassimileerde, niet-orthodoxe joden waren, moest Arthur naar het Joods Lyceum, dat toen speciaal voor Joodse leerlingen werd opgericht.

"Een onwenselijk precedent"

Na de oorlog bereidde Arthur zich twee jaar lang voor op het staatsexamen. Op advies van het avondlyceum wendden zijn ouders zich tot het Erasmiaans met het verzoek om Arthur toe te laten tot de eindexamenklas. Rector Pattist wees het verzoek af; het zou "een onwenselijk precedent" vormen. De huidige conrector Chiel Melsert kwam hierop terug in zijn toespraak bij de opening van Erasmiaanse Namen.

"In 1941 moest u de school verlaten, op last van de bezetter. U kwam terecht op het Joods Lyceum. Dankzij de hulp van velen, en de goede intuïtie van uw vader, overleefde uw ouderlijk gezin de onderduik. Na de oorlog wendde uw ouders zich tot het Erasmiaans met het verzoek om u toe te laten in de zesde klas. Rector Pattist wees uw verzoek af. Het Erasmiaans heeft u hiermee groot onrecht aangedaan. Gelukkig werd u wel toegelaten tot het Marnix Gymnasium. Daar haalde u met vlag en wimpel uw eindexamen. Maar u bent en blijft Erasmiaan."

Om dit te bekrachtigen overhandigde conrector Melsert de heer Trijbits de Erasmuspenning. Deze penning wordt uitgereikt aan elke Erasmiaan die zijn eindexamen aan de school behaalt. Op de penning staat:

In adolescentes bonae spei.
Voor jonge mensen van wie veel verwacht wordt.

De conrector voegde toe dat Arthur Trijbits het oudste jonge mens is dat ooit de penning heeft ontvangen. De heer Trijbits is 94 jaar.

Oud-leerling Arthur Trijbits in het lokaal waarin hij les had van docent 'natte his' dr. A.B. van Deinse. Foto: Paul Vos (achterkleinzoon van Jack van Veen, kleinzoon van Dora van Veen).

Erasmiaanse Namen

ik lees je naam sprokkel
alles wat ik weten kan
bijeen, je lach, je vlijt
je schroom, al wat je dacht

ik spel je naam hoor
bommen vallen, scherven-
regen, snuif verschroeide steen
ruik koffiedrab, jenever

ik zing je naam vind
hoop, stille wrok en smart
je droom versplinterd
vrijheid bruut beknot

als vee vervoerd, gedrenkt
in stank, in stapels op elkaar
gehuil gesmoord in wielgeratel
dichter bij de dood met elke biels

gehurkt, een man, het hoofd
getooid met zwartgeteerde
kruisen, afgemat, vogelvrij
weerloos voor zijn beul

barbaarse gruweldaden, schaamte-
loos vernederd, wachten, vragen
wat hebben we misdaan, onverbiddelijk
verminkt, gefusilleerd, vergast

ik schreeuw je naam recht in
het smoel van je bewakers, steek
hem als een stok tussen de raderen
van die duivelse machinerie

ik proef je naam voel
wanhoop op mijn tong, waan-
zin, redeloze overmacht, heilloos
heil van gestoorde idioten

ik noem je naam fluister-
zacht, keer op keer, gedenk je
tot in eeuwigheid, opdat je bij ons
blijft, jij mens, Erasmiaan

Marjolein Degenaar, mei 2021

Marjolein Degenaar is docent biologie en filosofie aan het Erasmiaans Gymnasium, auteur van de onlangs verschenen roman 'Drie volle manen' en dichter.

Erasmiaanse Namen

In schooljaar 2020/2021 vond een pilot plaats van het educatieve project Erasmiaanse Namen. Zeven leerlingen uit klas 6 van het Erasmiaans Gymnasium gaven in juni 2020 aan dat zij hun profielwerkstuk wilden schrijven over Erasmiaanse oorlogsslachtoffers.

Twee leerlingen met Indonesische voorouders kozen voor Erasmianen die omkwamen in Japanse krijgsgevangenen- of interneringskampen. Twee jongens kozen voor Erasmianen die omkwamen in het verzet. Twee meisjes kozen voor Erasmianen die omkwamen in concentratiekampen.

Eén jongen ten slotte koos ervoor om onderzoek te doen naar twee lacunes in de geschiedschrijving: het Joods Lyceum Rotterdam en de vermiste oud-leerling Sonja Taub. Hij ontdekte niet alleen een klassenfoto waarop zij stond, maar vond ook waar en onder welke omstandigheden zij is opgepakt. Sonja Taub heeft de oorlog niet overleefd. Zij is samen met haar ouders omgebracht in Auschwitz.
Inmiddels is het verhaal van Sonja Taub gepubliceerd op de website van Joods Monument.

Uiteindelijk onderzochten de leerlingen twaalf Erasmiaanse Namen. Tolle belege plaatst een beknopte biografie van de twaalf. Nadere informatie is te vinden op de website van school.

Robert S. Croll:

"Het beste pleidooi voor de vrede is een oorlogsgraf"

Robert, in dit themanummer van Tolle belege worden de levens van een aantal oud-Erasmianen belicht die tijdens WOII zijn omgekomen. Jij hebt jouw oom Davy Croll voor je rekening willen nemen. Het stuk raakte mij, ook al omdat daaruit blijkt dat zo'n drama zijn sporen nog generaties lang nalaat. Allereerst bleef mijn oog haken achter de zin dat je er in je tijd op het Erasmiaans "iets wankelmoediger" in stond dan je oom. Verklaar je nader.

"Simpel: hij heeft het afgemaakt en ik niet. Ik was nummer drie uit een gezin van vijf kinderen. Anders dan bij mijn oudere broers, die naar het Rotterdams Lyceum waren gegaan, hadden mijn ouders het advies gekregen mij naar het Erasmiaans te sturen. Ik was nog wat speels en bleef meteen in de eerste klas zitten. Omdat veel van mijn vrienden op het Montessori zaten wilde ik daar ook naartoe, overigens zeer tot ongenoegen van mijn ouders. Na vier jaar drammen kreeg ik uiteindelijk mijn zin en ben ik alsnog overgestapt".

Robert Croll anno nu

Was dat een goed besluit, achteraf gezien?

"Ik heb wel eens gezegd: de grootste vergissing in mijn leven, omdat een klassieke opleiding zeer aan mij besteed was. Bovendien liepen er op het Erasmiaans bijzondere leraren rond, aan wie ik wonderlijk genoeg nog met enige regelmaat terug denk. Vooral: Boas (Frans), Backhuys (Biologie), Heering (Aardrijkskunde), Baan *("Wiede, wiede wagen, … woordjes vragen. Zo, Puk, kom jij eens voor de klas!")* en Van der Blom (Oude Talen). En zeker niet te vergeten onze geschiedenisleraar Janssen, die als geen ander in staat was verbanden te leggen tussen ogenschijnlijk los van elkaar staande historische gebeurtenissen. Maar het werkelijke besef dat die leerkrachten echt bijzonder waren, is pas later gekomen".

Voor een vroegtijdige schoolverlater ben je nog goed terechtgekomen: een lange carrière in de rechterlijke macht, onder meer als kantonrechter en rechtbankpresident. Kun jij iets vertellen over jouw drijfveren?

"Om eerlijk te zijn: ik heb destijds bij de rechterlijke macht gesolliciteerd, omdat ik te horen had gekregen dat solliciteren iets is wat je moet leren. Om rechterlijk ambtenaar in opleiding (Raio) te worden moet je een zwaar sollicitatietraject doorlopen. Dus ik dacht: laat ik die procedure maar eens doen als oefening. Een beetje tot mijn verbazing werd ik aangenomen. Vanwege het evenwichtige karakter van de Raio-opleiding (achtereenvolgens twee jaar 'achter de tafel' (van de rechtbank) als griffier, twee jaar 'naast de tafel' als officier van justitie en tot slot twee jaar 'vóór de tafel' als advocaat) doe je een brede ervaring op. Dat sprak mij toch meer aan dan ik aanvankelijk meende en uiteindelijk werd het dus de zittende magistratuur".

Wat mij bij het lezen van jouw LinkedIn-profiel opviel is het grote aantal nevenfuncties, op alle mogelijke maatschappelijke terreinen. Waar komt die drive vandaan?

"Toentertijd, veertig jaar geleden, viel mij op dat de rechterlijke macht een nogal beschermde en enigszins naar binnen gekeerde omgeving was. Ik wilde graag aangesloten blijven op de maatschappij. Daarom ben ik dingen gaan doen waarbij ik met mijn voeten in de klei kon staan. Ik heb toen gekozen voor het Rode Kruis; en van het een kwam het ander".

Opvallend is dat meerdere functies betrekking hebben op het thema van deze Tolle belege: Oorlog en vrede. Welke daarvan liggen je het meest na aan het hart?

"Zonder twijfel de Oorlogsgravenstichting (OGS) en het Nationaal fonds voor vrede, vrijheid en veteranenzorg (vfonds). Omdat ik mij daarin het meest heb leren herkennen. Ik ben mij gaan realiseren hoe bijzonder het is dat wij in een vreedzame, democratische rechtsstaat leven, waaraan een ieder die dat wil, ongeacht kleur, geloofsovertuiging, gender, seksuele geaardheid, dan wel waar zijn wiegje stond, naar vermogen mag deelnemen. In de periode dat ik in Kigali werkte als *senior advisor* van de Minister van Justitie in Rwanda, gedetacheerd door de United Nations, heb ik gezien hoe benauwend het is om in een façade democratie te leven; in de 'etalage' zag alles er gelikt uit, maar het 'magazijn' was een bende of gewoon leeg. De Rwandees zou bij wijze van spreken een moord doen om in een vrij land als het onze te mogen leven en te kunnen stemmen zonder de angst dat iemand over zijn schouder meekijkt; hoe actueel is dat daar nog steeds. Wij daarentegen zijn dat alles normaal gaan vinden, maar dat is het niet. En dat zal het niet worden ook. Een mens weet meestal pas wat hij heeft op het moment dat hij het had en dan is het te laat. Wij zouden ons dat meer moeten realiseren en zouden daaraan met zijn allen dag-in-dag-uit moeten blijven werken.

Het vfonds hield zich oorspronkelijk vooral bezig met veteranenzorg. Inmiddels is de missie aanzienlijk verruimd en is het --naast het erkennen en waarderen van veteranen-- erop gericht om door middel van herinneren, herdenken en gedenken lessen te leren uit het verleden. Dat doet het vfonds onder meer door het steunen van projecten die het belang en de kennis over de werking van democratie, rechtsstaat en internationale samenwerking vergroten. Daarvoor heeft het vfonds jaarlijks ongeveer 10 tot 12 miljoen euro beschikbaar.

Ook bij de OGS heb ik me er sterk voor gemaakt de blik niet uitsluitend te richten op de gesneuvelden. Elk oorlogsgraf is een gedenkteken: *Niemals wieder*. Parafraserend op Albert Schweitzer schreef ik eens: *"Het beste pleidooi voor de vrede is een oorlogsgraf"*. Immers, om elk oorlogsgraf van een militair of verzetsstrijder staan zij die voortleven: vader en moeder, mogelijk broers of zusters dan wel grootouders, een echtgenote, kinderen enzovoort. De OGS ontplooit veel educatieve activiteiten, zoals rondleidingen over een begraafplaats en ontmoetingen met veteranen. Daarmee krijgen jongeren een beeld van de prijs die velen hebben betaald voor de vrede waarin wij thans leven".

Robert Croll als Erasmiaan in 1968

door **IVAN BAAS**

Davy Croll (1911 – 1943)

Kinderen zijn in hun opstelling, hun denken en handelen veelal loyaal aan hun ouders, … loyaal aan dat wat zij meekrijgen van diegenen die hen verzorgen. Gedurende je jeugd wordt de trend gezet met betrekking tot waarden en normen, gedachtegoed, (on)geloof, gewoonte, taalgebruik, manieren, etc. Daarmee wordt een norm gesteld die je als vanzelfsprekend ervaart. Vragen daarover heb ik te weinig gesteld. Ik ben mij dat pas later gaan realiseren; tevergeefs denk ik met enige regelmaat: "Waarom heb ik hen dit of dat niet gevraagd?". In mijn geval geldt dit voor grote dingen, maar soms ook voor kleine, onbenullige dingen.

door **ROBERT S. CROLL**

Ik las dat je als president van de OGS het initiatief hebt genomen om het Nationaal Ereveld Loenen uit te bereiden met een nationale veteranenbegraafplaats. Kun je daar iets over vertellen?

"Ik werd regelmatig benaderd door verzetsstrijders of hun nabestaanden, door onder anderen Erik Hazelhoff Roelfzema en een dochter van Luitenant-kolonel Spier, met de vraag of het mogelijk was om bij hun oude strijdmakkers te worden begraven. Dan moest ik telkens 'nee' verkopen, omdat het Ereveld Loenen is gereserveerd voor mensen die zijn gesneuveld als gevolg van oorlogsgeweld tijdens de Tweede Wereldoorlog en gewapende conflicten nadien. Ik vond dat die omissie moest worden goedgemaakt, waarbij ik mij heb laten inspireren door het Arlington National Cemetery in de Verenigde Staten; dat is een ongelofelijk imponerende, militaire begraafplaats. Bij de financiering van het project was het aanvankelijk een probleem dat ik zowel president was van de OGS als voorzitter van het vfonds. Dat was opgelost toen ik in 2013 afzwaaide bij de OGS. Ongeveer een jaar later kon het vfonds alsnog de benodigde instellingssubsidie van meer dan een miljoen euro ter beschikking stellen. Met de opening van de begraafplaats en een herinneringscentrum in november 2020 was mijn missie voltooid. Nu kunnen ook veteranen die heelhuids terugkeren en pas later overlijden in Loenen worden begraven. Als eerste Luitenant-kolonel Spier, wiens as in een urn op de schoorsteenmantel door zijn familie speciaal daarvoor jarenlang was bewaard. Om de cirkel rond te maken zouden daar nog politie- en brandweer-veteranen bij moeten komen. Je wilt namelijk niet weten hoeveel PTSS-dossiers daarvan bestaan maar zij worden nog onvoldoende gezien door de maatschappij".

Robert, ik ga je nu even op een voetstuk zetten, maar ik haal je er ook weer vanaf, met jouw welnemen. Onlangs heb je afscheid genomen als bestuursvoorzitter van het vfonds. Bij die gelegenheid heb je het Ereteken in Goud van de Minister van Defensie gekregen voor jouw verdiensten voor de Nederlandse Krijgsmacht. De minister zwaaide je veel lof toe voor doorzettingsvermogen, durf en visie bij al je activiteiten in het kader van vrede, vrijheid en rechtvaardigheid. Daarbij ben je volgens haar ook grensverleggend bezig geweest, bijvoorbeeld door ook onze oosterburen, de voormalige bezetter, bij herdenkingsactiviteiten te betrekken. Toch viel in die toespraak ook te beluisteren dat jouw optreden wel eens weerstand oproept. Voorbeelden werden niet genoemd, maar herken jij daar iets in?

"Ja, deels herken ik dat wel. Ik denk dat de minister bedoelde dat ik bij mijn zoektocht naar geld voor het goede doel hoog pleeg in te zetten. Als advocaat herken jij vast dat je bij onderhandelingen het wisselgeld niet direct op tafel moet gooien. Bovendien kan je 'omdat het voor het goede doel is' soms hondsbrutaal zijn. Je vraagt het immers niet voor jezelf maar wel voor een ander".

Grappig, wat je nu zegt roept bij mij een herinnering op uit de tijd dat wij nog samen op het Erasmiaans zaten. Weet je nog dat wij als bestuursleden van de kleine bond in 1968 de feestelijkheden tijdens de sportdag wilden opluisteren met een zingende zaag? Jij pakte resoluut de telefoon, belde de des-betreffende muzikant en maakte hem op typisch Robert Crolliaanse wijze duidelijk dat hij ongelooflijk blij mocht zijn dat hij op het Erasmiaans zijn kunsten mocht vertonen. Het zat er al in als twaalfjarige, dat…eh…

(brede grijns) "Dat kakkineuze bedoel je? Tja, ik weet dat dat wel eens in verkeerde aarde valt. Maar ik verzeker je, elke vorm van superioriteitsdenken is mij vreemd. Ik treed iedereen altijd op dezelfde respectvolle maar misschien wel wat 'Rotterdamse' manier tegemoet, of het nou een generaal is of een man met een zingende zaag. Ik vrees dat ik daar niet veel meer aan kan veranderen. *It's me*".

Het oudste kind en de eerste zoon van mijn grootouders en daarmee de oudste broer van mijn vader, heette David Croll (roepnaam: Davy). Hij werd geboren op 11 januari 1911 en sneuvelde als PoW (Prisoner of War) op 12 juni 1943. Hij is tezamen met KNIL-sergeant Temple ergens langs de Birma Spoorweg aan de voet van een bamboestoel begraven, naar men aanneemt in Matona (op 10 km van Kinsaiyok, Thailand)[1].

In ons gezin werd eigenlijk zelden of nooit over Davy gesproken. Wel werd in mijn beleving veel op hem geprojecteerd. De verwachtingen die van hem bestonden, leken torenhoog; in eerste instantie omdat hij de stamhouder was, maar ook omdat hij een begaafd en geliefd mensenkind was. Davy was een zachtaardige, intellectuele en -naar verluidt- waarschijnlijk hoogbegaafde Hollandse jongen, maar … wel van Schotse komaf; kruiswoordraadsels of cryptogrammen loste hij uitsluitend op in het Engels. Hij roeide bij De Maas (en later als stuurpik bij USR Triton), speelde altviool, tenniste op Victoria en was lid van het nog immer bestaande dispuut E.R.A.S.M.U.S. Bovendien behoorde hij als middelbare scholier tot de "illustere schare Erasmiani Erasmianaeque". Dat laatste is iets wat ik met hem gemeen heb, zij het dat ik daar in mijn tijd iets wankelmoediger in stond dan hij.

Na zijn eindexamen studeerde Davy aan de Universiteit Utrecht (ook dat heb ik met hem gemeen; hij scheikunde, ik rechten). Vervolgens ging hij op Sumatra als chemicus bij de NV Bataafsche Petroleum Maatschappij aan de slag. Daarnaast was hij vanuit Nederlands-Indië bezig om aan diezelfde Alma Mater te promoveren. Deze laatste link met de Universiteit Utrecht was overigens de reden dat zijn naam als gevallene van de Tweede Wereldoorlog gebeiteld staat in de marmeren platen in het Academiegebouw en in het sociëteitsgebouw aan het Janskerkhof 14 in Utrecht.

Davy Croll heeft een graf, zij het dat de plek niet met zekerheid kan worden vastgesteld; zoals Britten dat mooi weten te zeggen: "Known unto God". Dat kwam soms voor wanneer een PoW verdronk, of onderweg bij het verkassen van het ene naar het volgende kamp langs de Birma Spoorweg sneuvelde. In zo een geval werd die PoW vlug begraven. Zo ook Davy, samen met de hiervoor genoemde sergeant Temple; Davy stierf aan dysenterie. Zijn lotgenoot en vriend Jean Louis Boele van Hensbroek heeft zijn tijd als PoW na de oorlog op een liefdevolle en tranentrekkende brief aan mijn grootouders beschreven.

Plaquette

Bij gelegenheid van mijn afscheid als president van de Oorlogsgravenstichting (OGS) mocht ik een cadeau bedenken voor hetgeen ik gedurende 14 jaar als OGS vrijwilliger had gedaan. Het leek mij gepast om via de OGS aan de Commonwealth Wargraves Commission (CWGC, de Britse zusterorganisatie van de OGS) te vragen om op het Ereveld te Kanchinaburi (direct naast de "Bridge over the River Quai") een gedenkmuur te metselen met een bronzen plaquette met daarop alle namen van de PoW's die door het werken aan de Birma Spoorweg zijn gesneuveld, vermoord en bovendien in een graf "Known unto God" liggen. Die wens heeft de CWGC ingewilligd. Tijdens één van de zogenoemde Pelgrimsreizen van de OGS voor nabestaanden hebben mijn oudste broer Davy, zijn zoon Olivier en ik die muur onthuld.

Misschien nog indrukwekkender was dat wij onder leiding van de Australische oorlogsgravenspecialist Rod Beattie in Thailand op zoek zijn geweest naar het graf van Davy. Met behulp van de omschrijving van die plek[2], alsook uit die tijd daterende luchtfoto's van de US Air Force hebben wij zijn graf waarschijnlijk gevonden; op een plek midden in de bush, waar de River Quai toen moet hebben gemeanderd, slechts te bereiken met een Landrover over het voormalig talud van de Birma Spoorweg. Op het moment dat wij tot onze ontdekking kwamen merkte mijn oudste broer dat hij met zijn voet op "iets" stond; hij bukte, schraapte wat klei weg van de River Quai en zag dat hij had gestaan op een smeedijzeren nagel van de Birma Spoorweg. Een toevalligheid, of … een teken? Wie het weet mag het zeggen.

De smeedijzeren nagel van de Birma Spoorweg

Toen pas werd ik overvallen door een lawine van vragen. Dat mijn grootouders hier liever niet over spraken, kan ik begrijpen. Dit zal een pijn hebben veroorzaakt die je als moeder en vader niet of nauwelijks een plaats kunt geven. Zeker niet als je niet eens het graf van je zoon kunt bezoeken en zeker niet voor mijn grootouders, die al eerder hun jongste dochter hadden verloren aan kinderkanker. Maar … waarom werd er bij ons thuis nooit over Oom Davy gesproken? Wat heeft dit verlies voor mijn vader betekend? Hij was niet de oudste zoon, daarna wel. Wat heeft dit met hem gedaan en met de verhouding met zijn vader? Et cetera, et cetera. Dit moeten life-changing feiten en omstandigheden zijn geweest. Desondanks werd er in mijn jeugd met geen woord over gerept. En nu zij zijn overleden … nu kan ik mij wel voor mijn kop slaan dat ik deze kans heb laten passeren, zonder iets te vragen. Ik troost mij met de gedachte dat het de mens eigen is om zich pas te realiseren wat hij heeft "op het moment dat hij het HAD!" Wij mensen zijn immers zo geconstrueerd, dat wij als van nature over datgene heen kijken wat aan onze voeten ligt. Dat geldt voor mij en mijn verlate nieuwsgierigheid naar de verhoudingen in mijn grootouderlijk gezin (van vaderszijde). Maar dat geldt ook voor het veelal afwezige bewustzijn dat het mooi is om te mogen opgroeien en leven in een vreedzame, rechtstatelijke, democratische samenleving waaraan een ieder naar kunnen mag deelnemen, ongeacht ras, geslacht, leeftijd, geloofsovertuiging, seksuele geaardheid, enzovoort.

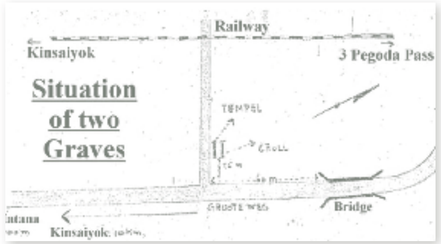

Copie van kaartje uit The Death Railway

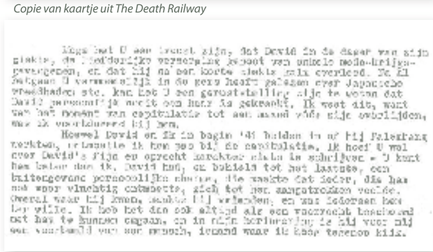
Fragment uit de brief van Jean Louise Boele van Hensbroek aan de moeder van David Croll, 15 oktober 1945

[1] *The Death Railway; a brief history of The Tailand-Burma Railway, pag. 140, by Rod Beattie*
[2] *Idem*

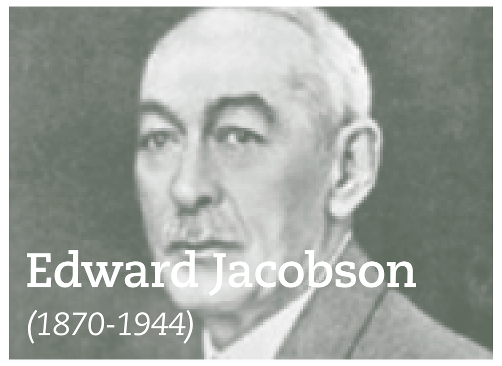

Edward Jacobson

(1870-1944)

Edward Richard Jacobson werd geboren op 20 maart 1870 in Frankfurt. Hij was telg uit een welgestelde familie die haar fortuin had gemaakt in Nederlands-Indië. Edwards vader stierf in 1881, op veertigjarige leeftijd. Hij liet een vrouw en vier jonge kinderen achter. Toen Edward twaalf jaar was, verhuisde het vaderloze gezin van Zwitserland naar Rotterdam. Het kwam te wonen aan de Stationsweg 29. Een jaar later kwam Edward in de eerste klas van het Erasmiaans Gymnasium. In juni 1885 verhuisde het gezin naar Den Haag en verliet Edward het Erasmiaans.

Edward Jacobson was al op jonge leeftijd geïnteresseerd in de natuur. Het liefst wilde hij medicijnen studeren, maar zijn familie verwachtte dat hij als oudste zoon ging werken in het bedrijf van zijn vader: Jacobson Van den Berg, één van de grootste handelshuizen in Nederlands-Indië. In 1895 ging Edward Rotterdam zeer tegen zijn zin aan het werk als procuratiehouder van Jacobson Van den Berg & Co in Semarang.

In Semarang begon zijn liefde voor de natuurstudie pas echt. In zijn vrije tijd onderzocht Edward de flora en fauna van Nederlands-Indië. Hij richtte zich vooral op de entomologie, de studie van insecten. Al snel specialiseerde hij zich in de Indische tweevleugeligen (diptera), waaronder vliegen en muggen. Dankzij de gegevens van Edward kon professor De Meijere, de conservator van de entomologische afdeling van Artis, bijna duizend nieuwe soorten beschrijven. Als hij tijd had, deed Edward ook onderzoek verder van huis. Zo bezocht hij in 1908 de Krakatau en bracht hij verslag uit over de fauna die zich op dat eiland had ontwikkeld na de vulkaanuitbarsting van 1883. Ook onderzocht hij vleermuizen in Javaanse grotten. In de oerbossen verzamelde hij orchideeën, die hij thuis opkweekte en tot bloei bracht. De tekeningen van de bloemen stuurde hij naar de bekende orchideeënkenner Smith, die daardoor veel nieuwe soorten kon beschrijven. In 1910 stopte Edward met zijn werk als chef van Jacobson Van den Berg & Co in Semarang om zich volledig te kunnen richten op de natuurstudie.

Edward pakte zijn nieuwe professie serieus aan. Omstreeks 1912 richtte hij in Nederland het Zoölogisch Insulinde-Fonds op, dat financiële steun biedt aan wetenschappelijk onderzoek naar de zoölogie in de Indische archipel en expedities in de Indische natuur. Jacobson, een bescheiden man, wilde niet dat zijn naam als stichter bekend zou worden. Tot zijn dood zou men zijn geheim bewaren.

Ondertussen was Edward twee keer getrouwd. In 1898 trouwde hij met Marie Louise Catharine Campen. Zij kwam in 1907 te overlijden. In 1911 trouwde Edward opnieuw, nu met Lucie Jannet Kohn, een weduwe. In 1914 ging het echtpaar uit elkaar.

Inmiddels was Edward Jacobson een zeer gewaardeerde amateurzoöloog. In 1916 werd hij benoemd tot corresponderend lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. In 1925 werd hij erelid van de Nederlandse Dierkundige Vereeniging en in 1928 werd hij erelid van de Nederlandse Entomologische Vereeniging. In 1932 promoveerde de Universiteit van Amsterdam hem tot eredoctor: doctor honoris causa.

Vele dier- en plantensoorten zijn naar hem vernoemd, onder meer de gekko cnemaspis jacobsoni, de slang pseudoxenodon inornatus jacobsoni en de kikker philautus jacobsoni. Vermoedelijk draagt ook een aantal tweevleugeligen zijn naam.

In 1919 vestigde Edward zich in Fort de Kock op Sumatra, het tegenwoordige Bukittinggi. Vandaaruit maakte hij nog veel expedities in de binnenlanden van Sumatra. In 1921 trouwde hij in Fort de Kock met Anna Secherling, die daar geboren was. Anna en Edward kregen twee kinderen.

Op latere leeftijd kreeg Edward last van zijn ogen. Het lukte hem niet meer om zeer kleine dieren te prepareren, maar hij kon zijn trektochten nog vele jaren volhouden. Hij ging in Bandoeng wonen, waar hij in 1933 medeoprichter was van de dierentuin. Deze bestaat nog steeds. Edward was ook actief binnen het bestuur van de dierentuin. De Japanse invasie maakte een eind aan dit werk. Op 29 december 1944 overleed Edward Richard Jacobson in het interneringskamp Halmaheira in Semarang. Ook zijn jongere broer Arthur zou hier sterven, op 18 juni 1945.

[TJALIE MANGINDAAN]

Cornelis Wemmerslager van Sparwoude

(1875-1945)

Cornelis Gerardus Wemmerslager van Sparwoude werd geboren op 5 augustus 1875 in Banjoemas, Nederlands-Indië. Hij was de oudste zoon in een gezin van vijf. De vader van het gezin was hoofd van een school. In 1877 en 1887 keerde het gezin voor korte tijd terug naar Nederland. Toen hun vader in 1887 gestationeerd werd in Koedoes op Java, bleven de oudste twee zoons, Cornelis Gerardus en Hendrik Jacobus, in Nederland om hier naar de middelbare school te gaan.

Cornelis Gerardus – zijn roepnaam is onbekend – zat op het Erasmiaans van 1888 tot 1896. In die tijd woonde hij met zijn broer vermoedelijk bij een pleeggezin, eerst aan de Oppert en daarna aan de Eerste Lombardstraat. Na zijn eindexamen vertrok Cornelis Gerardus naar Amsterdam om geneeskunde te studeren. In 1902 behaalde hij zijn doctoraalexamen. In 1905 trouwde Cornelis Gerardus met Antje Jaarsma, dochter uit een rijke Friese familie. Het bruidspaar verhuisde naar Hilversum. Daar startte Cornelis Gerardus een huisartspraktijk.

In 1907 beviel Antje van Cornelis Gerardus, roepnaam John. Omdat John een longaandoening had, werd besloten te verhuizen naar Nederlands-Indië omdat het klimaat daar beter voor hem zou zijn. Het jonge gezin vestigde zich in de havenstad Cheribon op Java, waar Cornelis Gerardus aan de slag ging als arts. In 1911 werd hun tweede zoon geboren: Jan Bernard.

Het gezin Wemmerslager van Sparwoude woonde vlak bij de Kraton Kesepoehan, het paleis van de plaatselijke sultan. Wemmerslager had een goede reputatie en werd de lijfarts van de sultan en diens familie. De familie noemde hem Dokter Wemmer. Hij klom op de sociale ladder en was een graag geziene gast in de hogere kringen. Zijn charmes en sociale contacten hadden ook een keerzijde. Cornelis Gerardus had vele minnaressen. Uiteindelijk liet hij zich binden door een Indische vrouw, moeder van vier kinderen, van vier verschillende vaders. Rond 1918 vroeg Antje de scheiding aan. Ze keerde met haar twee zoons terug naar Nederland.

Jan Bernard zou zijn vader na zijn zevende niet meer zien. Uit haat jegens zijn vader zou hij rond 1950 de naam Olaf J. de Landell aannemen. Onder die naam werd hij een bekend schrijver. Zo schreef hij onder meer het Boekenweekgeschenk van 1951. In zijn werk spaarde hij zijn vader niet. Hoewel een literair werk nooit mag worden vereenzelvigd met het leven van de auteur, zijn er opvallende overeenkomsten. Zo beschreef Olaf J. de Landell in De kroon van de porseleinboom (1974) de lotgevallen van Santje, de oudste dochter van een rijke Friese familie, die met haar beminde echtgenoot, een arts, om gezondheidsreden naar Indië vertrekt. Daar blijkt de man er ook andere intieme relaties op na te houden.

Cornelis Gerardus Wemmerslager was geliefd bij zijn patiënten. Zij waren gesteld op zijn vriendelijkheid en zijn goocheltrucs. In 1918 trad 'Dokter Wemmer' uit dienst bij de sultan en vestigde hij zich als 'civiel geneesheer' in Sidhoardjo. In 1920 werd hij benoemd tot lid van de gewestelijke raad van Soerabaja. Cornelis Gerardus ging zich steeds meer inzetten voor de politiek en het verenigingsleven. Ook bekommerde hij zich om het lot van de gewone man. Wemmerslager was lid, en later zelfs voorzitter, van het IndoEuropeesch Verbond (IEV), een sociale beweging die streed voor gelijkheid van rassen en politiek zeggenschap. Het was een van de eerste en grootste Europese organisaties die streefde naar een onafhankelijke status van Nederlands-Indië.

Waarschijnlijk bleef Cornelis Gerardus tot zijn internering wonen in Sidhoardjo. Na de capitulatie van het KNIL in 1942 werd hij geïnterneerd in kamp Bangkong, gevestigd in een oud klooster in Semarang. Bij de Japanse capitulatie in augustus 1945, een paar dagen na de nucleaire bom op Nagasaki, waren er ongeveer 1.300 geïnterneerden in het kamp. Daarna werd het een opvangkamp. De condities blijven echter slecht. Cornelis Gerardus Wemmerslager van Sparwoude overleed er op 5 oktober 1945.

[TJALIE MANGINDAAN]

Jack van Veen

(1876-1942)

Jacob Henri 'Jack' van Veen werd geboren op 23 april 1876 aan de Oppert in Rotterdam. Daar waren veel Joodse bedrijfjes gevestigd. Hoewel hun opa rabbijn was, waren Jack en zijn twee oudere broers agnostische assimilanten. Jacks vader, Marcus Benjamin ('Max') van Veen, had een Hoeden-, Petten- en Pelterijenfabriek, en samen met zijn zoon Maurits een hoedenwinkel in de Van Oldenbarneveltstraat: Maison van Veen.

In 1887 ging Jack naar het Erasmiaans Gymnasium. In die tijd was de school gevestigd aan de Coolvest, de oude Coolsingel. Jack bleef in de derde klas zitten op een herexamen Latijn, maar rondde het gymnasium succesvol af in 1894. Jack was op vele vlakken begaafd. Hij schaakte, speelde bridge, voetbal, tennis en biljart en deed aan wedstrijdzwemmen en -schaatsen. Daarnaast kon hij prachtig pianospelen en had hij een absoluut gehoor. Een ware homo universalis.

Na het Erasmiaans ging Jack geneeskunde studeren in Leiden. In 1901 studeerde hij daar af als arts. Daarna specialiseerde hij zich in Berlijn tot uroloog. Vervolgens vestigde hij zich aan Stationsweg als Med. Docts. Arts van Blaas-, Nier- en Geslachtsziekten. Jack bracht het tot voorzitter van de Vereeniging van Rotterdamsche Medische Specialisten en van het Specialisten Bureau. Ook zette hij zich in voor de verbetering van ziekenfondsen.

In 1909 trouwde Jack in Den Haag met Rosina Hendrica van Vriesland. Haar broer was Victor Emanuel van Vriesland, de Nederlandse dichter en literator. Rosina en Jack kregen twee dochters: Elly Adolphine in 1910 en Dora Marion in 1915. Dora was zelf een van de Erasmiaanse oorlogsslachtoffers. Rosina gaf zangles, aan onder anderen Egon Stein, ook een van de Erasmiaanse oorlogsslachtoffers, en aan Marcus 'Max' Vieijra, die later met haar dochter Dora zou trouwen. Rosina zong ook in het Operakoor. Daarnaast leerde ze Hebreeuwse liedjes aan Joodse kinderen.

Toen de oorlog uitbrak, bezat Jack van Veen drie panden aan de Stationsweg. Deze waren onderling verbonden. Op het moment van het bombardement zaten Jack en Rosina aan de lunch. In paniek vluchtten ze eerst naar de familie van Anthony 'Toon' Vieijra aan de Mathenesserlaan en daarna naar het Land van Hoboken, vlak bij het Erasmiaans. Vervolgens gingen ze via de brandende Witte de Withstraat naar de Rozenburglaan, waar hun dochter Dora woonde. De oudste dochter Elly trof het huis aan de Stationsweg na het bombardement verwoest aan. De badkuip hing nog aan een leiding. In het puin vond Elly één jaden beeldje. Meer bleef niet gespaard.

De Duitsers bezorgden Jack en Rosina een flat aan de Rochussenstraat. Jack kreeg instrumenten van de KNMG, maakte een spreekkamer van zijn slaapkamer en bleef een thuispraktijk runnen als uroloog. Jack weigerde onder te duiken. Op 24 september 1942 werden Jack en Rosina thuis opgepakt en overgebracht naar politiebureau Haagscheveer. Twee dagen daarna werden zij overgebracht naar Westerbork en weer twee dagen later werden zij met 609 medegevangenen gedeporteerd naar Auschwitz. Van dit transport zijn geen overlevenden bekend. Rosina werd op 1 oktober 1942 direct na aankomst vergast. Volgens de Oorlogsgravenstichting stierf Jack op dezelfde dag in het werkkamp Monowitz, een groot kamp bij Auschwitz waar het gif Zyklon B werd geproduceerd.

[STELLA MENTINK]

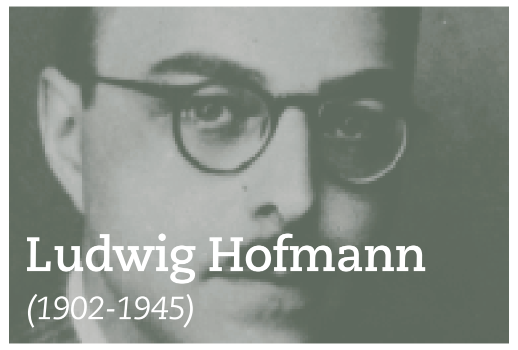

Ludwig Hofmann

(1902-1945)

Ludwig Christoph Hofmann werd geboren op 19 april 1902 in Rotterdam. Hij was vernoemd naar zijn op 1-jarige leeftijd overleden broertje. Vanwege het werk van Ludwigs vader als hofmeester bij de marine maakte het gezin de nodige omzwervingen. De ouders scheidden in 1910, waarna moeder met haar zoon en twee dochters in Nijmegen ging wonen. In 1919 keerden zij terug naar Rotterdam en gingen wonen aan de Burgemeester Meineszlaan. In september van dat jaar kwam Ludwig in de vierde klas van het Erasmiaans. Hij maakte de school niet af maar deed in 1921 met succes staatsexamen.

In 1929 kreeg Ludwig Hofmann een baan aangeboden als assistent-professor Roman Law aan de prestigieuze Columbia University in New York. Het avontuur was van korte duur. In 1930 keerde hij terug naar Nederland en vestigde hij zich in Den Haag. In datzelfde jaar verscheen ook zijn boek Het Nederlandsch Verbintenissen-recht, in 1933 gevolgd door Het Nederlandsch Zakenrecht. Begin 1935 werd Ludwig professor Roman Law, Dutch Law and Jurisprudence aan de Wits University in Johannesburg. Deze aanstelling werd geen succes, nog datzelfde jaar nam Ludwig ontslag.

Eind 1936 vestigde hij zich in Parijs en daarna in Boedapest, waar hij kortstondig getrouwd was met Palma Maria Elizabeth Vass. In 1939 bracht Ludwig zijn laatste boek uit: Het Nederlandsch Personen- en Familierecht. Zijn boeken werden tot diep in de jaren '70 herdrukt, worden nog steeds geraadpleegd door studenten en duiken regelmatig op als bron bij scripties.

Wat Ludwig in de eerste oorlogsjaren deed of waar hij verbleef, is onduidelijk. In officiële slachtofferregisters staat dat hij actief was binnen het verzet, maar op welke wijze is onbekend. Wel is bekend dat hij in 1943 probeerde naar Engeland over te varen. Deze poging mislukte: hij werd verraden, onderschept en gearresteerd.

Ludwig kwam eerst terecht in kamp Haaren, een kamp van de Duitse Sicherheitsdienst in Noord-Brabant. Daar zaten gijzelaars, onderduikers, ontsnapte gevangenen, piloten, parachutisten en verzetsmensen. In januari 1944 werd hij overgeplaatst naar het Oranjehotel in Scheveningen. Hij zat daar in cel 500, één cel naast die van Erasmiaan Gert de Zeeuw, die anderhalf jaar eerder in cel 501 zat. In juni 1944 werd Ludwig vanuit het Oranjehotel overgebracht naar kamp Vught. Daar verbleven in totaal ruim 31.000 mensen, onder wie politieke gevangenen, verzetsstrijders en 12.000 Joden.

Op 5 september 1944 maakte premier Gerbrandy in een radiotoespraak vanuit Londen bekend dat de geallieerden de rivieren in Noord-Brabant waren overgestoken. Dit bericht, dat later onjuist bleek, bracht de Nederlanders in een feeststemming. Duitsers en NSB'ers raakten in paniek. Ze ontruimden hun kampen, plaatsten gevangenen over en deporteerden hen naar concentratiekampen in het oosten. Zo kwam Ludwig Hofmann op 6 september 1944 aan in concentratiekamp Sachsenhausen te Oranienburg, op 35 kilometer afstand van Berlijn.

De omstandigheden in Sachsenhausen waren afschuwelijk. Dagelijks werden gevangenen opgehangen of doodgeschoten. In het kamp hebben zo'n 200.000 gevangen gezeten, van wie tussen de 30.000 en 50.000 het niet hebben overleefd. Ludwig werd na ruim een maand overgebracht naar Neuengamme. Ook daar waren de omstandigheden zeer slecht. Niet lang na zijn aankomst stierf Ludwig, waarschijnlijk aan uitputting en dysenterie. De overlijdensakte van kamp Neuengamme spreekt van enterocolitis.

Ludwigs zus Louise schreef ter nagedachtenis aan haar broer het dagboek "Oorlogsbelevenissen: een maand uit mijn leven", dat nu bij het NIOD ligt.

[BEREND TEN BRINK]

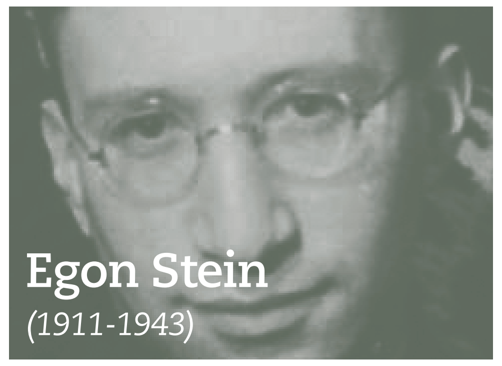

Egon Stein

(1911-1943)

Elchanan 'Egon' Stein werd op 5 juni 1911 geboren in Den Haag. Hij was de oudste van drie broers. Zijn grootouders waren afkomstig uit Rusland. Zij waren aan het einde van de 19e eeuw samen met tienduizenden Oost-Europese Joden gevlucht voor pogroms en anti-Joodse wetten in het Russische rijk. In 1922 verhuisde het gezin naar Rotterdam, omdat vader Benjamin Jacob Stein een aanstelling kreeg als hoofd van de Godsdienstschool voor Israëlische Burgerkinderen aan het Hofplein.

Egon kwam in 1924 in de eerste klas van het Erasmiaans, toen nog gevestigd aan de Coolsingel. Hij stond bekend als zeer flamboyant en geestig. Toen hij in de tweede klas zat, werd opgemerkt dat Egon "een lieve, heldere stem" had. Later ontwikkelde zijn stem zich tot een diepe bas-bariton. Egon volgde een zangopleiding bij Rosina van Veen-van Vriesland. Daarnaast had hij aanleg voor toneel. Als bestuurslid van de Nederlandsche Agoedas Jisroeil Jeugdorganisatie was Egon in 1931 een van de oprichters van de Rotterdamse jeugdafdeling, voor Joodse kinderen tot 13 jaar.

Na het Erasmiaans ging Egon klassieke talen studeren aan de Rijksuniversiteit Leiden. Naast zijn studie gaf hij bijles Latijn. In 1937 behaalde hij zijn doctoraal. Tijdens zijn studie trad Egon regelmatig op als zanger van klassieke muziek en Hebreeuwse liederen. Inmiddels was hij geschoold oratorium- en liederzanger. Iemand noemde hem "een Sirota in de dop", verwijzend naar de beroemde Joodse voorzanger Gerschon Sirota.

Van 1938 tot 1940 gaf Egon les aan de gymnasia in Breda en Dordrecht. In september 1940 keerde hij terug naar Rotterdam, waar hij introk bij zijn ouders aan de Claes de Vrieselaan.

In oktober 1942 richtte de gemeente Rotterdam het Joods Lyceum op, omdat Joodse leerlingen en docenten niet meer op andere scholen mochten komen. Op het Joods Lyceum doceerde Egon Oude Talen en Geschiedenis. Ondanks de roerige en onzekere tijden bleef Egon vol passie lesgeven. Arthur Trijbits, oud-leerling van zowel het Erasmiaans als het Joods Lyceum: "Hij combineerde een ijzeren discipline met een grandioos gevoel voor humor. Tijdens zijn leraarschap in Breda had hij een pseudo-Brabants dialect gecultiveerd. Dat leidde – bij een slechte vertaling – tot exclamaties als: 'Gij zijt een lazerbol! Oew geest is een verpest riool!' " Lyceumleerling Esther van Vriesland mocht soms aanschuiven in de gymnasiumklas van Stein. In haar dagboek schreef zij: 'Jé zeg, wat kan die Stein tekeergaan. Net vroeg iemand wat en kreeg gelijk een grote mond! Hij zei aan het begin van de les tegen Sam Bosman, dat hij zijn jodenstreken voor zich moest houden. Wat is dat nou voor een joodse leraar!'

In december 1941 trouwde Egon met Eslina 'Lientje' de Haas. Nog geen twee weken later kregen zij een dochter: Lea Stein. Het geluk van het jonge koppel was van korte duur. In april 1943 moesten Egon en Lien zich met Lea melden in kamp Vught.

Op 5 juni maakt de leiding van kamp Vught bekend dat alle 1.296 Joodse kinderen het kamp moesten verlaten. Een dag later gingen Lientje en Lea met het Kindertransport naar Westerbork. Waarschijnlijk was Egon tewerkgesteld in kamp Vught of in een van de buitenkampen. Anders zou hij vermoedelijk zijn meegereisd met zijn vrouw en dochtertje. Mogelijk heeft Egon nog geprobeerd om Lien en Lea te redden. Een dag na het eerste kindertransport, op 7 juni, belde een zekere mr. De Ruyter van de Mathenesserlaan met de vraag of Egon en zijn gezin op de Barneveld-lijst geplaatst konden worden. Joden op de Barneveld-lijst werden vanwege hun uitzonderlijke positie binnen de Nederlandse samenleving uitgezonderd van transport. Het hielp niet.

Lientje en Lea werden op 11 juni 1943 vermoord in Sobibor. Egon werd op 3 juli 1943 naar Westerbork getransporteerd. Daar verbleef hij 10 dagen, voordat ook hij naar Sobibor werd gedeporteerd. Bij aankomst in Sobibor, op 16 juli, werd Egon direct vermoord in de gaskamer. Egons hele familie was toen al dood. Zijn broers Joop, ook Erasmiaan, en Alfred werden op 30 april 1943 in Sobibor vergast, zijn ouders, Benjamin en Jeanette, een week later.

[DANA VAN LIJF]

Dora van Veen

(1915-1944)

Dora Marion van Veen, roepnaam Dora, werd op 21 januari 1915 geboren in Rotterdam. Ze had een ruim vier jaar ouder zusje, Elly. Vader Jacob Henri 'Jack' van Veen was arts, gespecialiseerd in blaas-, nier- en geslachtsziekten. Moeder Rosina gaf zangles en begeleidde een koor. Het welgestelde gezin had een kindermeisje, Antoinette 'Net' de Leijer.

In 1927 ging Dora naar het Erasmiaans Gymnasium. In de tweede klas bleef ze zitten, het jaar daarop vermoedelijk weer, en in juli 1930 verruilde ze het Erasmiaans voor de middelbare meisjesschool, een vijfjarige opleiding die te vergelijken is met de havo. Deze opleiding maakte ze niet af.

In 1934 trouwde Dora, 19 jaar oud, met de twaalf jaar oudere Marcus 'Max' Vieijra, die zangles had bij Dora's moeder. Max en zijn broer Antonius Julius 'Toon' Vieijra waren firmanten in de zaak van hun vader, een bloeiend im- en exportbedrijf in zuidvruchten, koffie, thee, vis- en fruitconserven. De gebroeders Vieijra waren zeer welgesteld en bezaten onder meer een deel van de Bergse Plassen. Dora en Max gingen wonen in Kralingen, waar ook Net de Leijer introk om voor het gezin te koken. In 1936 kregen Dora en Max een zoontje: Jacob Henri, roepnaam Jacky. Twee jaar later werd diens zusje geboren: Elizabeth Rosine, roepnaam Betty.

Al vóór de Duitse inval wilden Max en Toon met hun gezinnen vluchten naar Amerika. Hun visumaanvraag lag bij het Amerikaanse consulaat, maar tijdens het bombardement van 14 mei 1940 brandde het consulaat af, met alle visumaanvragen. Max en Toon betaalden ieder (omgerekend) vijfduizend euro voor een geantedateerd bewijs van inschrijving aan voormalig medewerkers van het consulaat. Het bleken oplichters. Het vervalste formulier was waardeloos. Het bureau werd opgerold en vanwege de aanvraag werd Max verdacht van fraude.

In juli 1942 kreeg Dora een oproep voor transport naar Westerbork. De gezinsleden besloten om gescheiden van elkaar onder te duiken. Op het tuinpad van hun huis aan de Rozenburglaan nam Betty afscheid van haar moeder. "Jullie moeten weg!" was alles wat Dora kon uitbrengen. Max dook onder in Villa Aurora in Zwijndrecht. Toen het daar niet meer veilig leek, vond hij onderdak bij de familie De Leijer. Hun huis aan de Noordsingel leek van elastiek: altijd paste er iemand bij. Betty ging naar de familie Temmink in Den Haag. Tegen het eind van de oorlog kwam ook zij terecht bij de De Leijers. Dora en Jacky doken onder in Boerderij De Panoven in IJsselstein. Jos de Leijer, de dochter van Net, kwam elke maand met de bus naar IJsselstein om de onderduikers voedselbonnen te brengen. Ook familievriend Max Trijbits en zijn zoon Arthur waren ondergedoken op deze boerderij. Op een dag voelde Max Trijbits intuïtief aan dat er iets niet klopte. Op stel en sprong vertrok hij met Arthur naar de familie De Leijer in Rotterdam. Dora en Jacky bleven achter in IJsselstein. Nog diezelfde nacht werden zij opgepakt.

Op 25 januari 1944 werden Dora en Jacky samen met nog 946 anderen vanaf Westerbork op transport gezet naar Auschwitz, waar zij op twee dagen later aankwamen. Kort daarna zijn zij vermoord. Van de gezinnen Van Veen en Vieijra overleefden alleen Max, Betty en Elly de oorlog.

Net de Leijer, die tijdens de oorlog voor meerdere joodse families onderduikadressen regelde, ontving hiervoor een onderscheiding van Yad Vashem. Postuum, want bij leven wilde zij dit niet.

[STELLA MENTINK]

Lientje de Haas

(1917-1943)

Eslina 'Lien' de Haas werd op 28 februari 1917 geboren in Rotterdam. Haar ouders hadden een slagerij, haar grootvader van vaders kant was grootveehouder in Middelharnis en chazan (voorzanger) in de synagoge. Eslina had een oudere zus, Belia, en een jongere broer, Simon Jacob. De roepnaam van Eslina was Lientje, ook toen zij al op het Erasmiaans zat. Als volwassene zou zij zichzelf 'Lien' noemen.

Lientje volgde de basisschool aan de openbare ulo, en zat op de Godsdienstschool voor Israëlische Burgerkinderen aan het Hofplein. Het hoofd van die school was Benjamin Jacob Stein, de vader van haar latere echtgenoot Egon.

In 1929 kwam Lientje in de eerste klas van het Erasmiaans. Ze bleef geen enkele keer zitten en slaagde in 1935 voor haar eindexamen alfa. Lientje was actief binnen de Nederlandsche Agoedas Jisroeil Jeugdorganisatie.

In 1941 trouwden de Erasmianen Lien en Egon in de synagoge aan de Joost van Geelstraat. Zij verhuisden naar de Sonoystraat in Blijdorp. Nog geen twee weken na hun huwelijk werd hun dochter Lea geboren.

In juli 1942 werden de eerste Joodse Rotterdammers opgeroepen om zich te melden voor transport. Egon en Lien ontvingen geen oproep, omdat Egon werkte als docent. Docenten kregen uitstel van deportatie. Al snel gingen verhalen rond over wat er gebeurde in het oosten. Egon wilde onderduiken. Lien wilde dat niet. Zij vond de verhalen ongeloofwaardig. Haar verzetsvriendin Anna Rosa 'Ans' van Dam, jaargenoot van het Erasmiaans, probeerde haar te overreden om onder te duiken. Lien wilde er niets van weten. Ook tussen Lien en Egon was er discussie. Uiteindelijk gaf Egon toe.

Toen Lea drie maanden oud was, ontving het gezin een oproep om zich te melden bij Loods 24, voor deportatie naar kamp Vught. De Erasmiaanse verzetsvrouw Ans van Dam smeekte Lien om Lea aan haar af te geven, zodat zij de baby op een veilige plek kon onderbrengen. Lien wees haar aanbod af. Anna Rosa van Dam, 'tante Ans', zou tijdens de oorlog veel Joodse kinderen redden. Toch zou zij tot het eind van haar leven een schuldgevoel blijven houden dat ze Lien en Lea had laten gaan.

Op 22 april 1943 meldden Lien, Egon en Lea zich bij Loods 24 aan de Entrepotstraat in Rotterdam voor 'de banen in het oosten'. Een dag later kwamen zij aan in concentratiekamp Vught.

Op 6 juni moesten alle kinderen tot 4 jaar uit kamp Vught vertrekken. De dag erna waren de kinderen van 4 tot en met 16 jaar aan de buurt.

Op 8 juni 1943 vertrok het Kindertransport uit Westerbork. Met meer dan 3.000 personen, verdeeld over 46 goederenwagons, was dit het grootste transport van Joden vanuit Nederland. Het transport bestond uit 613 mannen, 1.350 vrouwen en 1.051 kinderen tot en met 16 jaar. Lien, Lea en de anderen werden gedeporteerd naar vernietigingskamp Sobibor. Bij aankomst moesten ze douchen in het badhuis. De vrouwen en kinderen wisten niet wat hun te wachten stond. Uit de douche kwam geen water, maar gas. Lea was vijf maanden en één dag oud.

Van Liens ouderlijk gezin overleefde alleen broer Simon de oorlog. Haar ouders werden vermoord in Sobibor, zus Belia en haar man en dochtertjes Sara en Henriëtte in Auschwitz.

[DANA VAN LIJF]

Hans van Walsem

(1916-1943)

Johan Frans van Walsem, roepnaam Hans, werd op 14 december 1916 geboren in Weltevreden, Batavia, waar zijn vader dominee was. Terug in Nederland ging het gezin wonen in Zeist. Daar doorliep Hans de basisschool van de Evangelische Broedergemeenschap. Daarna stapte hij over naar het Christelijk Lyceum. Na twee jaar middelbare school verhuisden de Van Walsems naar de Oranjelaan in Rotterdam.

Hans deed toelatingsexamen voor het Erasmiaans Gymnasium en startte in de derde klas. Aan het eind van de vijfde klas, in 1933, slaagde hij voor zijn staatsexamen. Na een verblijf in Oxford, waar hij scheikundecolleges volgde, ging hij in Leiden Wis- en Natuurkunde studeren. In 1937 haalde hij zijn kandidaatsexamen.

Hans was een succesvol atleet. Hij schermde en roeide. In 1936 maakte hij deel uit van het Nederlandse roeiteam op de beruchte Olympische Spelen in Berlijn. Hans was stuurman van de twee-met-stuurman. De roeiers hadden hard getraind, maar hun oude boot verbleekte bij de modernere boten van de concurrentie. Ze werden achtste. Ondanks het verlies was er reden tot feest, want in de allerlaatste roeirace versloeg de Amerikaanse acht de Duitse acht.

In 1937 deed Hans van Walsem mee aan de studenten-WK Schermen in Parijs. Hij werd 'academisch kampioen schermen' van Nederland, als lid van de Leidse Studenten Schermvereniging.

Zijn diensttijd bracht Hans van Walsem door in Breda. Hij werd opgeleid tot reserveofficier en klom op tot sergeant. Toen de oorlog uitbrak kreeg hij studieverlof om zijn doctoraalexamen af te leggen en werd hij niet gemobiliseerd. Na het bombardement op Rotterdam meldde hij zich vrijwillig als kapitein. Na de snelle capitulatie kroop hij weer achter zijn studieboeken. Het is vermoedelijk rond deze tijd dat Hans zich verloofde met H.J.M. 'Mia' van der Chijs.

Vrijwel direct na het uitbreken van de oorlog raakte Hans betrokken bij ondergrondse activiteiten. Zo was hij een van de oprichters van het illegale tijdschrift Ik zal handhaven, vernoemd naar de Nederlandse wapenspreuk 'Je maintiendrai'. De groep achter het tijdschrift hield zich vooral bezig met het plegen van aanslagen en het liquideren van collaborateurs. In november 1941 werd Hans door de Leidse NSB-inspecteur van politie Hofman gearresteerd in verband met aanslagen op collaborateurs. Hij bleek verraden door een medestudent uit Leiden. Hans werd overgebracht naar het Oranjehotel. In juli 1942 werd hij doorgevoerd naar concentratiekamp Amersfoort. Hoewel de aanklacht tegen Hans nooit helemaal duidelijk is geworden, ging hij in september op transport naar concentratiekamp Neuengamme, bij Hamburg. Op 8 januari meldde de Sicherheitsdienst aan de ouders van Hans dat deze daar op 2 januari 1943 was overleden aan "Versagen von Herz und Kreislauf bei Magen-und Darmcatarrh". Johan Frans van Walsem werd gecremeerd in vernietigingskamp Neuengamme. In de overlijdensadvertentie in de krant stond: "Hij liet alle vrinden groeten."

[BERKAN KOÇER]

Gert de Zeeuw

(1917-1943)

Gerrit Huig de Zeeuw, roepnaam Gert, werd op 6 september 1917 geboren in Rotterdam. De familie woonde aan de Schiebroekselaan. Gert had een oudere zus en broer, Jetske en Reinier. Alle drie de kinderen gingen naar het Erasmiaans Gymnasium. Gert begon in 1929 en deed in 1935 eindexamen alfa. Vervolgens ging Gert Nederlandse Letteren studeren aan de Universiteit Leiden. Tijdens zijn studietijd was hij zeer politiek betrokken. Hij werd voorzitter van de SDSC, de Sociaal-Democratische Studenten Club. In 1939 mocht hij alle sociaal-democratische studentenclubs vertegenwoordigen bij het congres van de Socialistische Jeugd-Internationale in Lille. De student Nederlands was goed onderweg om naam te maken in politieke kringen, totdat de oorlog uitbrak.

Gert raakte betrokken bij het verzet, via de Amsterdamse student Ad de Jonge. Gert had De Jonge leren kennen binnen de SDSC Na de capitulatie besloten Gert en Ad samen met de studenten J. Mol (Leiden) en Pieter Noteboom (Groningen) een illegale krant uit te geven genaamd Uit de woestijn. Als student Nederlands was Gert de voornaamste auteur. Gert probeerde het geestelijke verzet te versterken en spoorde het Nederlandse volk aan om over partijtegenstellingen heen te stappen. Uit de Woestijn verscheen tweemaal per maand in een gestencilde oplage tussen de 500 en 7.000 exemplaren.

Gert de Zeeuw werkte ook mee aan Vrij Nederland. Deze verzetskrant werd steeds bekender, maar dat zorgde ook voor bemoeienis van de Sicherheitspolizei. Bij rederij de Hollandsche Lloyd in Amsterdam werden exemplaren van VN aangetroffen bij een verspreider van illegale bladen. Dit was het begin van het einde. In maart, april en mei 1941 arresteerde de bezetter 65 leidende figuren van Vrij Nederland, Uit de woestijn, Nederland Vrij!, De schijnwerper en De vrije Nederlander.

In maart 1941 werd Gert de Zeeuw opgepakt door twee rechercheurs van de Sicherheitspolizei. Van juni 1942 tot november 1942 verbleef hij in het Oranjehotel. Het Oranjehotel was het beginpunt van een lange tocht langs Duitse gevangenissen en vernietigingskampen. In Utrecht zat hij vast in gevangenis Wolvenplein, bestemd voor onder anderen verspreiders van illegale lectuur. Daarna verbleef hij korte tijd in kamp Amersfoort. Vervolgens kwam Gert terecht in kamp Vught, waar hij verbleef tot maart 1943. In deze periode schreef Gert aan zijn verloofde Marietje Jonkmans: "Wat wij doorgemaakt hebben, is werkelijk niet de moeite waard, vergeleken bij de beproevingen van anderen en in het kader van het heele werelddrama is het heelemaal niets. Wordt het niet erger dan het tot nu toe geweest is, dan komen wij er eerder gehard, dan kapot uit. --- Als ik iets geleerd hoop te hebben, is dat juist wel, de werkelijkheid en de mensen te accepteren zooals zij zijn. Misschien is het dat ook, waardoor ik vrij van haat ben. Naast veel slechts en laags heb ik toch ook te veel goeds en ontroerends meegemaakt (…)."

In maart 1943, bijna twee jaar na zijn arrestatie, kwam Gert aan in kamp Neuengamme. Daar overleed hij op 18 april 1943. Volgens de officiële overlijdensakte als gevolg van een maag- en darmcatarre.

[BEREND TEN BRINK]

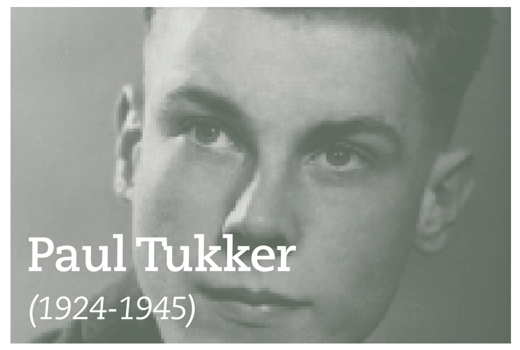

Paul Tukker

(1924-1945)

Paul Tukker werd op 12 mei 1924 geboren in Harlingen, als jongste zoon in een gezin met vier kinderen. Toen Paul een half jaar oud was, verhuisde het gezin naar de Mecklenburglaan in Rotterdam. In 1931 verhuisde het gezin opnieuw, nu naar de Groene Wetering. Pauls vader, Cornelis Dirk Tukker, was jurist en notaris.

In 1936 ging Paul net als zijn broers Aernout en Ulbo naar het Erasmiaans Gymnasium. Hij werd toegelaten tot de eerste klas, bleef zitten en ging vervolgens naar het Rotterdams Lyceum. Daar maakt hij zijn middelbare school af. Paul was zeer sportief. Hij hockeyde bij Victoria, was lid van de Rotterdamse Zeilvereniging (RZV) en tenniste bij de Tennis Club Kralingen. Hij was clubkampioen. Paul was, zoals een vriend na zijn dood zou schrijven, "de verpersoonlijking van jeugdige kracht en gezondheid".

Paul raakte betrokken bij het verzet, mogelijk via Charles Pietersen, bestuurslid van de RZV. Charles was in 1944 hoofdinstructeur bij het Rotterdamse verzet. Hij had een kamer gehuurd aan de Avenue Concordia, onder het voorwendsel boten te verkopen voor de RZV. In werkelijkheid gebruikte hij het adres voor vergaderingen van het verzet. Pauls ouders wisten niet dat hij betrokken was bij het verzet, ook al woonde hij nog steeds thuis. Pas na zijn arrestatie zou zijn moeder tussen Pauls tenniskleren een revolver vinden. Volgens de Doodenboeken 1940-1945 van de Stichting Oranjehotel was Paul instructeur bij de Stoottroepen van de Ordedienst. Volgens de Stichting Vriendenkring Neuengamme was hij daarnaast lid van de verzetsgroep Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers.

In februari 1945 deed de Sicherheitsdienst een inval in het huis aan de Avenue Concordia waar het verzet vergaderde. Paul werd opgepakt, samen met zijn kameraden Peter Anne Wakkie, Charles Pieters en Arie Glimmerveen. De vier werden gevangengezet in het Oranjehotel, de Polizeigefängnis in Scheveningen. Op 6 maart stuurden Paul en zijn vrienden een gezamenlijke brief aan alle ouders. "We slaan ons er heus wel doorheen. Onze gezondheid is uitstekend, en de stemming altijd goed". De vrienden verwachtten snel op transport te gaan naar Amersfoort. Ze zagen daarnaar uit: "Het zal ons zelfs aangenaam zijn hier uit de gevangenis te komen, want het gaat in een cel wel vervelen, terwijl we in een arbeidskamp veel meer afleiding zullen hebben". De dag erna gingen Paul en zijn vrienden inderdaad op transport naar Amersfoort.

Eén dag na aankomst in Amersfoort werd Charles Pietersen gefusilleerd bij een vergeldingsactie voor de moord op SS-generaal Hans Albin Rauter. Op 15 maart gingen Paul, Peter Anne Wakkie en Arie Glimmerveen met nog 170 andere gevangenen op transport. Het was het laatste transport van Amersfoort naar Neuengamme. Op 4 mei werd concentratiekamp Neuengamme bevrijd. Bij aankomst troffen de geallieerden echter een nagenoeg verlaten kamp aan. Op 19 april waren de Britten al zo dichtbij dat de nazi's het kamp ontruimden. Ongeveer 10.000 gevangenen werden van Neuengamme naar Lübeck vervoerd. Sommigen werden in goederentreinen geperst, anderen moesten te voet. Paul Tukker was een van hen. Tijdens dit 'dodentransport' bezweken velen aan uitputting. Wie langs de kant van de weg uitviel, werd meestal meteen neergeschoten. Paul was zo zwak dat hij naast de weg werd gelegd. Toch kwam hij in het Universitäts-Krankenhaus Eppendorf in Hamburg terecht. Op 26 mei 1945 overleed hij aan longontsteking en acute oorontsteking.

Peter Anne en Arie overleefden het dodentransport, maar vonden diezelfde week de dood bij een ramp in de Lübeckerbocht, toen drie schepen waarop de gevangen werden overgebracht, abusievelijk door geallieerde bommenwerpers werden getroffen.

Aanvankelijk werd Paul Tukker begraven op het Friedhof zu Olhsdorf bij Hamburg. Zijn ouders wilden echter niet dat Duitsland zijn laatste rustplaats zou zijn. Broer Ulbo haalde Pauls resten op. Paul werd herbegraven op begraafplaats Oud-Kralingen. In 2021 werden zijn resten overgeplaatst naar de erebegraafplaats in Loenen. Pauls naam staat op een plaquette bij de Koninklijke Roei- en Zeilvereeniging De Maas.

[BERKAN KOÇER]

Sonja Taub

(1927-1944)

Sonja Taub werd op 8 juni 1927 geboren in Rotterdam, als dochter van Poolse ouders. Het orthodox-joodse gezin was lid van de Nederlands-Israëlitische Gemeente. Vader Benjamin Taub was actief in het Oost-Joods Verbond Rotterdam. Dit was een vereniging voor de tienduizenden Oost-Europese joden die vanaf 1881 naar Nederland waren gekomen, op de vlucht voor de pogroms in het Russische rijk. De vereniging verzorgde Jiddische les voor kinderen en culturele vorming en verleende sociale zorg.

Tijdens het bombardement van Rotterdam woonde het gezin Taub aan de Schiedamsesingel , vlak bij de brandgrens. Het huis bleef gespaard maar was niet meer goed bewoonbaar. In juni 1940 trok het gezin in aan de Aelbrechtskade.

In september 1940 begon Sonja als dertienjarige in de eerste klas van het Erasmiaans Gymnasium. Haar toenmalige klasgenoot Arthur Trijbits zou haar later omschrijven als een "vriendelijk bescheiden meisje". Na de zomervakantie van 1941 mocht Sonja net als de andere joodse leerlingen van het Erasmiaans niet terugkeren naar school. De meeste joodse leerlingen van het Erasmiaans gingen naar het Joods Lyceum Rotterdam, dat speciaal voor hen was opgericht. Sonja ging echter naar het Joods Lyceum in Den Haag, waarschijnlijk omdat haar grootmoeder daar woonde.

Al voor de oorlog raakte Sonja bevriend met Carry Ulreich, een joods meisje van haar leeftijd dat op de middelbare meisjesschool zat. Ze zaten in een clubje jodse jongeren, dat regelmatig samenkwam. Toen Carry 15 werd, gaf Sonja haar een dagboek cadeau. In april 1942 schreef Carry in haar dagboek over een bezoek aan Sonja in Den Haag, waar zij een toneelstuk bijwoonde waarin Sonja speelde. "Wel aardig", noteerde Carry.

Carry was iemand met een duidelijke mening, zo blijkt ook uit haar dagboekaantekeningen van 8 juni 1942 naar aanleiding van het plotselinge vertrek van verschillende joodse families. "Mijnheer Rynderman en mijnheer Taub zijn foetsie, de laatste is als allereerste gegaan. We waren allen woest, want hij heeft helemaal geen afscheid genomen, zelfs niets ervan gezegd. Bah, echt geniepig zoiets, echt iets voor de Taubs."

Dat de familie Taub – in Carry's woorden – ineens 'foetsie' was, kwam niet doordat ze waren ondergedoken, maar doordat ze aan de nazi's probeerden te ontsnappen via de Dutch-Paris Escapeline, de DPE. Deze ontsnappingslijn bestond uit een netwerk van verzetsstrijders die mensen door België en Frankrijk naar Zwitserland of Spanje smokkelden.

Sonja en haar ouders staken in augustus 1942 onder de schuilnamen Marie, Bertrand en Anna Touw de Franse grens over met een visum voor Curaçao op zak. Ook beschikten ze over een identiteitskaart op naam van Zoov, met de Nederlandse nationaliteit, afgegeven door de Zweedse ambassade in Parijs. Ze kwamen aan in Lyon, een belangrijk knooppunt in het netwerk van de DPE. Er was een Nederlands consulaat gevestigd, waar consul Maurice Jacquet de scepter zwaaide.

Begin 1944 werden medewerkers van het DPE-netwerk opgepakt in Parijs. Zij gaven de naam van Maurice Jacquet door. In februari werd hij in zijn consulaat opgepakt. Bij zijn arrestatie werden alle mensen die op dat moment aanwezig waren in het consulaat – ook mensen die alleen maar hun verzekeringspremie kwamen betalen – opgepakt, onder wie de familie Taub.

Na hun arrestatie werden Sonja en haar ouders naar de gevangenis van Monluc gebracht. Van daaruit kwamen ze in het doorgangskamp in Drancy. In maart 1944 volgde deportatie van Drancy naar Auschwitz, Aldaar overleed Sonja op 4 september 1944, haar moeder in november 1944. Hun overlijden is niet vastgelegd in de Duitse administratie. Dat kan betekenen dat ze niet in de gaskamers zijn omgekomen. Vader Taub stierf in januari 1945 tijdens de dodenmars van Auschwitz naar Buchenwald.

In februari 1943 beschreef Carry in haar dagboek een droom. "Vannacht heb ik al van de vrede gedroomd. (…) Sonja heb ik gezien. Ik was erg blij dat ze weer terug was, ze kreeg een zoen van me. Ze was in Turkije geweest. Nog veel meer kennissen gezien. Het was natuurlijk reuze prettig! Zou die droom uitkomen?"

[TIES HOOGEVEEN]

CHARONS VRIENDEN

Op de 8e verdieping van OLVG Oost lagen ooit twee patiënten die bewaakt werden door een nachtzuster, die zij de bijnaam Charon hebben gegeven. We nemen jullie mee op de reis die een van beiden heeft moeten maken; de ander is even blijven staan aan de oevers van de Styx en is teruggegaan naar de bovenwereld. Hades, de onderwereld was uitsluitend toegankelijk voor de dode zielen. Alleen enkele helden zoals Odysseus, Aeneas, Herakles en Orpheus kwamen er weer levend uit. Dat wisten jullie nog wel, hopen we. Er is een begin van dit einde...

door **BEN TRIJZELAAR**
(eindexamen 1960)

Mijn naam is Hermes. Ik ben de boodschapper van de Griekse god Zeus en andere goden, ook god van de handel, verkeer en welsprekendheid. Zelfs schutspatroon van dieven en reizigers. Mijn belangrijkste activiteit is: begeleider van de dode zielen naar de onderwereld. Je ziet mij vaak met een gevleugelde helm op en ik houd een caduceus vast. Na jouw overlijden breng ik de ziel tot aan de oevers van de Styx, waar mijn vriend Charon met zijn aeonen-oude pontje een veerdienst onderhoudt, die jou en andere zielen voor een tariefje van een oud-Griekse munt (obool, in het graf meegegeven in de mond: onder of op de tong) naar de overkant brengt. Eindstation: dodeneiland Erebos. Tegenwoordig mag de antieke obool ook een euro zijn. Tijd en eeuwigheid omhelzen elkaar. Na het oversteken van de Styx moest de ziel wachten op het veld van penitentie waar drie rechters haar lot bepaalden.

Het christelijke Laatste Oordeel met drie rechters is hiermee min of meer vergelijkbaar. De schapen worden van de bokken gescheiden: bestemming paradijs of hel. Onze rechters zullen beoordelen of je naar de Tartaros, de Asphodel weiden dan wel de Elysese velden wordt verbannen. Je moet eerst langs de 3-koppige helhond Cerberus, die de toegang van Hades bewaakt. "Af, Bello". Die moest ervoor zorgen dat er geen overledenen ontsnapten en geen ongewenste bezoekers de onderwereld binnen gingen. Er was altijd een kop van de hond wakker, klaar om te bijten.

Hades laat Cerberus uit

De Tartaros wordt bewaakt door de afgrijselijke wraakgodinnen Erinyen (Furiën in de Romeinse mythologie), die ik niet graag in het donker zou willen tegenkomen. Had je maar beter opgelet, want nu ben je opgescheept met eeuwige ellende en marteling samen met jouw ongelukkige collega's en andere monsters. Ook de cycloop Polyfemus, die ooit door de ons bekende Niemand alias Odysseus is gefopt. De vader van de cycloop is helaas Poseidon, die het Odysseus tijdens zijn terugreis na afloop van de Trojaanse oorlog naar Ithaka nog knap lastig heeft gemaakt.

Enkele van de bekende straffen:

- Ixion was vastgebonden aan een brandend wiel dat voortdurend ronddraaide.
- Tityos lag op de grond terwijl twee gieren aan zijn lever pikten.
- De vijftig dochters van Danaos moesten steeds bodemloze kruiken vullen.
- Sisyfos moest een grote steen tegen een heuvel opduwen, die steeds weer terugrolde.
- Tantalos tenslotte had dorst en honger maar kon niet bij het water en het fruit vlak bij hem.

Tantalos en het laaghangend fruit

Is jouw leven normaal verlopen zonder uitschieters naar goed of kwaad, dan mag je eeuwig rondlopen op de schimmige Asphodel weide.

Sommige journalisten menen dat deze weide een lenteachtige omgeving is maar waarschijnlijker is dat het er donker is en niet pluis. In ieder geval is daar geen bal te doen, er is niemand die je kent, want je hebt al verplicht gedronken van het water uit de Lethe om het verleden te vergeten. "Jouw geliefden zullen je niet herkennen".

Deze weide ligt midden in de hellevuren van de Tartaros. Af en toe kaplaarzen aan als het rotsachtige en schemerdonkere gebied onderloopt door overstroming van een van de vijf onderwereldrivieren Phlegethon. Ook niet echt comfortabel dus. Het enige lichtpuntje is dat het er heerlijk ruikt, want in de schemer van jouw eeuwige verveling bloeit Asphodelos lutea, waarvan een bloemenkrans wordt gedragen door de eega van Hades, Persephone, wanneer zij weer elke zes maanden (lente en zomer) terugkeert naar haar moeder Demeter in de bovenwereld. Die bloemenkrans heeft uw schrijver zelf verzonnen, het leek hem wel aardig als epitheton ornans. Want wie schrijft, die blijft. Ook de blinde Homerus noemt het gebruik van deze grafplant. En Harry Potter leerde het gebruik van de wortels ervan in magische dranken.

Eind 2020 werd in een Germaanse grafkelder een muntje onder of op een vermoedelijk tot stof vergane tong gevonden. In een boek van Gerard Spong ("De Breuk") wordt ook een muntstuk (Japans of Filipijns) in de mond gevonden van een slachtoffer in een bepaalde zaak. Het gebruik van de obool was blijkbaar niet beperkt tot Griekenland. In veel andere legendes was de oversteek van een rivier naar een dodeneiland ook bekend. In antiek Finland, waar de Zwaan van Tuonela op de dodenrivier peddelde. Met fraaie begeleidende muziek van Sibelius.

Nog wat andere achtergrondmuziek: Max Reger en Serge Rachmaninov maakten toepasselijke grafmuziek: Reger componeerde in 1913 een uitzonderlijk programmatisch muziekwerk, de Böcklin-suite opus 128, met het beroemde Dodeneiland (deel drie), een somber stuk, net als de schildering van Böcklin, met in de finale een doodskreet (door de althobo) gevolgd door angst en een grote stilte. De Rus Serge Rachmaninov toonzette het Dodeneiland eveneens, als een symfonisch gedicht.

In de Mithras annalen werd een rivier gebruikt om de overledenen naar een bos in de Eeuwigheid te brengen met behulp van een mij onbekend plezierjacht. Er zijn veel meer andere cultuur-afhankelijke voorbeelden, maar laten we ons beperken tot het 0ud-Griekse verleden….

In de Odyssee wordt een Dodeneiland genoemd. Odysseus bereikt het land van de tovenares Kirke, die de helft van zijn mannen in zwijnen verandert. Na een jaar aangenaam verblijf bij Kirke, zegt deze hem eerst naar het Dodeneiland te varen om de schim van de waarzegger Teiresias te raadplegen over wat hem nog te wachten staat. Aan de grens van de onderwereld volgt Odysseus de aanwijzingen van Kirke op om de doden op te roepen. Onze held ontmoet de schim van Teiresias, die hem vertelt over de rampspoed van Poseidon die hem nog te wachten staat omdat hij Poseidons zoon Polyfemus heeft getreiterd. Hierna beleeft onze held nog vele andere avonturen….

Het beste ben je af met verblijf op de Elysese velden oftewel Elysion. Feesten, gezang, het barst van de 3-sterrenrestaurants, gratis Netflix en de NRC, het kan niet op. Met 72 maagden voor onze islamitische vrienden die per ongeluk zijn verdwaald in de Griekse onderwereld, waar de helden rondlopen, zoals Johan Cruijff en sommige van de leraren van het Erasmiaans Gymnasium. Elk nadeel hep se voordeel.

Mijn naam is ook Hermes, eigenlijk een soort "hulp-Hermes" vergelijkbaar met de alhier bekende "hulp-Sinterklaas". In het gewone leven heet ik Jouk.

Hij lag op mijn afdeling orthopedie van OLVG West bij te komen van een operatie om een versleten knie te vervangen. Na twee dagen revalidatie, goede zorgen en forse pijnstillers werd hem door een onaardige collega-hoofdverpleegster verzocht om te verhuizen naar Oost, 8e verdieping. Hoe? Waarom verhuizen? Dat werd aan het initiatief van de patiënt overgelaten. Een risicopatiënt, die nog minstens twee weken in de gaten moest worden gehouden. Op onze eigen nazorgafdeling waren gevallen van de resistente Staphylococcus aureus gesignaleerd. "Dus wees maar blij dat je gaat verhuizen", zei een schitterende verpleegster met de fraaie naam Diantha tegen mijn patiënt. Diantha, familie van de witte anjer (Dianthus) in het knoopsgat van ene Von Biesterfeld.

Ik vond dat een schandalige behandeling: iemand zonder begeleiding onder dwang verplaatsen naar een andere nazorginstelling. Daarom heb ik op een slordige zaterdagochtend een rolstoel ingepikt en een bijbehorende taxi aangehouden om de patiënt te verhuizen. Lief van mij. Toen wist ik nog niet dat Paul en hij mijn vriend Charon zouden ontmoeten. Of wel? Ik ben niet voor niets Psychopompus (begeleider van de zielen) in mijn vrije tijd...

Mijn naam is Ben, met bijnaam Pils, die ik bijna 60 jaar geleden onterecht op het sportveld heb gekregen, toen een willekeurige nederlaag of overwinning altijd na afloop werd gevierd met een grote hoeveelheid bieren. Tijdens mijn middelbareschooltijd kwamen mijn leraren Raphaël en Moerman (Frans respectivelijk Lichamelijke Opvoeding) in het weekeinde wel eens kijken naar een cricketwedstrijd op VOC. Wat een eer om twee toekomstige bewoners van het Elysion langs de lijn te zien.

Enfin, terug naar de wrede werkelijkheid. Na aankomst in Oost werd ik op het 8e verdiep in een kamer gelegd met een resistente Griek. Kamer 27 met beperkte toegang stond op de deur, wat ik pas een dag later van mijn opmerkzame dochter hoorde. Ik citeerde nog een van de 15.693 (tel maar na) regels uit de Ilias, Andra moi ennepe, Mousa, polytropon, hos mala polla en zo, maar dit werd door mijn kamergenoot niet herkend, wel kalimera dan wel kalispera in het nieuw-Grieks. Toen ik erachter kwam dat deze oude Griek aan een resistente infectie leed, heb ik de leiding van de afdeling verzocht om mij onmiddellijk te verplaatsen. En om de bewegingen van de Griek te beperken, natuurlijk. Want ook bewoners van andere kamers gebruikten de gezamenlijke badkamer. De verpleging is een volle dag bezig geweest om de kamer met een vlammenwerper te ontsmetten. De genoemde oude Griek werd pijlsnel apart gelegd, met eigen badkamer, ik verhuisde naar kamer 28, en toen begon mijn reis "op weg naar het einde" pas echt. Nadenken over leven en dood, onverwacht heel dichtbij.

Mijn naam is Paul, ik lag op kamer 28, waar ik de bewoner van kamer 27 op een onduidelijke zondag ontmoette. Ik was een bekende klinisch psycholoog, reisde veel in de derde wereld met een team van Artsen zonder Grenzen. In het begin van onze ontmoeting waren de zware pijnstillers tramadol en oxycodon onze gezamenlijke verslaving om aan de dagelijkse sleurpijn te ontsnappen. In het nakende donker deden we daar nog een schepje bovenop met illegaal verkregen slaapmiddelen. In ruime mate uitgedeeld door de getatoeëerde nachtzuster alias nachtbroeder die voor ongeveer dertig revaliderende patiënten moest zorgen. We noemden hem Charon. Waarom? Rustig aan, wordt nader uitgelegd.

Maandag zou ik horen hoe en of ik verder behandeld zou worden met een uitgezaaid prostaatcarcinoom. Intussen had ik al twee vriendjes met deze diagnose verloren. Dus ik kneep hem als een ouwe dief. Tijdens het laatste bezoek aan mijn specialist hoorde ik: "Ga maar naar huis, we kunnen niets meer doen, je bent uitbehandeld". Wanhoop, snerpend.

De dagelijkse pijn werd steeds erger, maar de krenterige dagdosering van oxycodon 5 mg hielp natuurlijk niet afdoende. Een overdosis paracetamol soms wel.

's Nachts kwam mijn kamergenoot, die op zoek was naar een extra bestelling anti-pijnpillen, soms de resistente Griek weer tegen, ondanks het uitdrukkelijke verzoek uitsluitend zijn eigen badkamer te gebruiken. Andere zielen op de afdeling probeerde hij onbewust (dat wel) met zijn infectie naar de oevers van de Styx mee te sleuren. Charon, onze nachtelijke hoofdzuster met tatoeages en paardenstaart, riep meer dan vaak vertwijfeld: 'Verdorie alweer...' En dan kon hij weer aan de grote schoonmaak beginnen in belendende - al dan niet besmette - badkamers.

In licht en donker hebben wij elkanders hand vastgehouden, als vooral mijn pijn weer ondraaglijk werd. Bij mij werd het steeds erger, bij hem zakte de pijn snel tot draaglijk niveau dankzij paracetamol. We hebben veel gesproken in een poging onze verbleekte wereld te veranderen. We maakten een Bucket List (zoals Morgan Freeman en Jack Nicholson deden in de gelijknamige film) van activiteiten die we nog in dit leven zouden willen doen. Een van mijn wensen was genieten van Mongoolse wodka met oesters. Tot mijn blijde verbazing werd dat door mijn kamergenoot geregeld. Maar na14 dagen ziekenhuis stond ik alleen aan de oevers van de Styx, op weg naar de Hades. Charon had al aangegeven dat ik binnenkort zou worden opgehaald. Let op, wie geen munt in de mond had, was gedoemd tot het eind der tijden langs de rivieroever te dwalen. Ik was intussen thuisgebracht, waar ik na twee weken in de boot van Charon ben gestapt. Met een munt van 2 euro in de mond?

Charon op de Styx

Mijn naam is Charon. Ik vaar heen en weer op de Styx, verreweg de bekendste rivier van de onderwereld.

Er zijn nog vier andere rivieren:

- De Lethe, de rivier die al je herinneringen wegspoelt waarmee je naar de Asphodel weide gaat.
- De Phelegton, vlammen en water.
- De Acheron, rivier van het leed. Lijkt op de Styx.
- De Cocytus, zijrivier van de Acheron, vooral de rivier van de weeklachten en het verdriet.

In totaal zijn er vijf rivieren. Sommigen geloven dat er nog een zesde is: Mnemosyne. Deze rivier zou ervoor zorgen dat je al je herinneringen aan het leven zou behouden. Afscheidswoorden bij een overlijden: "Ik zie je nog wel in de hemel alias paradijs" zouden de vreugde in het hiernamaals mogelijk moeten maken. Misschien een geruststellende wens, als onwerkelijke vader van de gedachten. Let op: Mnemosyne is ook de godin van het geheugen en tevens de moeder van de muzen.

Ik doe mijn werk als veerman zonder een duidelijke opvolger. Geen gemakkelijke baan. Wat erger is, mijn pensioen en cao-afspraken zijn werkelijk belabberd. Tijdens de Trojaanse oorlog heb ik overuren moeten maken voor een hongerloontje. Who pays the Ferryman? Aardige TV-serie, maar wat heb ik daaraan? Ik kan mij herinneren ooit vier zielen gratis te hebben vervoerd, die ik bij de halte Erebos weer naar de bovenwereld heb gebracht:

- Odysseus, de listige held.
- Aeneas, de voorouder van de stichters van Rome.
- Herakles, de sterkste man van Griekenland.
- Orpheus, de beste musicus van de Griekse mythologie.

Over Erebos is men het in de Griekse mythologie niet eens. Het was een benaming voor de onderwereld, het was een benaming voor de Tartaros of het was een andere naam voor Hades, de god van de onderwereld zelf. Wat maakt het uit? Volgens de meeste historici was Erebos de god van de duisternis, die samen met zijn incestueuze zus Nyx (godin van de nacht) vele kinderen had, die ik hier niet verder ga behandelen.

Mijn naam is Orpheus, ik was een muzikant en zanger. Dieren uit het bos kwamen naar mij luisteren en de bomen hielden hun adem in. Ik was verliefd geworden op Eurydice. Er gebeurde iets vreselijks: ze werd door een slang gebeten en stierf. Ik besloot naar de onderwereld te gaan om haar terug te halen. De veerman Charon was onder de indruk van mijn gezang en liet mij de rivier de Styx oversteken. Toen ik bij Hades en Persephone was aangekomen, zong ik: Gracias a la vida*, waarna ik vroeg om mijn vrouw Eurydice mee terug te mogen nemen. Dit was goed, onder één voorwaarde: ik mocht tijdens de terugtocht niet omkijken of Eurydice nog achter mij liep. Maar helaas: ik was zo onzeker, stom en keek toch achterom. Eurydice moest terug naar de onderwereld. Ik verloor haar opnieuw. Nu voor altijd.

Orpheus en Eurydice

Vergelijkbare legende: Lot en de zoutpilaar in het Oude Testament.

Mijn naam is Ishmael. Als ik ooit nog een boek ga schrijven dan begin ik met deze eerste regel. Een meesterwerk over kapitein Achab en een grijze walvis. Ik verzin maar wat. Of is dat boek al geschreven?

Tot slot een stukje uit het lied Gracias a la vida*, om de zielen op Charons boot te begeleiden naar de eeuwigheid:

Dank aan het leven dat me zoveel heeft gegeven.
Het heeft me de lach en de traan gegeven.
Zo onderscheid ik geluk van verdriet,
de twee elementen die mijn lied vormen,
en jullie lied, dat eenzelfde lied is,
en het lied van allen, dat mijn eigen lied is.

** Gracias a la vida is geschreven door Violeta Para. De versie gezongen door Mercedes Sosa is te beluisteren op Spotify. Een aanrader!*

Zie voor info over Charon:

Apuleius ; Eros en Psyche; 5; 32 en 35
Claudian ; Schaking van Persephone; 2; 343-360
Euripides ; Alcestis; 5; 238-434 / 6; 435-475
Lucian ; Dialogen der Doden; 2 / 6 / 14 / 20
Ovidius ; Metamorphosen; 10; 64-77
Statius ; Het Verhaal van Thebe; 12; 540-586
Vergilius ; Aeneas; 6; 295-336 / 6; 384-416

Toe aan een (nieuw) commissariaat?

Wij zijn gespecialiseerd in non-executive
- Search
- Educatie
- Board Evaluaties

Meer weten? Neem gerust met mij of met een van mijn collega's contact op.
Dan bespreken wij de mogelijkheden.

Maarten den Ottolander

Ga naar de website!

Gustav Mahlerplein 3 – 115 | 1082 MS Amsterdam | 020 7981365 | ottolander@hemingway-pg.nl | 06 12866446 | www.hemingway-pg.nl

Erasmiaanse herinneringen (1935 – 1940)

Mijn herinneringen aan het Erasmiaans dateren uit de tijd tussen 1935 en 1940. In mijn eerste jaar was de school nog gevestigd in het oude, vierkante gebouw aan de Coolsingel. Om bij onze klas te komen, moesten we een andere klas doorsteken. In de pauze wandelden we rond op straat. In de loop van mijn tweede schooljaar, in 1937, zijn we verhuisd naar het nieuwe gebouw, waar we in de pauze kloksgewijs rondwandelden in gezelschap van enkele docenten. Rennen was ondenkbaar.

door **NORA TOUPET SMITS**
(geboren Nel Smits)

Het oude schoolgebouw aan de Coolsingel in juli 1938 (links) en na het bombardement in 1940 (rechts). Het gebouw stond naast het huidige Beursgebouw, op de plek waar nu de Koopgoot is. Tussen de Beurs en het Erasmiaans lag alleen de vrij smalle Sint-Laurensstraat. De linkerfoto toont het Beursgebouw in aanbouw.

Bron foto links: Gedenkboek Erasmiaans Gymnasium 'Nieuwe gebouw', 12 juli 1938. Stadsarchief Rotterdam (62/701).

Bron foto rechts: Erven Jan Willemstijn. Stadsarchief Rotterdam (4287).

Ergens midden in het schooljaar 1939/40 – ik zat in 5 bèta, mijn broer Jan Smits in 6 bèta – verhuisden wij naar Den Haag. Vanaf dat moment fietsen wij elke dag van en naar het Haagse Spoor om de trein te nemen naar Rotterdam. Toen de Duitsers binnenvielen en Rotterdam platgooiden, waren wij er dus niet bij. Vanuit Den Haag zagen we verslagen de dikke rookzuil opstijgen van brandend Rotterdam.

Zodra de oorlog eindigde – na vier dagen was de oorlog over en was Duitsland de baas – ging ik op de fiets naar Rotterdam. Ik zag en rook de opgeblazen koeien in de wei. Op de Maaskade kwam ik te staan tegenover de nog rokende ruïnes van de wijk waar mijn klasgenoot Selientje van der Waals en haar familie hadden gewoond. Een Duitse soldaat vroeg me wat ik kwam doen. Ik legde hem uit dat ik een vriendin had willen opzoeken. Hij zond me een medelijdende blik. De familie Van der Waals was gelukkig ergens anders ondergebracht.

Leerlingenpopulatie: het verschil tussen Kralingen en West

Ik las het boek Het Erasmiaans Gymnasium in de Tweede Wereldoorlog (2003). Veel leerlingen in het boek waren Kralingers. Wij, de Smitsen en de Boutersen, kwamen uit het eenvoudiger Westen. De Kralingers vormden een hechte gemeenschap: zij kenden elkaar en deden sporten en uitstapjes waarvoor betaald moest worden. De Westenaars niet. Wij zaten in de democratische clubs, zoals Koinothrex, en de Kralingers in de duurdere en chiquere clubs, zoals hockey of tennis.

Wij vieren – mijn broer Jan Smits, onze neven Wim en Jan Bouterse en ik – maakten echter wel deel uit van het 'koortje' van mevrouw Hengeveld. Aan het eind van ieder schooljaar zei ze: "Ik moet er nu mee ophouden, het is niet logisch, geen van mijn jongens is nog op deze school." Maar wij protesteerden heftig, en ze kwam steeds weer terug in september. Ik geloof dat ze kinderarts was. Mevrouw Hengeveld bepaalde wat we gingen zingen. Soms vormde ze een leerlingenorkest om ons te begeleiden. De Liebesliederlieder Walzes van Brahms gaven me intens plezier. Samen met Lies Loeff en Selientje van der Waals zat ik bij de alten, en mijn broer en Wim Bouterse zaten bij de bassen. Neef Jan Bouterse had een prachtige tenor; later werd hij als dominee zeer gewaardeerd om zijn stem.

Mej. dr. Helena Onnes, docent Nederlands

Juffrouw Onnes

Mijn lerares Nederlands was juffrouw Onnes. Juffrouw Onnes was een zeer dikke en enigszins norse vrijgezellin met een Gronings accent, dat we onder elkaar nabootsten. In de klas moesten we vaak opstellen schrijven. Op school was een tweeling, de gebroeders Fred en Ernst Kossmann, beiden begaafd in taal, niet in exacte vakken, en beiden heel bewust van hun superioriteit. Een van hen werd historicus, de andere schrijver. Als een Kossmann een opstel maakte, liet Onnes het hem voorlezen in de klas. Ze besloot altijd met: "Tsien!"

drs. Elie Lopes Cardozo, docent klassieke talen

Lopes Cardozo

Docent Lopes Cardozo heb ik wel gekend, maar helaas niet als leraar gehad. In onze tweede klas kwam hij een keer op het nippertje een andere docent vervangen. Voor de vuist weg gaf hij ons een uiteenzetting over de oorsprong van de Europese talen, het Indo-Europees. Hij sprak over de ontwikkeling van de Romaanse talen uit het vulgair Latijn en de volksverhuizingen in de prehistorie. Ik was diep geboeid. Ook Blanken, klassieke talen, wist me te inspireren. Hij gaf les over het Gilgamesj-epos, dat me aan het fantaseren zette. De verwantschap met de bijbel, de zondvloed… Later zou ik aan de aan de Universiteit van Amsterdam Frans, Italiaans, Spaans en Roemeens gaan studeren.

Lopes interesseerde zich voor kinderen die persoonlijke problemen hadden. Mijn ouders, beiden onderwijzers en niet rijk, waren gescheiden. Ze verhuisden vaak en gemakkelijk: ze deponeerden hun bezittingen op een groot laken, pakten ieder twee punten beet en liepen naar hun nieuwe woning. In Tuindorp Vreewijk hebben we het langst gewoond: van ongeveer 1926 tot 1928. We speelden graag bij de sloot achter ons huis. Mijn broer, mijn moeder en ik hebben ook in Blijdorp gewoond, in 1934/35, aan de Sonmanstraat. Mijn vader was in Indië gebleven, hij had zijn tweede periode van zes jaar als onderwijzer nog niet afgerond. In 1943 overleed hij in een jappenkamp op Flores.

Toen we op een schoolkamp waren, kwam Lopes Cardozo me een keer opzoeken in de slaapzaal. Ik verdroeg het groepsleven op een avond niet meer en was naar de slaapzaal gevlucht. Alle anderen hadden, dacht ik, een normaal leven in een normaal gezin, met niet-gescheiden ouders, een vader en moeder die elkaar niet uitscholden en pestten. Gescheiden ouders, daar schaamde je je voor. Anderen waren goed gekleed, hadden geld… Lopes kwam en probeerde mijn vertrouwen te wekken. Ik was met stomheid geslagen. Maar ik waardeerde zijn gebaar enorm.

Lopes was de halfbroer van onze schoolgenoot Rob de Zeeuw, maar ze leken totaal niet op elkaar. Cardozo was een knappe, verfijnde donkere man – misschien een zuiderling of een Jood? – en Rob de Zeeuw een blonde, blauwogige 'boer'. Groot, roze, altijd opgewekt.

Van Brink

Meneer Van Brink, de wiskundeleraar en vader van Jannie van Brink, die bij mij in de klas zat, kon ook wreed zijn. We hadden een proefwerk algebra gemaakt. Nu was algebra voor mij minder ontoegankelijk dan meetkunde, ik had er zelfs een beetje plezier in… Ik wilde een goed cijfer halen en had het grondig voorbereid, en mijns inziens goed gemaakt. Meneer Van Brink gaf het de week erna terug. Hij begon altijd met de hoogste cijfers. Tien, dan negen. En toen: hij keerde zich naar mij en zei:

– "Jij hebt bij toeval eens een goed cijfer: acht."

Ik ben dit nooit vergeten. Het was geen toeval, het was volkomen verdiend!

dr. Henri Johan van Zuylen, docent arrdrijkskunde

Van Zuylen

Onze aardrijkskundeleraar Van Zuylen kwam op school toen ik in de tweede klas zat. Ik ben hem mijn hele leven dankbaar geweest voor zijn les over gletsjers. Hij plantte bij mij een passie voor gletsjers. Ik had een groot deel van mijn kindertijd in Indië doorgebracht, waar ik altijd nostalgische heimwee had gehouden naar sneeuw en ijs.

Mijn eerste liftende reis naar Frankrijk, in 1946, met drie medestudenten Frans, leidde regelrecht naar de Mont Blanc en het Mer de Glace, dat toen nog heel indrukwekkend, gigantisch en wit was. Om niet uit te glijden stak ik het Mer de Glace over met sokken over mijn schoenen.

Van Zuylen was zeer geliefd bij iedereen. Op een dag was hij erg stil en scheen hij triest en uitgedoofd. Wij meenden dat hij tranen in zijn ogen had. Men zei dat hij zijn verloofde had verloren. Dat was in 1936.

dr. Matthijs van Rees, docent wis- en natuurkunde

Van Rees

Dan Van Rees. De leraar natuurkunde. Hij had sinds een jaar mijn broer in de klas, een zeer begaafde leerling, en moet diep teleurgesteld zijn geweest in diens zus. Ik deed wel pogingen, maar dit vak ging me boven mijn petje. Een les over lichtstralen was bijzonder abstract. Hij vroeg:

– "Heeft iemand een vraag?"

Ik stak mijn hand op.

– "Wat heb je niet begrepen?"
– "Ik heb er niets van begrepen, meneer."
– "Nou, dan ben je een dom gansje."

Omdat uitleg achterwege bleef, zat ik in de les te kletsen met iemand achter me.

– "Ga dan maar wandelen," zei Van Rees.

Ik vatte dit letterlijk op. Ik stond op en ging de klas uit om buiten te wandelen.

dr. Heere Douwe Veenstra, docent Frans

Veenstra

Veenstra, leraar Frans, was een goede leraar. Hij had gezag en amuseerde zich soms als hij kwade rebellie voelde en er lak aan had. Je leerde bij hem de negentiende-eeuwse literatuur, maar je leerde totaal geen Frans spreken. Hij fietste altijd naar huis met juffrouw Jas, collega Frans. Voor mijn allereerste proefwerk in de eerste klas kreeg ik van juffrouw Jas een drie. Wat was ik verbaasd. Ik had niets voorbereid, was op de lagere school gewend zonder veel werk goede cijfers te krijgen. Bij Veenstra blonk ik ook niet uit. Ik wilde medicijnen doen, maar was te zwak in exacte vakken. En er was behoefte aan docenten Frans…

dr. Marius Jacobus Pattist, rector

Pattist

Rector Pattist. Ik was een keer de klas uitgestuurd, omdat ik bij scheikunde een wekker op mijn bank had gezet. Het was mijn verjaardag, en die wekker was een cadeau, die ochtend ontvangen van mijn tante. De leraar had het geconfisqueerd en me naar de rector gestuurd. De rector zette me in een hoek, met een moeilijke Latijnse vertaling. Dat was iets van mijn gading, dus ik werkte er met plezier aan. Toen claviger Blouw me kwam verlossen, moest ik weer voor de rector verschijnen. Ik zag tot verbazing dat zijn vrouw er ook was.

– "Nu, wat zeg je nu?"
– "Kan ik nu weg?"
– "Nee! Heb je niets anders te zeggen?"
– "Eh…"
– "Je moet zeggen: Neemt u me niet kwalijk."

ir. Johannes Martinus Sweep, docent wiskunde

Sweep

Sweep was een alleraardigste man. Hij gaf wiskunde en was 'de baas' van Koinothrex. Heeft hij die zelf opgericht? Ook zijn vrouw, klein en rond, ging mee naar de vierdaagse. Op een ouderavond vroeg mijn moeder Sweep zijn mening over Jan en mij. Over Jan: "Knappe jongen, moet studeren". Over mij: "O, da's een lieve meid. Die moet maar trouwen".

Ik was vereerd dat hij een toekomstige huismoeder in me zag. Dat was mijn vurige wens: een groot gezin hebben, zes kinderen als het kon. Sweep was heel eerlijk: ik had geen gave voor wiskunde, maar had wel appetijt voor talen. Behalve Latijn en Grieks heb ik Duits, Engels en alle vijf Romaanse talen geleerd. In 2019 nog Portugees, toen ik een cruise deed van Marseille naar Brazilië. En Indonesisch, Russisch en een poging tot Arabisch, met een plaat. Maar Arabisch moest ik opgeven, te moeilijk met dat andere schrift.

Juffrouw De Beer

Juffrouw De Beer – onze kleine, wat excentrieke Duitse lerares. An, auf, über... Wat een wrede ironie, de taal van de aartsvijand te moeten doceren! De Duitsers waren vijanden, Duits was een taal geworden waarvan je afschuw kreeg, die je ontweek. Ik ben nooit naar Duitsland gegaan, heb nooit meer Duits gesproken. Ze heeft mij wel goed Duits geleerd. Toen ik eens in Dakar een nieuwe studie wilde beginnen, namelijk psychologie, moest ik een examen afleggen omdat ik geen Franstalig eindexamen kon overleggen, alleen een Hollands eindexamen, een doctoraaldiploma in het Frans en een paar jaar praktijkervaring als lerares Frans. Ik koos voor het examen Duits. De examinator zei: "Waarom gaat u niet door in deze taal? U heeft al het niveau van een licence [kandidaats]."

Un grande mercie, Mademoiselle De Beer!

Stage aan het Erasmiaans

Mijn broer Jan, anderhalf jaar ouder dan ik, ging wis- en natuurkunde studeren met een van de zes rijksbeurzen. Mijn vader, erg trots op zijn zoon, had al eerder gevonden dat de HBS goed genoeg voor mij was, maar mijn moeder stond erop dat ook ik naar het gymnasium ging en naar de universiteit. Mijn studie Romaanse talen in Amsterdam, met een beurs van het Rudolf Lehmannfonds, werd onderbroken doordat de bezetter de universiteiten sloot. De Duitsers waren verbaasd en beledigd dat de studenten van hun 'Brüdervolk' weigerden zich schriftelijk solidair te verklaren met de Germanen.

In 1945 nam ik mijn Franse studie weer op, plus muziekgeschiedenis. Eenmaal in het bezit van mijn doctoraaldiploma vroeg ik aan meneer Veenstra of ik gedurende enkele maanden bij hem stage kon lopen. Dat was in 1951. Hij was waarschijnlijk een beetje verbaasd, want ik was geen goede leerlinge van hem geweest – hij had me een keer zo fel uitgekafferd dat ik in tranen was uitgebarsten – maar hij willigde mijn verzoek heel vriendschappelijk in. En zo kwam ik dus als stagiaire weer terug tussen de muren van het Erasmiaans, dat niet had geleden onder de oorlog – althans de muren niet.

In de pauze trof ik veel van mijn vroegere leraren, ook Van Rees, de natuurkundeleraar, en Pattist, Blanken en juffrouw De Beer. Haar zwarte krulletjes waren vergrijsd. Het was toch zo'n aardige vrouw. Ik herinner me dat er een keer iemand jarig was. Er waren gebakjes, maar er was niet op mij gerekend. Juffrouw De Beer, naast wie ik zat, sneed haar gebakje in twee en gaf me de helft. Een genereus mens.

Daarvoor, in 1948/49, had ik een jaar als interimsecretaresse gewerkt bij de Nederlandse ambassade in Parijs, bij Mr Mar Brodhaag, landbouwattaché. Indertijd, kort na de oorlog, zijn veel Hollandse boeren naar Frankrijk geëmigreerd, met steun van de regering. Al die boeren importeerden tractors uit Nederland. Met een andere assistent van Brodhaag bezocht ik enkele boeren in de streek van de Yonne, zowel Hollandse als Franse boeren. Het verschil tussen hen was schreeuwend: de boerderij van Hollanders was keurig schoon, alles gezellig ingericht, kopje thee met koekjes, geen stank. De Fransen: een grote mesthoop op het erf, stank, ongezellig, bier, en sigarettenpeuken en modder op de grond. De Fransen mopperden, waren jaloers op de tractors.

Na het Erasmiaans

Van september 1951 tot november 1953 was ik lerares Frans aan het Haags Montessori Lyceum. In 1948 had ik al liftend in Frankrijk Charles Toupet ontmoet, een Franse student geografie, met wie ik in 1953 zou trouwen. Na zijn afstuderen werd hij benoemd aan de IFAN, het Institut Français d'Afrique Noire in Dakar (Senegal). Hij nam me mee naar Dakar, waar ik tijdens mijn eerste zwangerschap enkele maanden Engelse les zou geven aan een katholieke HBS.

Ik bleef thuis en kreeg vijf kinderen. Toen deze groter werden, ging ik een tweede studie doen: psychologie. Na mijn licence (kandidaats) ging ik met drie van mijn kinderen naar Frankrijk, Montpellier, waar ik mijn masters psychologie afrondde en tegelijk logopedie ging studeren. Ik haalde het diploma in drie jaar en vestigde me als logopediste in Embrun, in de Franse Alpen. Mijn man kwam in 1978 terug naar Frankrijk, werd benoemd als professor in tropische aardrijkskunde in Lyon, en ik startte een tweede logopediepraktijk in een voorstad van Lyon, waar we een huis kochten. In 1996, allebei gepensioneerd, verhuisden we naar Morestel, in de Nord Isère, een rustig dorp van waaruit je de Mont Blanc kunt zien. Wij hielden allebei van de bergen. We skieden, langlauften, maakten bergtochten.

Charles stierf in 2017. Mijn vijf kinderen, vijftien kleinkinderen plus zeven achterkleinkinderen wonen verspreid over Frankrijk, Nederland, Canada en de Verenigde Staten.

Mijn jaren aan het Erasmiaans hebben me een basis gegeven van eruditie, beschaving, en afkeer van grofheid. De noodzaak om alles te verifiëren en een eeuwige zucht om meer te willen weten. Wij waren trots op onze school. De beste school van Rotterdam.

De docentenportretten bij dit stuk zijn afkomstig van de schoolfoto uit 1937.

lid worden?

Lid worden? Dat betekent een of twee keer per jaar een Tolle belege op de mat met artikelen over het Erasmiaans Gymnasium, in verleden en heden.

Semper Floreat, de oud-leerlingenvereniging van het Erasmiaans, organiseert jaarlijks evenementen en elke vijf jaar een reünie. Het lidmaatschap van Semper Floreat kost € 20 euro per jaar en is gratis voor studenten (maximaal vijf jaar).

Aanmelden voor het lidmaatschap kan via e-mail en via de post.
Vermeld in je e-mail volledige naam, adres en jaar van eindexamen.
Je kunt je mail sturen naar administratie@semper-floreat.nl.

Ondergetekende geeft zich tot wederopzegging op als lid van Semper Floreat:

Naam:

Adres:

Postcode: Woonplaats:

E-mail:

Eindexamenjaar:

Datum: Handtekening:

Aanmeldingen per post graag opsturen naar: Semper Floreat, p/a Wytemaweg 25, 3015 CN Rotterdam

EcoMatcher
Certified B Corporation

ERASMIAANS
gymnasium

We bouwen een bos: het Silva Erasmiana

- Bestel bomen in het reünisten Silva Erasmiana
- Bezoek virtueel het bos en je bomen in het bos
- Leer meer over de NGO, de boeren en de bomen

Maarten den Ottolander
Eindexamenjaar 1977

Ambassadeur EcoMatcher
Ottolander@EcoMatcher.com
06 - 12 866 446

Doet U ook mee?

www.ecomatcher.com/reunist